

56

Sfera Politicii

REVISTĂ LUNARĂ DE ȘTIINȚE POLITICE EDITATĂ DE FUNDAȚIA "SOCIETATEA CIVILĂ"

Anul VI 1997

B I L A N T

Editorial Board

CĂLIN ANASTASIU
DANIEL CHIROT
DENNIS DELETANT
GAIL KLIGMAN
DAN OPRESCU
STELIAN TĂNASE (*Editor*)
VLADIMIR TISMĂNEANU
G.M. TAMÁS

*Fundatia
Societatea Civilă*

President: DAN GRIGORE

Redacție:
Dan Pavel
(redactor șef adjunct)

Radu Dobrescu
Eduard Hellwig

Iulius Rostaș
Sergiu Tăra
Valentin Stan

Grafică:
Tomnița Florescu

Manager:
Alice Dumitrashe

Acest număr este finanțat de:
SOROS FOUNDATION

și
TOFAN GRUP
Bucharest

SFERA POLITICII este înregistrată
în Catalogul publicațiilor din România
la numărul 4165.

Reproducerea articolelor apărute în
publicația noastră se face numai cu
acordul redacției.

Tehnoredactare
„Omega Press“
Manuela Gheorghiu

Tiparul executat la Tipografia SEMNE

Sfera Politicii

este citită de membrii Parlamentului, de cei mai importanți oameni de afaceri, de intelectuali, oameni politici și studenți.
Sfera Politicii ajunge acolo unde se iau decizii, se creează imagine, se câștigă influență.

Sfera Politicii apare la data de 1 a fiecărei luni. Revista poate fi procurată și direct de la sediul Fundației, str. Piața Amzei nr. 13, etaj 1, sector 1. Un abonament pe șase luni costă 37 000 lei cu taxe poștale.

Outside Romania: Yearly subscription is \$50 or its equivalent in your country's currency (12 issues). Please send checks only to: PO Box 22/212, Bucharest, Romania.

Include the following information: name, address, institution, phone number.

Cont FUNDATIA SOCIETATEA CIVILĂ

Lei: 402466026422

USD: 402466028405

BANCKOOP ROSETTI**În atenția cititorilor:**

Adresa Fundației Societatea Civilă este:
Str. Piața Amzei nr. 13, Etaj 1
oficiul poștal 22/212, București

Fundație tel.: 659 57 90; tel./fax: 312 84 96
Tehnoredactare tel./fax: 610 16 03
EMAIL sfera @ dnt. ro

Adresa noastră **Internet:** <http://www.sfos.ro/sfera>

Găsiți Sfera Politicii la:

Librăriile Humanitas: din București și provincie
Librăria '95 (Academiei): București, Calea Victoriei 12
Librăria 155 (Drept): București, Bd. Kogălniceanu 24
Librăria All: București, Bd. Kogălniceanu 95 A
Librăria Kriterion: București, Calea Victoriei 46
Librăria M. Sadoveanu, Bd. Magheru 35
Euromedia: București, str. General Berthelot 41
Librăria 157 (ASE): București
Fundăția Cărții: București, Bd. Ana Ipătescu 3
Librăria Bihar Naplo: Oradea
Librăria Omniscope: Craiova
Librăria Universității: Brașov, str. Universității 3
Nord-Est (Monitorul): Iași, str. Smărdat 5
S.C. San Vialy: Iași, Bd. Independenței 22
Librăriile VED: Cluj, str. Helta 59

2. <i>Editorial</i>	Stelian Tănase	Reformă și contrareformă
6. <i>Un an (și ceva) de guvernare</i>	Liana Ionescu	Coaliția majoritară: tensiuni, conflicte, crize
10.	Dinu Pietraru	Depolitizarea reformei lungul drum spre o nouă conștiință a juridicului
13.	Răzvan Dumitrescu	Cîteva considerente asupra mesajului
16. <i>Societatea civilă</i>	Lucian Leahu	Criza universității românești
19. <i>Doctrine</i>	Daniel Dăianu	Liberalismul secolului XX (II)
26. <i>Platforme, proceduri, instituții</i>	Pavel Câmpleanu	Alegerile tranzitiei
33. <i>Anatomia comunismului</i>	Document	Evidența rețelei informative a aparatului de Securitate (V)
38. <i>Actualitatea</i>	Sabina Fati	Moartea anunțată a unui partid naționalist
41. <i>Politica internațională</i>	Cristina Vasileiou	De cînd durează lecția Bosnie?
44.	Valentin Stan	Luxemburg: anatomia unui eșec
51. <i>Reviste profesioniștilor</i>	Foreign Affairs	
52. <i>Eveniment</i>		Premiile Sfera Politicii
53. <i>Cărți și autori</i>	Dan Pavel	Stelian Tănase, <i>Revoluția ca cec</i> . Elite & societate
60.	Radu Dobrescu	Michel Foucault, <i>A supravegheea și a pedepsei</i>
64. <i>Semnale</i>		

Reformă și contrareformă

STELIAN TĂNASE

Pentru a găsi cauzele actualei crize politice din România, un exercițiu util este scrutarea începuturilor regimului instalat în noiembrie 1996. Am recitit analizele pe care le-am făcut în lunile decembrie-ianuarie în urmă cu un an. Cum se vedea noua putere abia instalată? Care erau orizonturile ce se conturau atunci? În nr. 44 al *Sferei Politicii* notam: "Noua putere trebuie să depășească limitele transformărilor din perioada precedentă. Consolidarea societății, respectarea în toate cazurile a drepturilor civile, descentralizarea, privatizarea rapidă și radicală sunt pași absolut necesari. Diminuarea rolului statului, scoaterea lui din sfera vieții economice, ca și a vieții private a cetățenilor, neîngrădirea concurenței, încurajarea prin toate măsurile a pieței, a vieții asociaționale, întărirea rolului normelor, a contractului, a legii, a justiției – sunt strategii fără de care caracterul revoluționar al noii puteri se va estompa în scurt timp. Pentru a produce această transformare structurală (în locul celei conjuncturale de pînă acum), puterea ar trebui să nu continue izolare celei precedente și să treacă la o politică realistă și dinamică de largire a bazei puterii. Sursa principală pe care trebuie să se sprijine este societatea civilă... Trebuie observat că natura actualei puteri este dată de faptul că acum ea reprezintă segmentele cele mai dinamice ale societății... interesele în modernizarea, integrarea României în mediul politic, economic, informațional extern... Cert este că «ideea schimbării» a dat alți deținători ai puterii. Aceasta este și legitimitatea noii elite guvernante. Altfel spus, ea va fi legitimă cît va urmări realizarea acestui mandat". Mai notam – în nr. 43 de data aceasta – care ar fi condițiile depășirii grelei moșteniri de la regimurile trecute. 1) o dinamică superioară (ca ritm și adâncime) a reformelor; 2) transparența guvernării; 3) creșterea gradului de participare a societății românești în sfera publică. Scopul noului regim este – notam cu același prilej – încheierea perioadei de tranziție și trecerea la consolidarea regimului democratic. Acest lucru ar fi făcut transformările post '89 ireversibile. Să observăm acum în ce măsură aceste linii au prins contur în 1997.

1. Înțîi de toate, este de notat poziția paradoxală a procesului de reformă în România ultimului an. A fost o vastă bătălie de ariergărd și repliere. Reforma nu a cucerit noi teritorii. Din unele chiar s-a retras. Reforma s-a întors asupra ei însăși, s-a retras în teritoriile deja cucerite pentru a se consolida, pentru a petri, pentru a scăpa de moștenirea lăsată de regimul perestroikist al lui Ion Iliescu. Nu văd astă neapărat ca un merit și nici nu victimizez actualul regim obligat să gestioneze o moștenire mult mai grea decât se aștepta. Ar însemna să preluăm unul dintre sloganurile oficiale, fără folos în planul analizei. Sensul observației mele este că lipsa de imaginație, de decizie, de pricepere a făcut ca noui regim să rămână cantonat în același orizont practic și teoretic al vechiului regim. Nu a făcut decât să ia strategii încercate și în trecut, să aibă o agență ascenționatoare etc. Dacă ar fi să amintim numai obsesia macrostabilizării (încercată în 1994 și reușită în 1995), nedublată de o energetică privatizare, restrukturarea regiilor autonome și demonarea coloșilor industriali. Am aminti și structura identică a bugetului nouului guvern cu bugetele guvernului Văcăroiu. Cu asta cred că am demonstrat ideea de mai sus. Continuitatea regimului post'97 a primat în raport cu discontinuitatea. Ceea ce a dat o dimensiune conservatoare guvernării lui Victor Ciobea. De aici la eșecul timidelor tentative de reformă din 1997 nu a fost decât un singur pas.

2. A doua observație este narcisismul puterii. Entuziasmul intern și extern pentru schimbarea pașnică, prin vot, a deținătorilor puterii s-a transmis celor desemnați să reprezinte fizic această putere. Imaginea pe care o am în minte este aceea a unui guvern care se privește în oglindă. Miniștrii, aliniati frumos pe trepte, se privesc încîntați, ca într-o gravură de Daumier. Efectul s-a produs în scurt timp: izolare. Puterea s-a crescut suficientă să fie, atotătoare. De unde prelungirea nepermisă a campaniei electorale și a stilului propagandistic din septembrie-noiembrie 1996. Puterea de dragul puterii, puterea pentru putere au fost principalele simptome. Societatea a fost uitată. Ceea ce a făcut

ca politicianismul să apară la suprafață, în loc să se producă după noiembrie 1996 o necesară descoperire a politicii. Polemicile s-au purtat în principal în jurul unor conflicte de orgolii și pentru dobîndirea slujbelor publice. și mult mai puțin pe opțiuni, priorități, programe, proiecte de legi. Ignorarea societății a dus și la izolare puterii. Aici, sondajele – care sunt o descriere cantitativă – nu ne spun mai nimic. Izolare a slabit considerabil exercițiul puterii în direcția schimbării și a reformei. Ea avea nevoie de o maximă deschidere, de un sprijin cît mai articulat venit dinspre societatea românească. Puterea nu a căutat acest suport și și-a creat astfel propria vulnerabilitate. Ea a fost timorată, speriată de această societate care – totuși – a adus-o acolo unde e. Amintirea agitațiilor de stradă, a protestelor prin care Opoziția din anii 1990-1996 a cîștagit popularitatea i-a întuit pe aceeași lideri odată ce au ieșit din opoziție. Strada nu a fost un bun exercițiu democratic și nici un util teren de experiență managerială. Timorarea a făcut ca practic în primele șase luni agenda reformei să fie goală. Imobilismul voia să însemne stabilitate. Dar principala dimensiune a unei reforme adevărate, largi, radicale, este escaladarea dinamicii sociale. Imobilismul este moartea reformei. Cacea ce ar fi trebuit imprimat procesului de schimbare în 1997 era un caracter revoluționar. Nu prin dezinstiționalizare ori prin mobilizarea maselor. Ci prin amplificarea schimbărilor, prin privatizări extinse, prin reconstrucție instituțională, prin dezbaterea și promulgarea unei serii de legi care să schimbe natura raporturilor între cetățean și stat (de exemplu, regimul proprietății, răspunderea ministerială, patrimoniul public etc.). În acest sens putem vorbi de caracterul revoluționar al reformelor. Caracterul revoluționar al reformelor ar fi făcut ireversibile transformările de după 1989. În aceste zile, cînd scriu aceste rînduri (ianuarie 1998), ce s-a întîmplat în România în ultimii ani nu duce ireversibil spre o democrație de tip occidental. Aș spune că ne îndepărtem – cu fiecare zi pierdută de reformă – de Occident și de valorile sale.

3. Dintre dimensiunile esențiale ale Occidentului am putea aminti precizia, timpul, rigoarea. Or, liderii PNȚCD, PNL, PD, PSDR, UDMR au crescut că timpul istoric și-a început scurgerea în ziua victoriei electorale. Au crescut că entuziasmul populației este veșnic, că nimic nu poate schimba raportul de forțe. Este o iluzie extrem de periculoasă. Ceea ce au uitat cîștagătorii a fost că reformele trebuie făcute cu ochii pe ceas, în regim de urgență. Argumentele sunt două:

înfirzirea reformelor în perioada 1990-96 și timpul limitat. Continuând o mentalitate românească greu de dezrădăcinat, miniștrii s-au văzut instalati ca pentru eternitate în fotoliile lor. Altă iluzie. Cine nu înțelege faptul că timpul (durată, ritm, cadență) este esențial într-un proces de schimbare, nu înțelege nimic din politică. Cu cîl schimbările sunt mai ample și mai radicale, cu atât valoarea timpului crește. Primele 100 de zile (ianuarie-martie) au fost decisive. Atunci, sprijinul popular a fost maxim, atunci trebuiau luate măsurile cele mai dureroase. Populația era dispusă la mari sacrificii. Entuziasmul victoriei, agenda NATO/UE, perspectiva de a scăpa de tergiversările și eșecurile guvernării precedente erau punctele de sprijin. Ajunsă la putere, noua elită guvernantă a intrat inexplicabil în expectativă. Efectul a fost agravat de lipsa experienței. Odată intrați în clădirile guvernamentale părasite de fostul cabinet, chestiunea "ce-i de făcut" s-a impus. S-a observat destul de repede că noii deținători ai puterii nu erau pregătiți să guverneze, nu știau cum să-și realizeze proiectele. Ele fuseseră vorbe, iar impactul lor cu realitatea s-a dovedit fatal. Lipseau cei 15.000 de experți, absolut necesari realizării programului de reformă. Nici în ce privește viitorul, dimensiunea temporală a transformărilor nu pare a fi devenit clară pentru cei care o conduc. Guvernul se limitează să reacționeze la diferite presiuni externe și interne și nu are agenda sa proprie. Numai asta ar putea aduce un element rațional în ce privește folosirea timpului și controlul asupra surgerii sale. Deocamdată, pentru reformă, timpul pare o stibie, iar elita guvernantă un grup de inotatori avansând împotriva curentului.

4. Fără să aibă agendă proprie, miniștrii, parlamentarii majoritații (și ceilalți, de altfel, dar fără consecințe) au avut o mare dificultate în a comunica sensul deciziilor lor. Asta a făcut ca spațiul mediatic să fie invadat de politicienii puterii, care explică, adnoatează, polemizează lămuresc. Cu toate acestea, deficitul de comunicare al puterii este cronic. În consecință, transparența actului de guvernare a fost aproape zero. Asta a produs reușita multor tentative de manipulare din partea cercurilor conservatoare (uncle dintre ele parte a noii puteri), a grupurilor de interes care au beneficiat de formula vechii guvernări (alianța între birocrație și managerii industriei de stat). Prezența masivă a statului în economie a făcut să continue masa critică antireformatoare care a dominat anii 1990-96. Ea nu a fost ruptă de victoria din noiembrie. Funcționarii administrației centrale și locale, directorii

coloșilor industriali și ai regiilor autonome, directorii băncilor de stat au impus propriile lor interese împotriva reformei. Noua elită guvernantă nu a sesizat la timp că sfidarea acestora era prioritară, decisivă pentru reformă. Aceste grupuri de interese și-au menținut dominația și controlul nău mai asupra transformărilor economice, dar și a celor instituționale și legislative. Ei au blocat cu succes tentativele de schimbare a raportului de forțe și de schimbare a *trend-ului* reformist. Baza puterii vechiului regim s-a menținut aproape intactă. În consecință, natura actualului regim este în mare parte aceeași. Retorica reformistă cu care liderii actualei majorități au invadat spațiul public nu trebuie luate ca atare. Sunt vorbe. Natura regimului nu trebuie judecată după frecvența cuvintelor "reformă", "schimbare" etc. din luările de poziție ale ministrilor și parlamentarilor majorității, ci după deciziile pe care aceștia le iau, după legile pe care le votează. și nu este suficient. Trebuie observat și cîte dintre acestea capătă o realitate, cîte sunt duse la îndeplinire. La acest test, anul 1997 ar arăta că de puțin s-a făcut pentru reformă. Anul 1998, cel mai dificil, pornește aproape din același punct. Puține probleme au fost tranșate și de păsile anul trecut. Cele mai multe rămân la fel de actuale. Numai că ele andoscază 365 de zile întârziere. Costul unei asemenea întârzieri se va măsura electoral în 2000, iar politic peste încă zece ani. Alte dimensiuni ale tranzitiei se vor resimți încă o generație.

5. Ultimii ani ai secolului XX ar fi trebuit să ducă la încheierea tranzitiei, a perioadei postrevoluționare, pentru a consacra consolidarea regimului democratic din România. A existat graba ideologică și politică de a spune că suntem deja în posttranzitie. Evaluarea falsă și în necunoștință a analizelor și studiilor celor mai influenți gînditori politici contemporani a dus la o asemenea apreciere. Abia Polonia, Ungaria și Republica Cehă se apropie de încheierea tranzitiei, având și ele încă destule dificultăți de parcurs. Toată literatura de specialitate arată că România este încă relativ departe de a epuiza problematica tranzitiei. Cadrul legislativ este deficitar, economia de piață este departe de a funcționa, viața asociațională este precară. Dominația statului este încă masivă, instituțiile publice nu au încă un caracter democratic și rămân nefuncționale. O serie de legi și instituții obligatorii pentru o societate democratică fie nu există, fie nu sunt operaționale. Elitele politice sunt dezbinăte, regulile jocului politic nu sunt încă precizate. Persoanele sunt încă mai importante decât instituțiile și normele. Constituția din 1991

are un caracter autoritar. Faptul că noi definițori ai puterii conduc după ea nu-i schimbă nici caracterul, cum nu schimbă nici caracterul regimului. Confruntarea este o prezență continuă. Negocierea, compromisul sunt periferice și joacă un rol minor. Structura socială este impropriă unei reale democrații. Clasa mijlocie a fost descurajată în 1997. Proba: falimentul 1/3 dintre întreprinderile mici și mijlocii și condițiile salariale precare ale cadrelor care sunt încă plătite de la buget. Fără o clasă mijlocie puternică, numeroasă, orice pretenție de democrație este iluzorie. Absența clasei mijlocii înseamnă instabilitate politică, apariția mișcărilor radicale a căror influență crește, instalarea de regimuri autoritare. Societatea civilă este descurajată, ignorată, deși pe ea s-a bazat actuala elită guvernantă pentru a prelua puterea. Cadrul legislativ în ce o privește este înșim, și inutilizabil în mare măsură. Apreciez că fără o largire importantă a implicării societății civile în procesele de tranzitie nu se poate înțevedea sensul și finalul acesteia. Elita guvernantă, pe urmele predecesorilor ei, consideră că tranzitie este privilegiul statului. Este un drum înfundat. Singurul element pe care se poate sprijini este societatea, mai ales segmentele organizate ale acesteia, societatea civilă. Pe acest fond, cultura politică autoritară, de sorginte tradițional-rurală, din societatea românească rămasă dominantă, nu este un stimul pentru reforme largi și radicale. Aici văd amplificat rolul elitelor culturale, politice, economice. De a dinamiza, de a-și asuma riscuri, de a da dovedă de realism, imaginea politică și socială, de a fi avangarda proceselor de tranzitie. Exemplul pașoptist este un exemplu reușit. Or, astă nu se poate face fără preexistența unei coerențe a actului de guvernare și a unor politici de deschidere, de largire a celor implicați în dinamica schimbărilor. Un capitalism fără burghezie este de neimaginat. Anul 1997 a fost anul unei duble atitudini:

(a) ofensiva împotriva capitalului autohton, diminuare a pieței, răsuflarea cu puținii noștri capitaliști și întreprinzători, folosindu-se o retorică din vecinătatea celei solosite de Ceaușescu împotriva îmbogățitorilor. O asemenea campanie nu duce la formarea unei mentalități manageriale, creează o imagine negativă a celor care fac bani, descurajează inițiativa privată;

(b) cînd nu a primat această atitudine (dezvoltată sub umbrela luptei anticorupție, care nu și-a atins țintele, de altfel), atunci indiferență, lipsa de orientare au afectat harnica dar puțin numeroasa clasă burgheză în formare. Ion Brătianu și liberalii epocii au dus con-

știene o politică de încurajare a burgheziei autohtone, pe care au sprijinit-o efectiv prin acțul de guvernare, au creat-o chiar. Acum 150-200 de ani s-a înțeles mai bine decât astăzi că, fără o clasă burgheză, România nu poate fi modernizată. Fără o structură socială diversificată, echilibrată, modernizarea societății românești rămîne un slogan electoral. În acest sens, anul 1997 este cu siguranță pierdut, el a fost un an antireformist. Abia încurajarea energetică a burghezii românești ar fi semnul unei orientări clar procapitaliste.

6. Multe iluzii și mituri își fac simțită prezența în spațiul public. Reformă, Occidentul etc. au devenit asemenea fanteșe ale spațiului public. Retoricii ceaușiste i-a succedat cea monocrată și cenușie a regimului Iliescu. După 1996, o altă retorică se instalează pe nesimțite, dar energetic. Un fel de populism în care clișeele precedente sunt înlocuite de altele. Ce rămîne neșimbăt este logica autoritaristă. Limbajul democrat este evident cîrpat, de împrumut și utilizat de politicieni care nu îl cunosc, nu îl au învățat, nu îl au internalizat. L-au preluat spontan și interesat, așa cum în anii comunismului tezele plenare erau preluate de aparatul de partid și de propagandă. Astă îți asigură supraviețuirea, aduce avantaje etc. Faptul că în spațele limbajului reformist-liberal al mulțor politicieni de astăzi nu se află convingeri democratice ferme se observă în ezitările nesfîrșite ale puterii de a lua deciziile trebuințioase. Pe ansamblu, clasa politică românească rămîne conservatoare, inaptă să se desprindă de trecutul indivizilor care o compun. Educația politică a majorității parlamentarilor, liderilor partidelor este una de tip stalinist, naționalist, etatist și egalitarist. Ruptura de trecut nu s-a produs. Nici în partidele de stînga sau naționaliste, nici în cele de centru și dreapta, liberale sau creștin-democrate. Modelul ante '89 și-a prelungit influența pînă astăzi. Pe acest fond, "Occidentul", "reforma" sunt realități tot atât de goale ca și "Lumina vine de la Răsărit" sau "Partidul, Ceaușescu, România". "Reforma", depreciată de suprafolosirea cuvîntului în spațiul public, în contact cu realitatea se depreciază tot mai accelerat. Conținutul strict ideologic conferit de politicieni, lipsa de concretețe, sensurile contradictorii, folosirea abuzivă și impropriă tind să creeze reticențe, chiar rezistență în masă. La fel, "Occident", folosit masiv în 1990 de către oficialități, cu sensul de dușman al revoluției, a devenit treptat marota liderilor politici. Astăzi este un truism să spui că fără Occident (și investițiile venite de acolo, mai ales) România nu se poate salva. și în

1990 și în 1997, "Occidentul" este folosit drept alibi pentru politice interne ale elitei guvernante. Ca și în cazul altui mit, al "reformei", acesta nu este cuplat cu problematica reală a lumii occidentale. Este o umbră pe un ecran. Altfel cum ne-am putea explica declarațiile antioccidentale din 1997 ale unor lideri ale noii puteri? Dar deciziile care nu au legătură cu modelul occidental? Dar legile votate (absența lor, adesea) prea rareori având un conținut care să ne apropie de standardele occidentale? Cînd discursul oficial este uitat își fac loc atitudini antioccidentale, care își de fondul (însușit în anii '50-89) real al politicianului român: neîncrezător în străini, temător de lucruri care i-ar amenința poziția. Occidentul este percepție cu amestec de neîncredere rurală, conservatoare, izolaționistă și interes imediat, materialist, ca miracolul care ne va salva de săracie.

În concluzie. Problematica reformei s-a dovedit mult mai complicată decât în evaluările făcute la începutul anului trecut. Odată cu schimbarea definiților puterii, potențialul real al clasei politice românești este mai precis conturat. El este mult mai sărac decât s-a crezut. Există un continuum între vechea și nouă elită guvernantă. În ce privește valorile, mentalitățile, reflexele. și, mai mult decât atât, interesele. Ruptura a fost mult mai puțin semnificativă decât analiștii politici ar fi așteptat. Voința politică de schimbare încă nu are suficient suport. Lupta zilnică pentru supraviețuirea politică își face pe membrii elitei politice ineficienți în planul relațiilor cu societatea. De unde conflictele permanente pentru statut, poziții ieșărîhice și imagine publică. Cum atâtă depind de clasa politică, trăsăturile ei dau amprentă reformei și revoluției în mișcare din România. Chiar dacă revoluția este mai mult conservatoare, chiar dacă reforma este mai mult un fetiș.

STELIAN TĂNASE – Ph.D. Writer and political scientist. He graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Author of several books (novels, political essays). Fellow Scholar at Wilson Center in 1994. Visiting professor at UCLA, 1997. Fulbright/1997. Chief-Editor of *Sfera Politicii*.

Coaliția majoritară

– tensiuni, conflicte, crize –

LIANA IONESCU

Clădită pe speranțele a milioane de alegători, coaliția dintre CDR, USD și UDMR a rezistat primului an de guvernare, dar a înregistrat numeroase disfuncționalități și momente de criză. Eterogenitatea echipei, diferențele de doctrină dintre CDR și USD, dar și de mentalitate între liderii acestora, cu un *background* diametral opus, obiectivele strict etnice urmărite de UDMR și, nu în ultimul rînd, orgoliile și interesele de clan au făcut ca actul de guvernare împreună al celor trei alianțe de alianțe să fie mai dificil decât se anticipa.

Relațiile dintre CDR și USD, cu deosebire dințre pilonii celor două alianțe – PNȚCD și PD – nu au fost nici pe departe atât de amonicioase cum promiteau pe 7 noiembrie 1996, cu prilejul semnării protocolului prin care democrații se angajau să-l sprijine în turul al doilea al prezidențialelor pe candidatul Convenției, Emil Constantinescu, iar liderului PD, Petre Roman, i se garanta, în schimb, funcția de președinte al Senatului. Fricțiunilor permanente între PNȚCD și PD li s-au adăugat, în a doua parte a anului de guvernare, tensiunile generate de revendicările UDMR.

În timp ce țăraniștii s-au lamentat că duc singuri greul reformei, realitate care nu le scuză gafele și ezitările, democrații lui Petre Roman și maghiarii conduceți de Marko Bela au dat, nu de puține ori, dovadă de lipsă de loialitate față de parteneri, amenințând, în momente de criză, cu părăsirea coaliției. Paradoxal, coaliția a fost mai puternic zguduită de "revolta" UDMR și de criticele "din interior" ale PD – un partener incomod pentru țăraniști și foarte grijuilu cu viitoarea sa imagine electorală – decât de atacurile opozitionii.

După cîteva luni de inevitabile frânturi legate de aplicarea algoritmului de guvernare, cînd se părea că, în sfîrșit, noua structură de putere se va pune pe treabă, au apărut primele conflicte majore, legate de numele a doi demnitari: Valerian Stan – șeful Corpului de Control al primului ministru, și Gilda Lazăr, purtătoarea de cuvînt a Ministerului Afacerilor Externe.

Lider al Alianței Civice, susținut de țăraniști, Valerian Stan a dat publicitatea, pe 2 aprilie, un Raport privind persoanele care dețin abuziv locuințe de protocol. Între cei incriminați se aflau și doi membri marcanți ai PD: Adrian Severin și Traian Băsescu. De asemenea, Petre Roman era acuzat că, în perioada cînă a fost prim-ministru, a semnat patru hotărîri pe baza

cărora s-au atribuit imobile și zeci de hectare de pămînt unor oameni de afaceri, între care Ion Țiriac. Atînși de vîrful de lance al lui Stan, democrații au reacționat vehement, susținînd că este incorrect să fie atacați, și încă pe baza unor dosare întocmite de fostul șef al Corpului de Control, pedeseristul Ioan Honcescu. "Raportul lui Valerian Stan perpetuează mentalități comuniste", au susținut ei, cerîndu-i premierului Victor Ciorbea să-l demite pe șeful Corpului de Control și condiționând rămnerea în coaliție a PD de această decizie. "Ori ne considerați parteneri egali, cînști și corecți, ori puneti la îndoială toate acestea și, în acest caz, nu putem continua alături", le-au spus partenerilor din coaliție liderii PD, cu prilejul întîlnirii de la Cotroceni cu președintele Emil Constantinescu. În numele unității coaliției, Valerian Stan a fost înălțat, pe 28 august, de la Palatul Victoria, pentru "repetate abateri disciplinare".

Pe 26 iunie se declanșa scandalul "Gilda Lazăr". Potrivit stenogramei unei con vorbiri telefonice, purtătoarea de cuvînt a MAE, într-un exces de atașament față de interesele PD și ale titularului portofoliului, a exercitat presiuni asupra unor ziariști aflați la Washington pentru a reflecta nefavorabil vizita oficială a primului-ministru, Victor Ciorbea, în SUA. Ministrul Adrian Severin a negat orice implicare în acest joc de culise, iar purtătoarea de cuvînt a negat categoric cele întîmpinate. Premierul nu a fost însă dispus să-i acorde iertarea și a cerut declanșarea procedurii de demitere a Gildei Lazăr, procedură finalizată în septembrie. Îndepărtarea din funcție a protagoniștilor celor două scandali a fost interpretată ca un "troc" între PNȚCD și PD.

Primele două conflicte majore din cadrul coaliției relevă ceva mai mult decât ambiiile unui șef de departament guvernamental sau intrigile unei ziariste picată în diplomație. Cazul "Valerian Stan" este încercarea – nereușită – a unui reprezentant al societății civile de a dezvăluî adevarul, promis, despre actele de corupție, indiferent de care parte baricadei se află cei vizati. După cum, cazul "Gilda Lazăr" reflectă strategia Partidului Democrat – afirmață deschis la reuninea, din iunie, de la Pitești, cu "activul" – de a pune evenualele succese de politică externă exclusiv pe seama PD. Strategie care include și plasarea responsabilității neîmplinirilor pe umerii, vîrstnicii, ai PNȚCD.

Conflictelor din interiorul structurilor guvernamentale s-au extins și la nivelul Parlamentului, unde PNȚCD și PD s-au înfruntat mai ales în legătură cu proiectele de lege cu miză, cum sunt fondul funciar și casele naționalizate. Criticînd vehement inițiativa legislativă a PNȚCD de modificare a Legii fondului funciar, PD s-a pronunțat împotriva retrocedării terenurilor arabile în limita a 50 hectare și a pădurilor pînă la 30 hectare și au absentat de la vot. O formă de protest la care democrații lui Petre Roman vor recurge și cu prilejul votării altor legi importante. În cele din urmă, după lungi negocieri, părțile au semnat, în septembrie, un protocol care prevedea reconstituirea dreptului de proprietate asupra terenurilor arabile în limita a 10 hectare, iar acolo unde este posibil, pînă la 50 hectare.

Cît privește casele naționalizate, ele au fost și continuă să fie un adevărat măr al discordiei între țăraniști și democrați, fiecare încercând să-și satisfacă promisiunile electorale și, în fond, propriile interese. Proiectul de modificare a Legii 112, elaborat de senatorul PNȚCD Răsvan Dobrescu, are la bază principiul *restitutio in integrum*, principiu considerat chiar de unii colegi de partid, cum ar fi deputatul Vasile Lupu, "imposibil de aplicat în acest domeniu". Conducerea PNȚCD a instituit o comisie care să analizeze proiectul. Deocamdată, lucrurile bat pasul pe loc, dar o asemenea lege ar trebui adoptată pînă la sfîrșitul lunii aprilie 1998 – termenul-limită acordat de Consiliul European la încețarea monitorizării României.

Amenințări de *restitutio in integrum*, PD-iștii au contraatacat în forță, inițînd un proiect de lege pentru protecția chiriașilor. De fapt, este vorba despre conservarea privilegiilor chiriașilor, din moment ce textul stipulează, între altele, "dreptul la păstrarea calității de chiriaș în acelle locuințe pe toată durata vieții lor" și transferă acest drept asupra urmașilor, timp de 5 ani, după care ar urma negocieri cu proprietarul. În cazul în care acesta ar dori eliberarea locuinței, ar trebui să ofere chiriașului o altă locuință corespunzătoare (!) și să-i suporte cheltuielile de mutare și instalare. În expunerea de motive a proiectului PD se precizează, cu cinism, că "protecția chiriașilor este și o adevărată protecție a intereseelor și aspirațiilor foștilor proprietari". Deocamdată, proiectul nu a intrat în dezbaterea Senatului, avînd doar rolul de avertisment în cazul în care țăraniștii vor încerca să treacă prin Parlament proiectul, fie și amendat, al senatorului Răsvan Dobrescu.

Tot la capitolul disensiuni provocate de inițiativele legislative se înscrie și conflictul dintre UDMR și restul coaliției, în primul rînd PNȚCD, conflict generat de respingerea de către Senat a Ordonanței gu-

vernamentale de modificare a Legii învățămîntului. Criza a culminat cu retragerea din guvern, pentru cîteva zile, a celor doi miniștri UDMR și cu amenințările Uniunii de părăsire a coaliției.

Senatul a votat așa-numita "variantă Pruteanu" a proiectului de lege, care prevede ca predarea istoriei și a geografiei României să se facă în limba română și nu stipulează înființarea de universități de stat autonome pentru minoritari. Senatorul PNȚCD George Pruteanu și susținătorii săi, senatori din opoziție, dar și din majoritatea parlamentară, au avertizat, cu prilejul dezbatelor, asupra pericolului "enclavizării" învățămîntului în cazul în care revendicările UDMR ar fi satisfăcute. Pe de altă parte, liderii UDMR au reclamat încălcarea unui protocol secret cu partenerii de coaliție prin care li se garanta satisfacerea revendicărilor privind învățămîntul și au învocat, în sprijinul poziției lor, diferite acorduri internaționale cu privire la drepturile minorităților la care România este semnată. De remarcat însă că aceste documente nu stipulează în mod expres înființarea de universități autonome, finanțate de stat, pentru minoritari, ci vorbesc doar despre necesitatea asigurării dreptului la învățămînt în limba maternă, ceea ce de pildă se poate realiza și într-o universitate organizată pe principiul multiculturalității, cum este Universitatea "Babeș-Bolyai" din Cluj. Dacă pretențiile UDMR sunt perfect legitime, o formațiune politică serioasă maximizîndu-și întotdeauna revendicările, mai greu de înțeles este atitudinea partenerilor de coaliție, care au acceptat revendicările fără să reflecteze prea mult asupra posibilității satisfacării lor și a consecințelor.

Presiunile UDMR, pînă atunci cel mai disciplinat partid din coaliție, au împins conflictul pînă la Cotroceni, unde președintele Emil Constantinescu a reușit, pentru moment, să împace spiritele. Ca urmare, Consiliul Reprezentanților Unionali (CRU), întrunit degrabă la Cluj, a decis ca UDMR să nu părăsească coaliția și să aștepte dezbaterea legii în Camera Deputaților, unde, conform ultimelor promisiuni ale partenerilor de coaliție, protocolul ar urma să fie respectat. Pînă atunci însă, liderii maghiarii au considerat că li se cuvine un minimum de satisfacție și, profitînd de ascendentul creat sub presiune asupra partenerilor, au cerut sancționarea senatorului PNȚCD George Pruteanu, precum și a secretarului general al guvernului, Remus Opris, care, în conflictul de la Odorhei, s-a situat de partea maicilor greco-catolice și împotriva consiliului local. Țăraniștii nu au dat curs, pînă acum, acestor solicitări, chiar dacă s-au primit semnale și de la Cotroceni că "linia Pruteanu" trebuie abandonată (vezi declarația consilierului prezidențial Zoe Petre).

Un an (și ceva) de guvernare

Achiuiaș capitol, al conflictelor generate de proiecte de lege, i se subsumază și disputele din PNȚCD legate de demersul legislativ al senatorului PNȚCD Constantin Ticu Dumitrescu privind accesul la dosarul fostei securități, dispute soldate, în mod nesericit, cu sancționarea inițiatorului.

Echilibrul, și așa fragil al coaliției, avea să fie zdrenținat și de o serie de declarații publice contradictorii, critice sau fulminante. Două dintre ele s-au soldat cu demisia autorilor: ministrul Afacerilor Externe Adrian Severin și ministrul Transporturilor Traian Băcescu. Neatins de remanierea guvernamentală, PD nu s-a putut însă sustrage celor două demisii.

Într-un interviu publicat de cotidianul *Azi* din 22 septembrie, Adrian Severin declară că "vreo doi trei directori ai unor cotidiane de mare tiraj și vreo doi șefi de partid celebri sunt în slujba unor servicii secrete străine". Severin a invocat probe "indubitable", la care ar fi avut acces datorită funcției deținute în cabinetul Ciorbea. Serviciile secrete românești au declarat la unison că nu au cunoștință de cele relatate de Severin. PNȚCD a cerut dovezile, iar în cazul în care ele nu există, demisia ministrului de externe. Președintele Constantinescu și premierul Ciorbea i-au cerut ministrului de externe să pună la dispoziția SRI și SIE probele afirmațiilor sale și au acordat pentru investigații un termen de două luni. La scadență, președintele României a arătat că probele nu sunt conclucente și, ca atare, ministrul Adrian Severin trebuia să-și asume responsabilitatea. Mesajul era clar și lipsit de echivoc: demisia. Prezentându-și demisia, Severin s-a declarat mulțumit că, parțial, Comunicatul CSAT confirma cele spuse de el, mai exact că nu respingea existența fenomenului ca atare, și s-a angajat să continue de pe băncile Parlamentului lupta pentru dezvaluirea agenților străini.

Pentru aflarea resorturilor care au stat la baza declarației inițiale a lui Severin ar trebui luate în calcul atât dorința de a soca și de a fi în centrul atenției a fostului ministru de Externe, cât și un anumit joc din interiorul PD, care vizează statutul de lider absolut al lui Petre Roman și chiar discreditarea sa. Acestui joc îl se poate circumscrie și recenta demisia a lui Traian Băcescu, impusă de criticile aduse premierului Ciorbea, guvernului și PNȚCD, formațiune calificată drept "partid desuet". Demisia lui Băcescu, survenită brusc pe 29 decembrie, poate fi coroborată și cu intențiile unui grup din PD de a forța retragerea partidului de la guvernare.

Semnificativ este în acest sens o declarație dată publică pe 30 decembrie, nesemnată, dar asumată de senatorul PD Octavian Știricanu, potrivit că-

rei, în opinia unor lideri ai PD, situația generată de demisiile lui Severin și Băcescu demonstrează "incapacitatea conducerii PD de a gestiona politica partidului în cadrul coaliției, precum și hotărârea CDR de a compromite ministrul PD în vederea înălțării lor". În continuare, declarația subliniază necesitatea ca, în cadrul PD, să fie evaluat atât modul în care este condus partidul, cât și rămînerea acestuia în coaliția de guvernare. Această poziție reduece în actualitate Raportul dur cu privire la conducerea PD și prezența partidului la guvernare, întocmit în iulie de către vicepreședintele PD și ministrul Apărării Naționale, Victor Babiuc. Una dintre concluziile Raportului era aceea că "PD trebuie să-l dubleze pe Petre Roman cu o serie de lideri de prim rang, atât în Parlament, cât și în mass media și în instituțiile alianței politice, deoarece în ultimele șase luni s-a manifestat preponderent singur". Opiniile îmbrățișată la momentul respectiv și de deputatul Alexandru Săsău, care afirmă că Petre Roman este un lider de necontestat, dar că "nu poate duce singur această bătălie politică". Raportul lui Victor Babiuc mai constată că "marea slăbiciune a PD constă în faptul că principalele linii directoare ale actualei politici guvernamentale sunt în contradicție totală cu principiile politice pe care le prezinta el înainte de alegeri" și propunea, în concluzie, ca PD să se constituie într-o alternativă la guvernarea actuală. Propunerile lui Babiuc nu au găsit însă audiență necesară la Convenția Națională a PD de la sfîrșitul lunii august, unde Petre Roman s-a afirmat din nou ca lider absolut al partidului. Convenția s-a mulțumit doar să critique "tendința de subalternizare" a PD în cadrul coaliției și să solicite aliaților ca participarea la guvernare să se bazeze "pe un parteneriat egal și loial".

O altă problemă care a generat disensiuni în rîndurile puterii a fost poziția față de monarhie. Revînită în centrul atenției cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la abdicarea forțată a Regelui Mihai, problema monarhiei a impus noi clarificări la nivelul coaliției. Cei trei miniștri semnatari ai unei declarații promonarhistice – Ion Caramitru, Dinu Gavrilăescu și Sorin Botez – au fost nevoiți, pentru aplanarea conflictului, să-și retragă adeziunile și, desigur, convingerile. Declarația lor de fidelitate față de actuala Constituție republicană nu a făcut însă decât să accentueze penibilul situației, creând impresia de duplicitate și oportunism.

Prezența în țară, la sfîrșitul lui decembrie, a Regelui Mihai și a familiei Sale, declarațiile făcute cu acest prilej au tulburat și mai mult apele republicane ale guvernării. Desemnarea de către Regele Mihai a principesei Margareta ca succesor al tuturor dreptu-

Un an (și ceva) de guvernare

rilor și prerogativelor Sale, făcută la fineul ocasional de împlinirea a 50 de ani de la abdicarea forțată, i-a pus în dificultate pe guvernări. Profund contrariați, democrații lui Petre Roman au văzut în declarația Regelui un apel implicit la Constituția din 1923 și un pericol la adresa actualei forme de guvernămînt. Ca urmare, PD nu numai că și-a reafirmat convingerile republicane, dar l-a invitat ferm pe președintele Emil Constantinescu să-și preciseze poziția. Astfel somat, atât din interiorul coaliției cât și din afara sa, de PDSR, președintele a declarat că nu va iniția și nu va accepta pe parcursul mandatului său nici o acțiune de schimbare a actualei forme de guvernămînt. Implicit, aceasta înseamnă că președintele se va opune organizării unui referendum pe tema formei de guvernămînt. Mai mult, președintele Constantinescu a decretat "inchisă" problema monarhiei, ceea ce iarăși constituie o depășire a prerogativelor sale. Or, într-o societate democratică, nici președintele și nici partidele politice nu pot decide "închiderea acestei probleme", ci doar voînța poporului poate face acest lucru. La rigoare, chiar tonul transțant al președintelui poate naște suspiciuni, cunoscute fiind declarațiile sale promonarhistice din perioada '91-'94 și faptul că este, într-un fel, creația președintelui PNȚCD Cornelius Coposu, monarhist convins pînă în ultima clipă.

În replică la speculațiile făcute pe seama declarației Sale, Regele Mihai a dat asigurări, prin intermediul unui comunicat de presă din 2 ianuarie a.c., că "nu are intenția de a naște dispute de nici un fel", subliniind însă că "poporul va fi cel care va decide". Ecouile recentei mișcări strategice a Casei Regale urmează să se facă simțite abia de-acum înainte.

Echilibrul triumviratului guvernamental a fost afectat în 1997 și de o serie de măsuri administrative. Astfel, ministrul jăranist de interne Gavril Dejeu a dispus trecerea Direcției Poliției de Frontieră din subordinea Departamentului de Relații Publice la Departamentul de Ordine Publică, fără a-l înștiința, conform legii, pe Secretarul de Stat, Emanuel Albu, membru PD. Aceasta criticase proiectul de reorganizare a Ministerului de Interne, propunând înființarea unui Departament al Ordinii Publice de mari dimensiuni, subordonat unei singure conduceri. Pentru aplanarea conflictului, ministrul Dejeu a revocat ordinul dat.

O altă măsură administrativă controversată a fost descinderea poliției la locuința părinților viceguvernatorului Băncii Naționale a României, Vlad Soare, și cl membru PD. Reprezentanții poliției și însuși ministrul Gavril Dejeu au susținut că descinderea a fost legală, în urma primirii unor telefoane anonime referito-

toare la prezența infractorului Fane Căpățină la respectiva adresă. Informații despre descindere, ministrul PD au întrerupt ședința de guvern pentru a-i cere explicații ministrului Gavril Dejeu. La vremea respectivă, ei au susținut că acțiunea poliției a urmat discreditarea partidului. La rîndul său, ministrul de interne a declarat că nu exclude existența unei tentative de compromitere a sa din partea celor coruși. Cu toate că s-a dovedit că Fane Căpățină fusese într-adevăr la data respectivă într-un imobil din apropierea locuinței părinților lui Vlad Soare, președintele PNȚCD, Ion Diaconescu, a calificat acțiunea poliției drept "lipsă de profesionalism".

Confruntată cu astăzi poziții contradictorii, disfuncționalități, conflicte, scandaluri și crize, coaliția pare să se destrame. Este numai o aparență însă, deoarece în ciuda nemulțumirilor acumulate, nici PD, nici UDMR nu sunt în mod real dispuse să se retragă, lăsînd puterea în mâna unui guvern minoritar CDR. Liderul PD, Petre Roman, proclama în vara anului 1997 că "încrederea s-a pierdut", dar că "PD ar putea continua să guverneze alături de PNȚCD și după anul 2000, cu condiția să existe între cele două partide un respect minimal". La sfîrșitul anului, Roman condiționa rămînerea PD în coaliția guvernamentală de performanțele reformei economice și acorda cabinetului Ciorbea un termen de grație de trei luni. La rîndul său, UDMR forțează în continuare nota, dar liderii săi sunt conștienți că satisfacerea revendicărilor minorității maghiare nu este posibilă în afara participării la guvernare, așa încît ieșirea UDMR din coaliție este, deocamdată, puțin probabilă.

PNȚCD, după ce în vară constata cu amar că "duce singur greul reformei", la remaniere nu a acceptat să acorde PD un minister economic, asumîndu-și pe mai departe greul de care s-a tot lamentat. Președintele PNȚCD, Ion Diaconescu, și-a reafirmat de curînd convingerile că actuala coaliție va rezista, fiind singura alternativă posibilă. O reeditare a celebrei declarații din vară, cînd liderul PNȚCD și al Convenției decretea resemnat că "sîntem condamnați să mergem împreună", fără nici o referire însă la durata "pe deosebi".

LIANA IONESCU – graduated from the Faculty of Philosophy, University of Bucharest. Candidate at the Ph.D. in philosophy of science. She works as a press correspondent for the Radio Free Europe.

Depolitizarea reformei: lungul drum spre o nouă conștiință a juridicului

DINU PIETRARU

După mai bine de un an de guvernare, Convenția Democratică se poate lăuda cu abordarea principalelor probleme serioase ale societății românești actuale: sistemul juridic, corupția, dosarele securității, misericordia revoluției din 1989, casele naționalizate, pământul, sistemul bancar și, în sfîrșit, problema reformei. Activitatea guvernului a fost, într-adevăr, fără precedent în 1997, dacă o măsură prin noianul de hotărîri, decizii, ordonanțe și norme de aplicare ale ordonanțelor, care au umplut paginile *Monitorului Oficial*. Instituția prezidențială a avut grija de imaginea României în lume într-un ritm mult mai dinamic și într-o manieră mai sofisticată ca în trecut. Parlamentul a încercat să aibă pasul acestei activități susținute prin activitate legislativă și prin contacte și renegotieri politice permanente.

În ciuda acestui activism politic, cetățeanul în situațiile cotidiene cele mai diverse nu uita să spună: "Nimic nu s-a schimbat." Ceea ce a constituit schimbarea la nivelul conducerii politice nu a fost perceptată ca schimbare la nivelul relațiilor populației cu autoritățile, și, cu atât mai puțin, la nivelul relațiilor interumane.

De ce guvernul recurge la afișea ordonanțe?

Alegătorii au votat o nouă clasă politică în noiembrie 1996 atrași de un program care cuprindea două concepte fundamentale: 1. asumarea responsabilității guvernării politice; 2. crearea unei etici sociale. Primul principiu oglindea dorința de a se instaura o democrație autentică, în care dialogul guvernării–electorat se poartă permanent și este o garanție a guvernării. Al doilea principiu se referă la nevoie de redistribuire echitabilă a resurselor și de a proteja pe cei care devin fără vină victimele tranziției: tinerii, bătrâni, somerii. De realizarea celui de-al doilea principiu depindea, firește, reușita primului principiu. Convenția Democratică a promis ca reforma (politica, socială, economică, legislativă) promisă va urmări aplicarea acestor două principii.

Convenția Democratică a crescut, și poate că și acum crede, că ambele principii pot fi îndeplinite printr-un activism susținut al noii clase politice la putere. Reforma a fost gândită ca un mecanism care se comandă de sus, printr-un executiv dispus să dea exem-

plul reformării, transmițând astfel impulsurile inovațioare către societatea în ansamblul ei. Această modalitate de schimbare nu este departe de gîndirea conservatoare (gorbaciovismul, nostalgia autoritarismului, neocomunismul naționalist) care a încercat febrilă să-și găsească o supraviețuire ideologică în perioada postcomunistă.

Remanierea guvernamentală din decembrie este mai puțin o redistribuire a locurilor în parlament, cît mai degrabă o redescoperire a instrumentului de bază cu care Convenția Democratică a promis realizarea platformei sale electorale: reformă radicală. O serie de măsuri încearcă să reînvigoreze pulsul reformei totale: se înființează Ministerul Privatizării, guvernul propune legea investițiilor, iar FPS obține competențe sporite în activitatea de privatizare.

Mi se pare semnificativă în acest sens declarația premierului Victor Ciorbea, conform căreia proiectul legii privatizării, datorită importanței sale covîrșitoare, va fi remis de guvern parlamentului ca ordonanță de urgență și nu ca lege pentru care guvernul își asumă responsabilitatea (*România liberă*, 22 Decembrie 1997, p. 1). Primul-ministrul ia în considerare într-adevăr cele două cai majore prin care executivul împinge proiectul de lege parlamentului, care trebuie să voteze neînțîrziat asupra lui. Ordonația de urgență înseamnă convocarea neînțîrziată a parlamentului, chiar dacă acesta se află în vacanță de iarnă. În cazul asumării responsabilității, parlamentul nu mai poate nici măcar discuta legea și face amendamente, un vot negativ al majorității absolute reprezentând căderea guvernului.

Ceea ce dl. Victor Ciorbea nu consideră ca modalitate de legiferare este tocmai calea normală într-o democrație parlamentară, adică aprobarea unor legi importante printr-o procedură și dezbatere în cadrul parlamentului. În schimb, domnia sa consideră ca viabile numai procedurile legislative care au motor unic executivul.

Martori ai unei revoluții pe cît de singeroase pe atî de incomplete în 1989, românii s-au temut de orice altă doctrină revoluționară care ar mobiliza și ar cere sacrificii pe altarul unor schimbări fundamentale. O bună parte din societatea românească – pe timpul lui Iliescu, dar și după aceea – a dorit schimbarea, dar fără să își asume riscurile, și a cerut reforma, dar fără

să accepte vreun preț de plătit. Pe plan ideologic, radicalismul de stînga sau de dreapta a fost golit de adenții, iar conservatorismul a devenit cea mai agreată soluție a etapei de tranziție.

Abandonarea amendamentelor constituționale

Criza de structură a societății postcomuniste trebuie, firește, discutată și în raport cu legea fundamentală a țării, Constituția din 1991. Deși unii cercetaitori juridici amintesc necesitatea amendamentelor constituționale, nimic nu ne face să credem că acest demers se află în atenția societății românești în acest moment. O reformă constituțională ar însemna fie crearea unei noi constituții, fie o schimbare a actualiei constituții prin intermediul amendamentelor. Chiar dacă puțin realizabile acum, aceste alternative trebuie discutate teoretic. Constituția este sursa oricărei activități juridice bazată pe noțiunile de drept și de garanție a unui proces politic și legislativ democratic. Orice reformă a justiției românești trebuie să cuprindă și o reconsiderare a Constituției din 1991. Este pentru prima dată după intrarea în vigoare a legii fundamentale cînd societatea politică românească recunoaște pe față existența unei constituții care precede orice activitate reformatoare. Pînă acum, Constituția a fost și neaplicată și ignorată. Instituția Avocatului Poporului a fost cu desăvîrșire uitată de legislativ pînă în anul 1996, cînd Parlamentul a dat putere prin lege acestei instituții să existe. Deși legea fundamentală prevede numai două mandate prezidențiale, fostul președinte Ion Iliescu și-a permis să o ignore, în condițiile unui dezinteres în societate aproape total în ce privește respectarea prevederilor constituționale. Constituția a fost considerată ca un pact politic între guvernanți, și nu ca o garanție a existenței drepturilor individuale și colective. Constituția a fost privită ca o lege moartă în ceea ce privește dreptatea socială, accesul egal la resurse sau participarea efectivă a cetățenilor la guvernare și controlul acestora asupra guvernărilor. Pînă acum, Constituția nu a reușit să impună principiile de drept în procesul de tranziție. Inechitatea socială, corupția și activitatea politică inefficientă au devenit fenomene coliziene.

Pentru membrii clasei politice actuale – guvernări și opoziție deopotrivă – orice activitate constituțională le amintește de o singură neliniște majoră: chestiunea regalității. Monarhia continuă într-adevăr să provoace schisme în rîndul Convenției Democrate, obligindu-l pe premier să chemă la ordine pe cei cîțiva miniștri cu opțiuni monarhice declarate. Deși Emil Constantinescu a promis în timpul campaniei electorale organizarea unui referendum pe tema monarhiei,

agenda prezidențială nu dă nici un indiciu că acest lucru s-ar materializa curînd. Monarhia și schimbarea Constituției, deși sunt lucruri total diferite, par a fi pentru toată lumea două feje ale unui fenomen imprevizibil și periculos de profund. Monarhia și schimbarea constituțională nu sunt legate una de alta. Politicienii au reușit să (se) convingă că o discuție asupra principalelor idei constituționale ale ordinii existente ar atrage neapărat restaurarea monarhiei. De ce se tem politicienii de constituționalism? O dezbatere parlamentară a sistemului constituțional actual ar reduce la lumina zilei chestiuni esențiale ale fundamentării democrației românești: legitimitatea ordinii de drept după Decembrie 1989, problema proprietății naționalizate, iustrația, dosarele securității și victimele revoluției române. O minimă justiție socială ar fi cerut rezolvarea într-un fel sau altul a acestor grave dificultăți. Adunarea Constituantă (1990-1991) a decis însă ignorarea problemelor amintite mai înainte. Deși aleasă democratic pentru a elabora o constituție, Adunarea Constituantă a reușit să-și piardă din legitimitate prin faptul că a adoptat un text constituțional imun la necesitatea unei societăți în tranziție. Din păcate, criza legitimității s-a transmis Constituției. Legea fundamentală nu a mai putut funcționa ca model al unei dezvoltări politice și juridice moderne, ci a devenit un simbol al "limbii de lemn" posttotalitare: discursul societății politice exprimă de fapt propriile sale interese.

Spre un nou mod de înțelegere a Constituției

Reforma justiției preocupă într-adevăr societatea politică românească. Recentă Lege 142/1997 schimbă aspecte esențiale din Legea 92/1992 pentru organizarea judecătorescă. În toamna anului trecut, guvernul a aprobat o ordonanță care se referă la salarizarea personalului din justiție. Parlamentul continuă să discute un proiect de lege care să abordeze din nou spinoasa problemă a caselor naționalizate, în același timp în care factorii legislativi iau tot mai mult curaj în a da un impuls luptei împotriva corupției și a activităților bancare frauduloase.

Este noua reformă a justiției o altă variantă a mișcării care dorčește cu orice chip propagarea de reforme de sus în jos? Deși inițiativele legislative pornește de la Parlament și Guvern, ele par de data aceasta să reflecte un consens mult mai larg în societatea românească cu privire la absența sau nerespectarea unui cadru legal al oricărei activități economice sau sociale. Noile legi și prevederi în domeniul activității judecătorescă se referă la o serie de probleme practice ce să facă să se schimbe în mod radical situația magistratilor și procurorilor. În același timp, se vor schimba și relațiile dintre magistrat și personalul auxiliar, numărul de

dosare pe judecător, lipsa unui program de pregătire profesională. O judecătoare din București, Laura Andrei, declară că ceea ce i se pare domniei sale mai bun din lege este reglementarea situației Institutului de Magistratură și faptul că judecătorii vor avea probabil mai puțin de 40 de dosare pe ședință, cît avuseseră pînă acum ("Justiția românească de la criză la reformă", *Romania liberă*, 2 septembrie 1997). Să nu uităm că o instituție constituțională, Avocatul Poporului, nu poate încă funcționa din lipsă de spațiu locativ și de fonduri.

Un lucru interesant este felul în care Constituția din 1991 este reinterpretată prin intermediul acestor noi legi. În articolul-comentariu al Legii 142/1997 ("Pași importanți în realizarea reformei justiției", *Romania liberă*, 6 august, 1997), prof. univ. dr. Teofil Pop observă felul în care primul articol din respectiva lege distinge între puterea judecătorescă și autoritatea judecătorescă. Domnia sa spune că legea respectă Constituția României în direcția separării puterii judecătorescă față de celelalte puteri în stat și a precizării conținutului acestei puteri. Judecătorii fac parte din puterea judecătorescă, pe cînd procurorii fac parte din autoritatea judecătorescă. Constituția din 1991 nu folosește termenul de puteri în stat decât o singură dată (și atunci incidental), ci numai termenul de autorități publice. În plus, conceptul de separație a puterilor în stat nu este menționat ca atare în textul constituțional. Ceea ce realizează articolul 1 din Legea 142 este o reinterpretare a Constituției, realizată pe cale legislativă. Scopul este cît se poate de nobil; nici o societate democratică modernă nu se poate menține fără o separație a puterilor în stat. Societatea românească a găsit în final resursele necesare pentru redesinarea conținutului puterilor în stat, începînd火rește cu redescoperirea conceptului de putere.

O mișcare autentică de reformă poate începe prin instaurarea puterii juridicului în stat și ca un factor de reformă în sine însuși. Puterea juridică nu are dezavantajul creării unei mișcări de mobilizare pentru orice inițiativă, asemenei politicului, și nici nu suferă de crize de legitimitate dacă se sprijină pe legalitate. Puterea juridică este creată prin aplicarea conceptului de drept în orice situație în care există conflict. Este foarte posibil ca marea majoritate a populației, "să tulă" de lipsa de schimbare politică, să înțeleagă că sursa unei veritabile schimbări se află în sferea juridicului. Puterea judecătorescă este ceea ce poate atinge în cel mai înalt grad viețile de zi cu zi ale cetățenilor, ceea ce poate fi sesizată lesne și care poate să răspundă neînțirziat cererilor cetățenilor în cadrul unui proces. Principiul eticăi sociale nu se poate realiza decât prin mijloacele statului de drept, în care pu-

terea judecătorescă are un aport militant în reconstituirea conceptelor fundamentale ale societății: proprietate, drepturi cetățenești și politice, legalitate. Un executiv binevoitor devine însă vulnerabil cînd încercă în mod unilateral să domine societatea românească în prefacere printr-o politizare excesivă a reformei.

Constituția din 1991 creează dificile probleme în procesul de construire a unei societăți democratice. Prevederile acestui document sunt confuze sau greoaie în ceea ce privește definirea proprietății private, a relațiilor dintre "autorități" și a funcționării parlamentului. În plus, Constituția acordă puteri largi guvernului de a guverna prinordonanțe sau asumări de responsabilitate, în timp ce orice decizie a Curții Constituționale în ceea ce privește constitucionalitatea legilor și ordonanțelor poate fi înălțată de parlament cu o majoritate de două treimi.

Domeniul activității economice ne-a dat exemplul eşuării lamentabile a reformei călduțe. Reforma sistemului politic românesc nu se poate gîndi în termeni diferiți. Pentru intrarea în modernitate este nevoie de un reformism activ în două direcții principale: 1. respectarea conducerii reprezentative prin încurajarea unui parlamentarism autentic; 2. activitatea de reconstituționalizare a societății românești trebuie să fie bazată pe primatul necesității legitimității Constituției, documentul de inspirație pentru o activitate normativ-juridică de ansamblu.

Trebuie să fie în voința societății românești de astăzi să inițieze o mișcare bazată pe recunoașterea primatului legalității în toate aspectele vieții publice. Soarta Constituției din 1991 va fi diferită de cea a Constituției americane, care garantează încă de la începuturile acelei republici drepturile omului în paralel cu păstrarea caracterului reprezentativ al puterilor în stat. Este probabil că va veni în curînd vremea cînd constituția noastră va putea să schimbează în cadrul unui proces democratic larg, în care factorii de presiune politică vor fi reduși la minimum. Însă, pentru perioada de tranziție actuală – mai lungă decât ar dori politicianii să recunoască – existența unui parlamentarism activ ar încuraja dezvoltarea dreptului constitutional, bazat pe aplicarea principiilor democratice existente în legea fundamentală. □

DINU PIETRARU – He graduated from University of Bucharest, and immigrated to the U.S. in 1987. Ph.D. in Sociology from the New School of Social Research, New York with thesis "The 1991 Romanian Constitution".

Cîteva considerente asupra mesajului

RĂZVAN DUMITRESCU

Pentru a-și putea duce la îndeplinire programul, un guvern trebuie să îndeplinească două condiții: să beneficieze de credibilitate și să dovedească eficiență în ceea ce întreprinde. În bună măsură, credibilitatea poate fi apreciată privind la imaginea pe care executivul o are în opinia publică. Cît privește eficiență, aceasta este în primul rînd condiționată de existența unui program coerent de guvernare. Fără a încerca o analiză "la sînge" a primului an de guvernare, mă voi referi în cele ce urmează la unele aspecte care pînă în prezent părtăscău opiniile publice.

În relația guvernanți-guvernați, mesajul este deosebit de important. Acesta trebuie să fie suficient de clar și să prefigureze corect măsurile ce urmează a fi luate. O reformă nu poate fi făcută fără explicații. Un guvern reformist, dar care înregistrează un deficit de comunicare, pierde rapid capitalul de încredere și sprijinul popular, elemente indispensabile aplicării programului de guvernare. Mai devreme sau mai tîrziu, orice cabinet înregistrează pierdere de capital și imagine, dar este de preferat ca acest lucru să se întâmple ca efect al măsurilor reformiste care presupun costuri sociale și nu ca efect al bîlbînelilor și inadvertențelor.

Cabinetul Ciorbea a emis în repetate rînduri mesaje contradictorii pe probleme esențiale. Un exemplu cît se poate de clar îl reprezintă politica fiscală. În campania electorală, CDR vorbea despre reducerea impozitelor (Contractul cu România), promisiune reiterată la scurt timp după cîștigarea alegerilor. În primul an de guvernare al cabinetului Ciorbea, tema reducerii fiscalității se regăsește în declarațiile unor personalități de marcă ale actualei puteri (ministri, secretari de stat, senatori), dar aceste mesaje politice nu au corespondent în practică.

• Ianuarie 1997 – Alexandru Athanasiu, ministru Muncii și Protecției Sociale, evocă posibilitatea scăderii impozitului pe salarii începînd cu luna februarie. Sînt avansate și procente – 5-8%.

• Martie 1997 – Viorel Cataramă, președinte Comisiei Economice a Senatului, solicită reducerea impozitului pe profit, anularea impozitului în cazul reinvestirii profitului, reducerea impozitului pe salarii și plată impozitului la încasarea facturii și nu la emiterea ei.

• Mai 1997 – Mircea Ciumara, ministru Finanțelor, anunță scăderea impozitului maxim aplicat de la 60% la 40% și diminuarea impozitului pe profit de la 38% la 32% începînd cu 1 august. Premierul Ciorbea anunță că impozitul pe salarii va fi redus cu 25% pînă la sfîrșitul primului semestru.

• Iunie 1997 – Mircea Ciumara anunță, într-o conferință de presă, reducerea impozitului pe salarii și plafonul maxim de impozitare la 40%. Tema este reluată la scurt timp de Alexandru Athanasiu. De menționat că aceste măsuri urmău să fie aplicate începînd cu data de 1 august.

• Iulie 1997 – Dan Radu Rușanu, secretar de stat la Ministerul Finanțelor, anunță reducerea impozitului pe salarii cu 8% începînd cu luna octombrie. În pline negocieri cu Fondul Monetar Internațional și cu Banca Mondială, ministru Finanțelor comentează astfel afirmațiile secretarului de stat Rușanu: "Nu răspund despre declarațiile lui. O face el însuși".

• Noiembrie 1997 – invitat la Comisia Economică și de Buget-Finanțe a Senatului, Dan Radu Rușanu admite posibilitatea scutirii de impozit pe profitul reinvestit și stimularea exporturilor prin reducerea cu 25% a impozitului pe veniturile obținute din această activitate, începînd cu 1 ianuarie 1998. Ministru Finanțelor, Mircea Ciumara, precizează în aceeași zi că secretarul de stat a vorbit în *nume propriu*.

Analiza efectelor generate de unele declarații relevă aspecte interesante. Să ne referim, spre exemplu, la momentele în care executivul anunță compensări și indexări salariale. Schema este simplă. Vine primul-ministru, ne comunică procente, dar nu apucă indexarea să ajungă în buzunarele salariajilor, că sărăcăciunea să fie imediat și prețurile. În acest fel, o mare parte din

efectul urmărit dispără, iar totul merge în inflație, care poate da peste cap firavale echilibre macroeconomice realizate la un moment dat. Acest lucru se repetă după același scenariu de opt ani încoace. Este împede că piața reacționează emoțional la unele declarații, dar guvernările nu par să fi tras concluziile de rigoare.

Mesajul guvernărilor nu se rezumă numai la declarații de tipul celor mai sus prezentate. Pe parcursul primului an de guvernare, dinspre cabinetul Ciorbea au plecat foarte multe mesaje contradictorii. Acestea se referă la demisii anunțate, dar care nu au avut loc, la conflicte între miniștri sau între miniștri și secretari de stat.

Presa – loc de dispută între guvernări?

Interesant este că de fiecare dată protagoniștii întâmplărilor respective s-au adresat presei cu mult înainte ca problemele să fie discutate și tranșate în cadrul executivului sau, după caz, în Consiliul de Coordonare al Coaliției.

• În ianuarie 1997, ministrul Muncii și Protecției Sociale, Ulm Spineanu, declară la un moment dat că și-a pus demisia la dispoziția premierului Ciorbea. După aceea, la diverse perioade de timp, domnul Spineanu anunță presă că și-a reactualizat demisia. Plecarea domniei sale de la Reformă nu s-a făcut însă ca urmare a acestui demers, ci ca urmare a remanierii executivului.

• Ministrul Culturii, Ion Caramitru, spune că și-a depus demisia la 1 noiembrie 1997. El își motivează gestul prin atitudinea de cedare a executivului în problema revoluționarilor. În fața ziariștilor prezenti la Congresul Alianței Civice, Ion Caramitru declară că a colaborat excelent cu premierul Ciorbea, dar că gestul său este o răzvrătire "împotriva intereselor divergente care există în această coaliție nefirească". De menționat că, potrivit afirmațiilor sale, demisia devenea operantă la sfîrșitul lunii noiembrie. Pe data de 17 decembrie 1997, în emisiunea "Ediție Specială", difuzată de TVR, I-am întrebat pe domnul Ciorbea despre situația ministrului Culturii. Domnia sa mi-a răspuns că nu poate lua în considerare solicitarea domnului Caramitru, demisia acestuia fiind "o hîrtie, o foie, un document olograf". Prin urmare, Ion Caramitru a continuat să facă parte dintr-un executiv rezultat din "această coaliție nefirească".

Pe parcursul primului an de guvernare, unii miniștri ai cabinetului Ciorbea s-au aflat în permanent război mediatic.

- Este binecunoscut conflictul dintre ministrul de Interne, Gavril Dejeu (PNȚCD), și secretarul său de stat, Marian Albu (PD), pe tema restrukturării ministerului. Neînțelegerile au fost făcute publice pentru prima oară de Marian Albu într-o conferință de presă la care era prezent și ministrul. Ziariștii au asistat apoi la un duel în totală regula.

- Nu putem sări peste neînțelegerile majore dintre Mircea Cișmara, ministrul Finanțelor (PNȚCD), și Dan Radu Rușanu, secretar de stat la Ministerul Finanțelor (PNL), detaliate de altfel în partea care se referă la politica fiscală.

Și dacă în cazurile sus-amintite este vorba despre miniștri și secretari de stat care aparțin unor partide diferite ce alcătuiesc coaliția de guvernămînt, mă voi referi în cele ce urmează la neînțelegerile (larg mediațiate) dintre miniștri ai aceleiași formațiuni politice.

- Relația Ulm-Spineanu – Mircea Cișmara este relevantă din acest punct de vedere. Primul, fost ministrul al Reformei, era partizanul aplicării impozitului pe venitul global începînd cu 1999. Cel de-al doilea, fost ministru al Finanțelor, susținea introducerea acestui sistem începînd cu 1 ianuarie 1998. Interesant este modul în care a fost "tranșată" această dispută. Ulm Spineanu nu s-a adresat presei, ci direct domnului Poul Thomsen, negociatorul-șef al FMI. Evident, Mircea Cișmara s-a delimitat de colegul său de partid, precizînd că nu Poul Thomsen dictează politica Ministerului Finanțelor și a guvernului.

- Nu a trecut neobservată nici disputa Ulm Spineanu – Sorin Dimitriu, președintele FPS. O dată cu trecerea Fondului Proprietății de Stat în subordinea executivului, vizibilitatea celor doi erau total diferite. Primul consideră că ordonă, iar FPS execută. Cel de-al doilea înțelegea că se subordonează numai premierului. Exemplul pot continua. De remarcat că doar Ulm Spineanu a fost "atins" de remanierea cabinetului.

Mass media – canal de comunicare între factori de decizie?

Mesajul coerent nu pare a fi punctul forte al actualilor guvernări. Ajuns ministru la Industrie și Comerț, Mircea Cișmara declară că dorește să-i ajute pe întreprinzătorii mici și mijlocii, cînd poate mult

mai bine să o să făcut din postura de ministru al Finanțelor, reducînd fiscalitatea. De altfel, actualele sale atribuții nu îl permit să dezvolte prea mult acest subiect. Cu puțin timp înainte de remanirea guvernului, tot Mircea Cișmara declară unui post de televiziune că nu comenteză deciziile ministrului Industriilor deoarece este finanțist și nu se pricepe la industrie.

Nu puține sunt cazurile în care lideri ai formațiunilor politice care compun coaliția de guvernămînt spun că au aflat din presă despre unele decizii ale colegilor lor din executiv. și nu puține sunt cazurile în care factori de decizie din aparatul de stat spun că au aflat din ziare despre unele hotărîri ale guvernului, hotărîri care îi privesc direct.

- Generalul Pavel Abraham, fost șef al Inspectoratului General al Poliției, declară că a aflat de la TV despre schimbarea sa din funcție.

- Tot de la TV au aflat și liderii PNȚCD despre decizia colegului lor, ministrul de Interne Gavril Dejeu.

- Procurorul Gheorghe Mocuș spune că a aflat din presă că i s-a desființat Direcția Anticorupție din Parchetul General.

- Deputații și senatorii Partidului Democrat, dar nu numai ei, au fost informați cu promptitudine despre demisia ministrului Traian Băsescu de către reporterii aflați pe culoarele Palatului Parlamentului.

- Politicieni ai actualei majorități declară că nu aveau cunoștință despre protocoul încheiat între UDMR și partenerii de coaliție privind învățămîntul în limbile minorităților. Ei spun că au aflat despre existența acestui document, semnat de liderii formațiunilor politice, din presă. Rugă să ofere unele amănunte despre conținutul acordului, președintele PNȚCD, Ion Diaconescu, declară la un moment dat că a aflat din ziare despre conținutul protocolului.

În loc de concluzii

Limitîndu-ne strict la analiza tipului de mesaj mai sus prezentat, s-ar putea trage concluzia că în interiorul coaliției de guvernămînt circuitul informațional este fracturat. și, totuși, există la nivelul actualei majorități unele organisme care s-ar putea constitui în premise pentru un mesaj credibil și o acțiune coerentă. Există un Consiliu de Coordonare a Coaliției. Există Biroul de Conducere, Coordonare și Control al PNȚCD, principalul partid al actualei majorități. și, nu în ultimul rînd, există ședințele de guvern. De men-

ționat că premierul nu lipsește de la aceste întîlniri. Cabinetul Ciorbea este, de altfel, renumit pentru ședințele sale interminabile. Rareori acestea durează mai puțin de opt ore. Marți, 16 decembrie 1997, ședința de guvern a început la orele 12,00 a.m. Seară, la orele 21,00 p.m., lucrările continuau. Cînd nu sînt ședințe la Palatul Victoria, sunt ședințe în altă parte. Se întunecă Biroul de Conducere, Coordonare și Control al PNȚCD (BCCC) sau Consiliul de Coordonare al Coaliției (COCO) sau Consiliul Convenției Democrațe (CCD). Ultima oară, acest organism a fost în ședință aproape șapte ore pentru a hotărî amînarea unor decizii pentru jumătatea lunii ianuarie. Este greu de crezut că după vreo nouă ore petrecute noaptea în ședință de guvern un deținător de portofoliu ministerial se poate prezenta proaspăt la minister a două zile, pentru a aplica politica guvernului, pentru ca peste alte două-trei ceasuri să plece către o altă ședință, fie ea COCO, CCD sau BCCC. De ce la guvern ședințele durează atât de mulți? O posibilă explicație ar putea fi aceea că nu există puncte de vedere clar conturate în chestiuni foarte importante. De altfel, și mesajele care vin dinspre executiv par să conducă la această concluzie. A se vedea colecția de declarații referitoare la politica fiscală. În atare situație, mai poate și vorba despre strategii și programe coerente? Este interesant de urmărit ce elemente noi va aduce remanirea cabinetului Ciorbea în ceea ce privește eficiența și credibilitatea. În ceea ce privește mesajul politic, este prematur să concluzionăm că s-ar fi schimbat ceva. Daniel Dăianu, nouă ministru al Finanțelor, s-a pronunțat în repetate rînduri în legătură cu cel de-al 13-lea salarîu, care ne poate arunca în brațele unei inflații greu de stăpînit. O declarație în acest sens a fost făcută la scurt timp după instalare. Guvernul a fost însă de altă părere, iar secretarul general al PNȚCD, senatorul Radu Vasile, afirma sugestiv că se aşteaptă ca nouă ministru să-și schimbe filosofia. □

RĂZVAN DUMITRESCU – Graduated from the Faculty of Electronics, Polytechnic Institute of Bucharest. Specialized in Data Transmission. Currently, he works as Editor and Coordinating at "Radio Contact" and at Romanian Television from "Ediție specială"

Criza universității românești

LUCIAN LEAHU

Controlată strict și epurată de comunismul de jist, batjocorită pînă la o potențială anulare de către Ceaușescu, universitatea românească – element esențial de speranță în redresarea națională – a cunoscut, imediat după evenimentele de la sfîrșitul anului 1989, o efervescență ce nu mai existase de multe decenii. Studenții, factori de primă importanță în declanșarea și evoluția schimbărilor ce începeau, au înțeles imediat importanța transformării *almei mater* într-o instituție modernă în care competența, spiritul de emulație și deschiderea către toate orizonturile trebuie să fie coordonatele definitoare. Contestarea unui însemnat număr de cadre didactice a fost începutul; prin demonstrații și greve s-a cerut plecarea celor care, în timpul dictaturii comuniste, au „strălucit” doar prin incompetență, corupție sau legături – indiferent de natură lor – cu puterea totalitar-ideologică. și studenții aveau dreptate! Când catedra de istorie universală a universității bucureștene, care fusese ilustrată de Nicolae Iorga, Gh. Brăianu și Andrei Oțetea, ajunsese prin „concurs” în mîinile unui fost „profesor” de istoria URSS, când rectorul același universității era un om a cărui competență a fost mai puțin pusă în discuție, dar care fusese unul dintre cei mai ascultători slujitori și servetai „clopotari” ai lui Ceaușescu, când la Facultatea de Medicină din capitala țării clinici și laboratoare, în fruntea căror fuseseră savanți de clasă mondială ca Ion Cantacuzino, Victor Babeș, Gh. Marinescu sau medici de valoare națională prin știință și talentul lor, ajunseseră să fie conduse de „iluștri” necunoscuți, a căror „competență” fusese validată doar prin participarea la adunările de partid și diversele ședințe de instrucție politică, când – mai bine de un deceniu – Ceaușescu și „savantă” lui soție opriseră orice avansare în învățămîntul superior, era de așteptat și imperios necesar ca studenții să dorească o refinoare din temelii a instituției care ar fi trebuit să le ofere nu numai o pregătire profesională corespunzătoare, dar și modele de urmat sub raport intelectual, moral și civic.

Ațiunile contestătoare ale studenților sau ale unei părți din puținele cadre didactice de valoare care, îmbătrînite și blasate, mai așteptau o minune, au avut doar efecte parțiale. Puțini au fost „profesori” sau

„conferențieri” îndepărtați cu adevărat din templul mainat al universității românești. Foarte puțini au fost cei care, făcînd dovada unui bun simț tardiv, au înțeles că trebuie să plece. Cei mai mulți au recurs la umiliri sau relații și, după o perioadă de „eclipsă”, au fost supuși unor procese de rocadă care i-a scos, cel puțin pentru un timp, din focanul contestatar. Cu o energie repede epuizată, sfîrșita de lupte intestine, atrași divergență de evenimentele politice din țară, studenții au renunțat repede la bătălia de renovare a universității. Nu trebuie trecută cu vederea nici eterogenitatea de interes socio-politice a masei studențesti; chiar dacă ponderea studenților provenind din rîndurile nomenclaturii de toate tipurile sau a celor legați de putere prin diferite „fire” nu reprezenta un element precumpărător, influența acestora în evoluția mișcărilor studențesti din prima parte a anului 1990 nu ar trebui subestimată. Efectul „Pieței Universității” asupra transformărilor de structură a universității românești a fost sub așteptări; reacția polarizată a cadrelor didactice față de acest fenomen, slabul impact al „Pieței Universității” în marile centre universitare din provincie (cu o majoritate – atunci – fesenistă și cu atmosferă patriarhală), precum și nümerida din 13 și 14 iunie 1990, urmată de emigrarea masivă a tineretului sănătății evenimente care ar putea oferi, măcar în parte, explicații ale ceeașului acțiunilor de revigorare a învățămîntului superior din țara noastră.

Pentru cei din generația medie, a fost o deziluzie imaginea unui tineret care, după ce rostise acuzații grave la adresa părinților și bunicilor lor învinuîți de a fi trădat, în fața comunismului, democrația și libertatea – a părăsit lupta la prima bătălie pierdută. Suful eroic, entuziasmul sfîrșitului de decembrie 1989 au cedat ușor în fața luptelor de poziții, a hărțuierilor astăzi de caracteristice birocratiei unui stat totalitar-ideologic, greu de demonstat, mai ales după un astăzi de îndelungat somn al spiritului.

Trebue recunoscut faptul că puterea instalată după evenimentele din decembrie 1989 s-a interesat, destul de repede, de destinele învățămîntului superior. A făcut-o însă la întîmplare, parcă fără „tragere de inimă”, ascultând mai degrabă de presiuni și interese ob-

scure, în absența unor legi normale a învățămîntului (votată de parlament abia în al șaselea an de la răsturnarea dictaturii comuniste). O *autonomie universitară* declarativă, nu instituționalizată, absența unor criterii de promovare solide și valabile la nivel academic internațional, prezența – în „plutonul 1” – a numeroase cadre didactice fără o valoare reală, existența unui masiv „pluton 2”, finit pe loc de indicații ceaușiste, și în care se amestecau oameni de un înalt profesionalism cu indivizi de mentalitate funcționărcască sau nomenklaturistă ce ajunse sănătății la concluzia că, pentru avansare, importantă este „nota social-politică” – toate acestea au determinat accesarea „la vîrf”, în mai puțin de doi ani, a unui număr important de persoane (în special de vîrstă medie) ce nu ar fi satisfăcut nici cele mai lăzi criterii de promovare în universități străine. De altfel, unele propunerile privind includerea unor cunoșcuți specialiști străini în comisiile de avizare a candidaturilor pentru posturile de profesori au fost respinse fără vreo justificare serioasă. Atragerea unor valoroase cadre didactice sau de cercetare din diaspora românească s-a lovit de o serie de factori „de mediu”, legislativi și de salarizare, ceea ce a dus la eșecul unor inițiative menite să revigoreze astăzi atmosfera academică, cît și calitatea învățămîntului.

O inițiativă a puterii postdecembriste, interesantă și necesară în sine, dar foarte discutabilă dacă luăm în considerare modul în care a fost gândită, pregătită și aplicată, a fost crearea de noi universități de stat în orașe fără o solidă tradiție culturală. și au spus, și aici, cuvîntul dilettantismul, interesele locale, presiunile politice, mentalitățile provinciale. Rezultatul este, bineînțeles, departe de cel care s-ar fi așteptat. Țara noastră avea un exemplu strălucit în domeniul: cel al organizării Universității „Daciei superioare” la Cluj în 1919. Un exemplu uitat, căruia i s-a preferat o soluție a cărei viabilitate rîmîne sub semnul întrebării; ce se poate aștepta de la un corp didactic recrutat dintr-un „notabilitățile locale” fără vreo chemare, fără experiență academică, fără contacte reale cu lumea universității străine, sănătății „invitați” să-și reia locurile de asistență pe care le auvăseseră în urmă cu 4 sau 5 ani. Îi putem oare acuza pe acești tineri de „lipsă de patriotism” dacă preferă poziții superioare și bine remunerate peste hotare în locul unei situații precare în țară, în subordinea unor șefi mediocri care și-au căpătat „gradele” conform legilor românești?

Cauzele ce determină „mărire și decădere” universităților au atrăs atenția oamenilor de știință încă în a doua jumătate a secolului trecut; savanți célébri – ca Louis Pasteur sau Claude Bernard – au văzut doar rațiuni economice și politice, legate de sistemul

portant organism este, se pare, în mare măsură formală, singurele rezultate notabile fiind doar în stoparea proliferării așa-numitelor universități „private”. Nu se cunosc rezultatele lucrărilor de evaluare a instituțiilor de învățămînt superior, așa cum se practică ele pe plan internațional, determinând – în funcție de locul în clasament – valoarea bugetelor alocate.

Ca orice structură instituționalizată creată de societate, universitatea – în accepțiunea largă a cuvîntului – este supusă, din punct de vedere valoric, unor fluctuații ce nu pot fi totdeauna controlate. Istoria universităților europene, ca și a celor americane de prestigiu este instructivă în acest sens. Sunt epoci în care densitatea de inteligență și creativitatea membrilor unor comunități academice dau acestor instituții o adevărată aură și devin elemente de referință istorică. Universitățile au folosit și folosesc cele mai diferite mijloace pe care le atrage mințile strălucite; astăzi, metodele de *brain drain* sunt monedă curentă în toată lumea civilizată și nu numai în detrimentul țărilor mai puțin favorizate; chiar și în țările dezvoltate universitățile încearcă să atragă prin salarii avantajoase sau prin mijloace de lucru superioare specialiști din alte centre ale același țări. Mobilitatea elementului intelectual, astăzi de obiceiă încă de la începuturile instituțiilor academice, obișnuită și în țara noastră în perioada de aur a universităților românești, a fost și continuă să rămână o sursă de creștere valorică a unităților de învățămînt superior. Din păcate, la noi mobilitatea este aproape inexistentă; ea este privită cu un ochi răuvoitor de către elementele provinciale și cu retinență inhibitorie de către cei care ar putea progrădui profesional și social în alte părți decât în cele în care au debutat.

Nu pot să nu subliniez gravele curențe legislative (legislația muncii, Legea învățămîntului, ca și recentul Statut al cadrelor didactice) care defavorizează nu numai mobilitatea în teritoriul național, dar, mai ales, reincoaceră în țară a unor tineri eminenti care, după ce au trecut doctorate strălucite la mari universități străine, sănătății „invitați” să-și reia locurile de asistență pe care le auvăseseră în urmă cu 4 sau 5 ani. Îi putem oare acuza pe acești tineri de „lipsă de patriotism” dacă preferă poziții superioare și bine remunerate peste hotare în locul unei situații precare în țară, în subordinea unor șefi mediocri care și-au căpătat „gradele” conform legilor românești?

Crearea, prin lege, a unui Consiliu Național de Evaluare și Accreditare Academică a constituit un important pas înainte spre o așezare a universității românești pe baze solide. Din păcate, activitatea acestui im-

centralizat francez moștenit de la Napoleon (de altfel, acest sistem a prezidat și la crearea marilor universități din țara noastră). La începutul secolului nostru, un ilustru fizico-chimist german – Wilhelm Ostwald – publica o carte admirabilă și pe nedrept uitată¹, în care analiza pe larg problema formării școlilor științifice, discutând – comparativ – situația, în special a Germaniei și Franței – marile competitoare continentale și în domeniul academic. De atunci, o literatură impresionantă, crescând logaritic după al doilea război mondial, încearcă să discearcă cauzele și mecanismele evoluției universitare și să ofere un ghid decizional autorităților ce răspund de soartă școlii superioare. Aș cita doar o foarte interesantă monografie a cercetătoarei americane Mary Jo Nye, dedicată comunităților științifice universitare provinciale din Franță.² În țara noastră, investigarea rolului universității, a căilor și mijloacelor de dezvoltare ale acesteia și-a găsit, între cele două războaie mondiale, excepții de înaltă competență, ca Petre Andrei³ sau Ștefan Bârsănescu⁴; mai ales paginile scrise de Petre Andrei își păstrează, și azi, întreaga valoare. Apoi, cenzura și "centralismul democratic" au făcut să anușească, pentru câteva decenii, vocile celor pentru care soarta universității românești era o datorie de conștiință. Diferitele materiale apărute de-a lungul decenziilor de dictură ideologică-totalitară, în ziare sau în publicațiile consacrate învățământului, nu erau decât comentarii encomiastice ale hotărîrilor sau indicațiilor de partid. Abia spre sfîrșitul anilor '70, două lucrări ample, datorate istoricului Stelian Neagoe, aduc – pe baza unci bogate și interesante documentații – o importantă contribuție la cunoașterea unor aspecte ale vieții universitare la Iași și Cluj între cele două războaie mondiale.⁵ Deși orientată mai ales spre studierea luptei împotriva curentelor de extremă dreapta, cărțile lui Stelian Neagoe cuprind o importantă informație ce poate fi utilizată de sociolog și psihologi. Doar recent, universitarii ieșeni par să inaugureze o nouă "epochă" în abordarea investigării moderne a diferitelor aspecte ale vieții academice; publicarea, de către casa ieșeană de editură Polirom, a unei valoioase culegeri de studii în domeniul va determina, sper, deșteptarea interesului sociologilor, psihologilor și istoricilor față de o instituție a cărei importanță în viața societății a fost validată, în spațiul de civilizație europeană, de o existență aproape milenară.

Universitatea românească se află acum în fața unui examen; un examen greu, ce va trebui trecut repede și cu succes dacă vrea să redevină un factor esențial în viața societății, dacă vrea să treacă, cu adevarat, pragul integrării europene. Ea va trebui să depășească

stadiul formelor fără fond și să lase mai puțin în seamă politicienilor destinele sale. Este momentul ca, depășindu-și inerțile, generația matură să dea mîna elementelor tinere, dinamice, care – cu entuziasmul caracteristic vîrstei – trebuie să aibă un cuvînt hotărîtor în dezvoltarea învățămîntului superior. Universitatea românească, una dintre cele mai noi în Europa, are o valoroasă tradiție, pierdută în anii dictaturii comuniste, o tradiție ce se corelătă. Legislația actuală, deși abia elaborată, va trebui adaptată rapid cerințelor actuale și viitoare. Promovarea elementului uman va trebui să țină seama exclusiv de valoare și de potențialul de evoluție ale individului, și nu de anii de serviciu. Toate acestea, dacă vrem – într-adevăr – ca universitatea să-și ocupe locul pe care mersul civilizației îl acordă acestei instituții în viața societății. □

NOTĂ:

1. W. Ostwald, *Les Grands Hommes*, Paris, Flammarion, 1919, ediția germană după care s-a făcut traducerea apăruse în 1912.
2. Mary Jo Nye, *Science in the Provinces. Scientific communities and provincial leadership in France. 1860-1930*, Berkeley, University of California Press, 1986.
3. Petre Andrei, *Sociologie generală*, Craiova, Scrisul Românesc, 1936. A se vedea ampla Introducere, consacrată aproape exclusiv universității și menirei acesteia. Cartea lui P. Andrei a fost reeditată recent de casa editorială Polirom din Iași.
4. Șt. Bârsănescu, *Ideea de universitate și libertatea academică*, Ethos, 1946, an III, nr. 1-2, pp. 134-138.
5. S. Neagoe, *Triumful rațiunii împotriva violenței. Viața universitară ieșeană interbelică*, Iași, Junimea, 1977, și *Viața universitară clujeană interbelică*, 2 vol., Cluj, Editura Dacia, 1980.
6. Adrian Neculau (editor), *Cimpul universitar și actorii săi*, Iași, Polirom, 1977. Binevenită este includerea în volum a unor texte clasice românești ale lui P. Andrei, D. Gusti și Șt. Bârsănescu.

LUCIAN LEAHU – Senior Researcher in cell biology spent all his career with "Carol Davila", University of Medicine & Pharmacy in Bucharest. He is now (since 1992) the co-ordinator of the Office for International Relations at "C. Davila" University. L.L. published almost 30 papers, in Romanian and foreign scientific journals, on cell biology, history and sociology of science.

Liberalismul secolului XX

DANIEL DĂIANU

(urmare din numărul trecut)

Constrângerea bugetară efectivă se referă nu numai la procesul de calculație economică și la conduita la nivel micro, ci și la corelarea (echilibrarea) schimbului de activități la nivel agregat, prin restricția pe care o exercită asupra formării, de către agenții economici, a cererilor și ofertelor de intrare în transacții; ea dă naștere unei cereri aggregate limitate.

Dacă raționalitatea economică (în sensul comportamentului maximizator) nu constituie temei de dispută teoretică, în general¹⁷, problema coordonării activităților și, mai departe, cea a evoluției agregatorilor sociale mari necesită calificări importante. Realitatea este diferită de ceea ce sugerează abordarea neoclasică în materie de flexibilitate a resurselor (factorilor de producție) și simetrie (omogenitate) a informației în sistem. Sistemele economice reale sunt caracterizate de rigidități importante, de concentrări de resurse (putere), ceea ce face ca – chiar și acolo unde mecanismele de piață funcționează aparent ireproșabil – să se manifeste subutilizare de resurse și fricțiune. Insatisfacția teoretică față de abordarea prin "piețe perfecte" a condus la conceptualizări în termenii unui echilibru de tip non-walrasian, care încearcă surprinderea stăriilor de "dezechilibru permanent", în raport cu idealul reprezentat de echilibru general. Ce se cuvine a fi reliefat este că adeptii echilibrului non-walrasian – de exemplu, economiștii neokeynesiști – nu recuză preceptele de bază ale gîndirii neoclasicice legate de comportamentul maximizator al agentului și de rolul piețelor în coordonarea activităților și alocarea resurselor, ce se încearcă, este perceperea analitică a fricțiunii și a imperfecțiunilor de coordonare în funcționarea sistemelor economice. Este de semnalat că asimetria de informație și imperfecțiunile de piață constituie argumente suplimentare pentru cei care leagă dezvoltarea economică de crearea de avantaje comparative (dinamice) – ceea ce oferă o perspectivă diferită față de analiza tradițională (statică) a comerțului internațional.

Imperfecțiunile de coordonare nasc *externalități* pozitive și negative atunci cînd există discrepanțe între costurile private și cele publice ale acțiunilor individuale. Este și cauza apariției nevoii de *bunuri publice* precum infrastructură, educație, apărare națională etc. Existenza externalităților și a cererii de bunuri publice sunt rațiuni care reclamă o politică publică. Si dacă se admite nevoia de politică publică într-o economie de piață, într-o societate deschisă, suntem în mod automat îndemnați să privim liberalismul altfel decît cum îl zugrăvesc, de exemplu, libertarienii – pentru care autoritatea publică și orice fel de reglementări publice sunt, prin definiție, un inamic al libertății.¹⁸

Mergînd mai departe decît neokeynesiștii, unii economisti accentuează "povara structurii" în sensul incapacității unui sistem retardat economic de a fi suficient de flexibil la socuri interne și externe în condițiile date – ceea ce ar complica procesele de ajustare și ar explica persistența cercurilor vicioase (ale subdezvoltării). În acest sens, se vorbește chiar de o "dependență de patrie" (Brian Arthur, Paul David) care, în anumite circumstanțe, poate fi fatală. Acest tip de analiză are utilitate cognitivă pentru situația țărilor în tranziție postcomunistă, care se confruntă cu o teribilă moștenire în ceea ce privește alocarea resurselor. Magnitudinea extraordinară a necesarului de realocare – a restructurării – explică ceea ce am numit în cîteva studii "încordarea structurală" în sistem și dificultățile în a realiza o stabilizare macroeconomică durabilă, mai cu seamă în lipsa unor întrări substanțiale de capital străin. "Povara structurii", ceea ce François Perroux a numit *l'emprise de la structure*, poate furniza un alt argument solid în favoarea formulării și aplicării unei politici publice, care trebuie să se sprijine pe mecanisme de piață.

Ceea ce gîndirea economică "convențională" (*conventional wisdom*) nu reușește – după mine – să abordeze în mod satisfăcător este rolul instituțiilor în

evoluția societății. Este interesant că însăși breasla economiștilor recunoaște că nu este suficient să afirmăm nevoie de economisire multă și condiții macroeconomice sănătoase pentru a elucida chestiunea dezvoltării economice. Ce lămurește faptul că unele agenții sociale economisesc mai mult, investesc mai mult – inclusiv în capital uman – sau fac revelația unor rate de inovare foarte ridicate? Într-un remarcabil articol, în *Journal of Economic Perspectives*, Mancur Olson (1996) a reiterat ceea ce cei mai mulți dintre economiști de rasă sănătoase: faptul că, în ultimă instanță, ceea ce determină calitatea evoluției pe termen lung a unei societăți sunt instituțiile, înțelese și ca (sau mai ales) norme sociale. Este de notat că și *Wall Street Journal*¹⁹ remarcă recent rolul determinant al instituțiilor în explicarea performanțelor economice diferite ale țărilor aflate în tranziție postcomunistă. Dar instituțiile fac parte dintr-o zonă "moale" (*soft*) a societății, care nu poate fi tratată cu instrumentarul tradițional al analizei economice. Din acest punct de vedere, demersul cercetătorului economist se cuvine a fi împălit cu cel al sociologului, al specialistului în psihologie socială, al antropologului etc. Iar acest lucru, să recunoaștem, nu este ușor având în vedere frecvența lipsă de dialog și viziune interdisciplinare.

Aducerea la rampă a instituțiilor ridică cîteva probleme relevante pentru discuția noastră. În primul rînd, este vorba de dezvoltarea economică, careiese din fondul explicativ al enunțurilor simple legate de raționalitatea individuală și funcția de coordonare efectuată de piață. Deși se cuvine să adung în acest context o teză mare pe care o datorăm Școlii austriece²⁰, și anume, rolul pieței în crearea premisselor pentru descooperire, pentru manifestarea spiritului întreprinzător. Aici se poate localiza acțiunea spiritului liberal în procesul de transformare a fostelor societăți de comandă. Si totuși, repet, simpla funcționare a piețelor organizate nu poate explica alcătuiri instituționale diferite, care conduc la performanțe economice diferite. Această chestiune devine acută, prin urmare, pentru țări înapoiate, care au instituții precare; și, cu atât mai mult, pentru țările postcomuniste, care se confruntă și cu challenge-ul istoric al construcției și modernizării instituționale.

Pe acest sfîrșit ajungem la o problemă care mi se pare cardinală în lumina argumentației din acest text, în sensul necesității de reevaluare a ceea ce înțelegem prin liberalism – fie în sens restrîns, fie în sens larg; este vorba de relația dintre individ și comunitate, care

are o semnificație ce trece dincolo de pleoaria pentru politica publică în societatea modernă. Ce este pre-social și ce este social în modul de manifestare a libertății individului? Este suficient ca individul să fie preocupat numai de funcționarea unor reguli, proceduri, norme în viața socială? Intervin în cîmpul interacțiunilor valori și principii morale ce nu pot fi încapsulate de raționalitatea economică? și dacă este așa, care sunt acele feed back-uri care asigură echilibrul între satisfacerea nevoii de apărare a libertăților individuale fundamentale și dezvoltarea societății deschise în ipostază nu de simplă agregare de indivizi, ci de comunitate? Putem fi oare nepăsători față de calitatea mediului înconjurător societal? Are pentru noi relevanță noțiunea de coeziune socială sau cea de fragmentare socială – chiar și atunci când sunt judecate în termeni individuali foarte pragmatici (adică interesați)²¹? Asemenea întrebări nu fac parte dintr-un simplu exercițiu teoretic, ci își găsesc corespondent în tumultul vieții contemporane, atât în lumea dezvoltată, cît și în cea înapoiată.

Ceea ce doresc să subliniez în aceste rînduri este distincția între evaluarea, să spunem "la rece" a relației dintre funcționarea economiilor reale și politica publică, și propensiuni socializante/desocializante a căror obîrșie trebuie căutată în parti pris-uri doctrinare. Această distincție ne ajută să înțelegem evoluția contemporană de doctrină politică înăuntrul a ceea ce numim generic *societate deschisă*, cu implicații majore asupra politicilor economice. Putem astfel înțelege de ce reforma statului asistențial este atât de actuală în lumea occidentală (dar și în economiile postcomuniste²²) în condițiile în care cea mai mare parte a electoratelor nu acceptă să renunțe la un minimum de bunuri publice. Si cum discutăm despre *societăți deschise* – de democrații politice –, unele concluzii se impun de la sine.

Liberalismul, prin conexiunea intimă cu ideea de *societate deschisă*, trebuie să fie o filosofie, o paragină care îmbină atașamentul față de libertatea omului cu înțelegerea semnificației naturii sociale a acestuia. Cînd afirm acest lucru nu anulez sau nu subestimez diferența dintre un liberal "tradițional" și un social-democrat, ci mă fac avocatul necesității de a vizualiza spiritul liberal într-un mod comprehensiv, care să țină cont de contextualizarea socială și culturală a omului modern. Apelul tot mai insistent în lumea occidentală – și, ceea ce este interesant, nu din stînga spectrului politic – la valori tradiționale precum famili-

lia, justiția etc. nu poate să nu dea de gîndit. Din conexiunea intimă amintită se plâmdește politica publică ca expresie a unei raționalități emergente la nivel societal. S-ar putea chiar argumenta că raționalitatea emergentă amintită este – în societatea deschisă – expresia concurenței fructuoase între "înțelepciuni" individuale și de grup în slujba, finalmente, a intereselor tuturor. Cu alte cuvinte, e nevoie de politică publică, înțeleasă ca expresie a raționalității emergente, nu numai pentru a combate traficul de droguri, crima organizată sau terorismul intern și internațional.

Liberalism și transformare postcomunistă

Mi s-a părut întotdeauna stranie întrebarea referitoare la locul și rolul liberalismului în transformarea postcomunistă. Spun stranie deoarece procesul liberalizării sistemelor de comandă nu poate fi decât de esență liberală²³. Că procesul se desfășoară în anii '90 și nu cu trei decenii înainte – ceea ce ar fi însemnat anii de aur ai keynesismului – nu modifică parametrii săi de bază, ci doar un climat ce este o expresie a spiritului vremii. Dacă întrebarea revine totuși în mod recurrent, aceasta înseamnă că avem nevoie de clarificări. În acest sens, eu cred că descori discursul public (politic), și nu numai el, a alimentat o serie de confuzii asupra cărora voi stăruî mai jos.

În primul rînd, transformarea postcomunistă, ca proces de esență liberală, nu trebuie să anuleze dezbaterea despre tipuri (modele) de capitalism. Mai concret și relevant pentru noi, această distincție implică întrebări de genul: către ce tip de capitalism se îndreaptă țările postcomuniste sau, mai exact, care este probabilitatea de a reproduce modelul latino-american rău famat și care sunt căile pentru evitarea acestuia? Care capitalism avansat – cel continental (european), cel anglo-saxon/american, de pildă – este mai potrivit având în vedere că acum se pune "tastatura instituțională" a sistemului și tendințele fundamentale²⁴ în spațiul mondial?

În al doilea rînd, este util să nu se confundă strategia (calcea) transformării cu natura și obiectivele sale ultime; este de făcut deci distincție între acestea din urmă și mijloacele de desfășurare a procesului sau, altfel spus, politica de transformare. Ce doresc să subliniez prin această afirmație? Atât adeptii "terapiei de soc", cît și gradualiștii pot fi reformiști ca viziune cînd îmbrățișează valorile și viziunea *societății deschise*,

ale economiei de piață și pluralismului politic; ce și diferențiază sunt căile propuse și eficacitatea reală a măsurilor preconizate în contexte date. De exemplu, transformarea în Ungaria este gradualistă în raport cu strategia adoptată în Polonia sau chiar cu cea din Cehia. Avem oare de-a face cu mai puțin reformism (liberalism) în prima țară? Pe de altă parte, ceea ce Costea Munteanu numea "gradualism patologic" ridică întrebări legate atât de eficacitatea politiciei de transformare, cît și de obiectivele finale ale procesului. Oricum, o retorică care clarifică în mod simplist o politică ca antireformistă este lipsită de sens, cel puțin în măsura în care pune pe același plan dimensiunea axiologică cu cea praxiologică. Aici nu se pune în discuție realismul (eficacitatea) unei politici, ci setul de presupozitii (ideologia/paradigma) care o ghidăză. Aplicînd această logică, dacă o politică este adoptată în mod deliberat urmăridu-se – în realitate – o vizion opusă *societății deschise*, demersul politic devine, automat, antireformist (contra transformării).

În al treilea rînd, dezbaterea despre transformare se cuvine a fi purtată pe mai multe planuri de complexitate. Un prim plan și cel mai comun este al liberării societății (economie și vieții politice) – precum o explozie socială, politică și economică. Un al doilea plan, de profunzime, privește construcția instituțională ca proces se consumă timp și care predetermină calitatea funcționării societale. În sfîrșit, un al treilea plan se referă la modernizare și la ajungerea din urmă a societăților avansate, la așa-numitul *catching-up*. Ultimele două planuri evidențiază problema naturii capitalismului în formare în societățile poscomuniste și actualitatea (necesitatea) dezbaterei în această privință.

Discuția despre natura capitalismului în formare în țările postcomuniste este uneori neglijată, din varii motive. Astfel, o argumentație foarte simplistă, ca să nu spun rudimentară, afiră că dezbaterea ar fi irelevantă deoarece economia de piață ar fi una singură, invariabilă. Se susține, de asemenea, în lumina dorinței de intrare în Uniunea Europeană – sau de integrare în structurile euroatlantice – că importul (imitismul) instituțional ar închide *ipso facto* discuția. În bună măsură adeverată, această linie de raionament subestimează "puterea structurii", a istoriei locale și nevoie de construcție (asimilare) cît mai organică a instituțiilor; în procesul transformării este nevoie de echilibru între constructivism și organicism în dezvoltarea instituțională. Ultima propoziție ne

duce la a treia surse posibilă de subestimare a dezbaterei despre natura capitalismului, care rezidă în năvitatea de a concepe dezvoltarea instituțională ca un "bing bang", ca un produs instantaneu al puterii mitizate a piețelor descătușate.

Cele trei plăuri de complexitate ale transformării sugerează și modul în care se poate judeca liberalismul "în acțiune" în societățile postcomuniste. Cu alte cuvinte, dincolo de ceea ce pare evident, pentru că tine de esență să elibereze, paradigma liberală are de construit instituții modernizatoare și este chemată să reducă decalaje economice importante. În același timp, din cauza magnitudinii extraordinare a procesului, a încordării structurale în sistem, politica liberală de transformare se confruntă cu efecte de fragmentare și marginalizare socială, care pot afecta stabilitatea socială și, în timp, chiar procedurile democratice. Căva exemple pot fi lămuritoare în acest sens. Dacă se admite că natura capitalismului în formare va depinde de existența unei clase mijlocii viguroase, atunci politica transformării nu poate ignora mersul privatizării ca proces premeditat (condus) și consecințele sale. Sau, are autoritatea publică un rol de jucat în asigurarea de externalități publice pozitive ca educație, infrastructura, protejarea mediului înconjurător etc.?

Eu cred că evoluția transformării postcomuniste, succesul politicii librale depind de existența și dezvoltarea unor forme de *capital instituțional*, între care ființeză legături foarte strânse.²⁵ Aceste forme sunt *capitalul social*, privit ca norme ce se bucură de acceptabilitate socială, *capitalul civic* (ce privesc funcționarea societății civile), *capitalul de coeziune socială* și *capitalul de lideranță*. Acestea din urmă exprimă capabilitățile elitelor unei societăți de a conduce procesul de transformare, de modernizare; într-o formulă comprimată, se definește ca numitorul comun al calității guvernărilor de-a lungul intervalului de timp ce se presupune a acoperi transformarea. Prin urmare, transformarea ca proces reușit combină astă virtuțile spontanețății, ale forțelor creative ale indivizilor și grupurilor (organizațiilor) ieșite la lumină – într-o *societate deschisă* –, cît și activitatea conștiinței a instituțiilor publice mandatate să gestioneze treburile publice – între care și politica de transformare.

Funcționarea capitalului instituțional va determina nivelul economisirii și al investițiilor pe termen lung, stabilitatea socială și viteza de *catching-up*.

Remarci finale: despre liberalismul secolului XXI

Studiul de față are ca teză fundamentală dimensiunea socială a liberalismului modern, ca paradigmă (ideologie) a *societății deschise*. Aceasta din urmă este bazată pe existența în fapt a libertăților fundamentale ale individului asumând un anumit grad de coeziune socială²⁶; ea ființează deci astă prin individualitatea creatoare a membrilor săi, cît și ca *Gemeinschaft*. Tensiunea lăuntrică între individualism și social este de altfel caracteristică pentru evoluția societății liberale moderne.

Care sunt forțele istorice care este probabil să afecteze tensiunea menționată mai sus și evoluția viitoare a societății libere în secolul care vine?

Dezvoltarea tehnologică ("noua eră a informației"), în sine, nu poate fi apreciată decât ca pozitivă și ca deschizând noi vise omului. Aici mă gîndesc nu numai la modul său de viață, dar și la implicațiile asupra configurației organizaționale a societății – la structurarea prin organizații a interacțiunii dintre oameni, grupuri. Am în vedere, de exemplu, favorizarea revenirii la structuri organizaționale (întreprinderi) mai mici; care, deși mici, ar fi mult mai potente tehnologic și mai flexibile într-o lume măcinată astăzi de rigiditate. Totodată, dezvoltarea tehnologică apropie spațiile naționale și accentuează tendința de globalizare a piețelor, de integrare economică. În același timp, continuarea destrămării și dispariției sistemelor de comandă (în Asia și Cuba), automat, duce la extinderea spațiului de acțiune a forțelor pieței libere deși nu, necesarmente – pe termen scurt – a democrației politice. Pe de altă parte, insidioasa revoluție capitalistă din China și Vietnam se încadrează în procesul de "ridicare a Asiei", care deplasează plăcile tectonice ale balanței puterii economice în lume către zona Pacificului.²⁷

Există însă și fenomene negative care fie reprezintă o accentuare a existenței, fie apar ca reacții la evoluțiile menționate mai sus. Fenomenul cel mai grav, în opinia mea, este fragmentarea socială, care distorcează puternic cu tendința de integrare economică și poate naște contracurente puternice. Interesant este că acest fenomen poate fi ușor detectat în spațiile avansate ale lumii. În Europa Occidentală, ilustrarea cea mai vizibilă sănătățile înalt al somajului structural²⁸ și creșterea "zgomotului" în dialogul social pe fondul crizei statului asistențial; în SUA, accentuarea

polarizării sociale și "revenirea" în surdină a cehiunii rasiale indică într-o direcție similară. Fragmentarea socială, ca efect al rigidităților specifice agregatorilor sociale (organizațiilor) mari și altor construcții instituționale de amploare (statul providențial) fragilizează și mărește gradul de vulnerabilitate a agregatului societal, ceea ce stimulează sovinismul și xenofobia, parohialismul politic și naționalismul agresiv. În anumite circumstanțe, fragmentarea socială poate da naștere la extremism politic virulent, ceea ce se poate observa deja în numeroase țări europene (inelusiv în Occident²⁹).

Pentru lumea occidentală, fragmentarea socială exacerbează o provocare de ordin psihologic, și anume starea posibilă (și probabilă?) de a pierde supremacia economică în secolul care vine – ceea ce ar fi o mutație excepțională din punct de vedere istoric la scară spațială mondial.³⁰ Acest fapt explică apetența analitică pentru posibile "războaie ale lumilor" văzute ca ciocniri între civilizații și ca rezultat al funcționării în economia mondială a mecanismelor jocurilor cu sumă nulă³¹, în contrast cu jocuri cu sumă pozitivă (conform logicii *laissez faire*). La acest cadru se cuvine a fi adăugată problema dezvoltării³², care privesc starea de sărăcie cronică în care se zbate o mare parte a omenirii – în special, Africa – și care, deseori, este utilizată ca argument de mișcări fundamentaliste religioase.

Pentru liberalism, pentru *societatea deschisă* (occidentală), provocarea poate fi esențializată din două perspective: una internă și alta externă. Perspectiva internă a provocării privesc capacitatea societății de a face față efectelor fragmentării sociale (eventual, de a le evita) și de a răspunde nevoii umane de *identificare* la nivel de grup și de comunitate în condițiile în care schimbarea tehnologică și globalizarea par să erodeze "icoane" și osmoza socială favorizând, în același timp, atomizarea societății și marginalizarea unor grupuri. Perspectiva externă a provocării se referă la capacitatea de a răspunde presiunilor din afară nu prin reacții de izolaționism și evitarea răspunsurilor care ar stimula producerea de confruntări majore, economice (comerciale) și militare. Se poate intui de ce, în largă măsură, perspectiva externă apare ca oglindire a celei interne.

Răspunsul la provocările menționate mai sus depinde de o dinamică internă a *societății deschise* care include rescrierea "contractului social" (reforma statului asistențial), flexibilizarea structurilor organi-

zaționale ale economiei prin forme mici³³, dar mai eficace, regîndirea intervenției publice în societate și promovarea esfertului educațional etc. Această dinamică privesc și o gamă de valori și principii tradiționale precum valoarea etică a hărniciei, a muncii, rolul familiei și al comunității, al justiției și solidarității, la faptele pedepse pe măsură etc. Si biserică poate juca un rol deosebit în acest sens.³⁴ Nu este exclus deci ca o cale de protecție a societății deschise în anii (decenii) care vin să fie o resurrecție a unor principii și valori de sorginte politică *conservatoare* combine, în mod paradoxal, cu idei de tip comunitarist.³⁵ Oricât ar suna de curios, s-ar putea ca vigoarea liberalismului în viitor să depindă de recuperarea unor precepte neliberale. Si această recuperare ar face parte dintr-o redifinire necesară a liberalismului.

Dacă răspunsul nu va fi pozitiv, se poate anticipa creșterea cinismului în societate, mai multă fricție și fragmentare socială, în condițiile unui mediu internațional cu multe incertitudini și pericole. În consens cu această logică de evoluție poate fi imaginată și o mișcare ciclică a ansamblurilor societale care ar presupune "reîntoarceri" de anvergură, chiar cu riscul unor suferințe mari și al regresiei către forme de organizare socială diferite de societatea deschisă contemporană³⁶ – ca o treccare prin purgatoriul istoriei în evoluția *societății deschise* spre un platou mai înalt. Să credem însă în forța ideilor generoase ale liberalismului, ale *societății deschise*. □

NOTE:

17. Eu cred că "raționalitatea limitată" (*bounded rationality*) a lui H. Simon nu constituie decât o adaptare, care nu alterează esența comportamentului maximizator.
18. Absurditatea unui anume tip de discurs "liberal" a dus, de exemplu în SUA, la recrudescența extremismului de dreapta, soldată cu crime violente (de exemplu, cazul dinamitării clădirii federale din Oklahoma City, în 1995).
19. "Market growth stalls in Eastern Europe", *Wall Street Journal*, 25 Sept., 1997.
20. Remarcabil ilustrată astăzi de scrierile unui Israel Kirsner sau Murray Rothbard.
21. De exemplu, poate cineva să ignore cu bună știință relația între activitatea grupărilor extremiste (de dreapta sau de stînga) și mediul social?

22. Unde societăți sărace mențin structuri de asistență socială hipertrofiate.
23. Vezi introducerea în Dăianu (1996)
24. În special globalizarea piețelor și noile tehnologii informaționale.
25. J.K. Arrow, Robert Putnam, Fr. Fukuyama (1995) sănătatea care au relevat importanța capitalului social (instituțional) pentru buna funcționare a unei societăți (economii).
26. Relativitatea dimensiunii sociale a liberalismului modern se regăsește și în mai multe intervenții publice recente ale lui George Soros, inclusiv în mult comentarul articol apărut la începutul anului 1997 în *Atlantic Monthly* și reluat, la noi, de săptămânalul 22. La Hong Kong, în septembrie 1977, într-o conferință urmărită cu enorm interes (și ca urmare a disputei sale verbale cu Mahatir bin Mohamad, prim-ministrul Malaezei), Soros a identificat cinci mari probleme cu care se confruntă societatea modernă: distribuția veniturilor; monopolurile globale; instabilitatea piețelor financiare; rolul statului în economie; deteriorarea "țesutului social" în relație cu problema valorilor și principiilor morale.
27. Actualele dificultăți financiare ale "tigrilor asiatici" nu pot stopa ridicarea economică a Asiei. În acest sens, este suficient să ne gîndim la ceea ce se întâmplă în China, cu ale sale rate de creștere economică anuală de peste 10%.
28. De la în jur de 4% în anii '70 la circa 12% în prezent.
29. Mai ales în Franța, Italia și Austria, țări cu mari contingente de imigranți. În aceste țări asistăm la o suire politică aproape sistematică a unor forțe de extremă dreaptă.
30. Din secolul al XVII-lea lumea a fost dominată, economic și militar, de ceea ce numim civilizația occidentală.
31. Ceea ce cîștigă unul pierde celălalt.
32. Din ce în ce mai des evocată de președintele Băncii Mondiale, James Wolfensohn.
33. Parafrându-l pe Schumacher, "mic este frumos (*small is beautiful*) dar poate fi puternic".
34. Predicile Papei Ioan al II-lea sunt pline de observații cu relevanță socială și politică.
35. Amitai Etzioni, profesor de sociologie la American University din Washington D.C. și fost consilier al președintelui Jimmy Carter, este unul dintre promotorii curentului comunitarist (*communitarianism*).
36. Nu mă gîndesc la comunism, ci la formule autoritare care ar restrînge libertăți politice.

BIBLIOGRAFIE

- Arrow, J. Kenneth (1974), *The Limits of Organization*, New York, Norton.
- Arthur, Brian (1994), *Increasing Returns and the Path Dependency in the Economy*, Ann Arbor, The University of Michigan Press.
- Buchanan, James (1989), *Explorations into Constitutional Economics*, College Station, A & M University Press.
- Clower, Robert (1965), "The Keynesian counter-revolution", în *Hagemann et al.* (1981): "Die Neue Makroökonomik", Frankfurt, Campus Verlag, 1981.
- Dăianu, Daniel (1992), *Funcționarea economiei și echilibrul exterz*, București, Ed. Academiei.
- Dăianu, Daniel (1996), *Transformarea ca Proces Real*, București, Ed. IRII.
- David, Paul (1985), "Clio and the Economics of QWERTY", *American Economic Review*, vol. 75.
- Durkheim, Emile (1893), *The Division of Labor in Society*, tradus de W.D. Halls, Londra, 1984.
- Fukuyama, Francis (1990), *The End of History*, New York, Free Press.
- Fukuyama, Francis (1995), *Trust, The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, New York, Simon and Schuster.
- Granovetter, Marc (1985), "Economic action and social structure", *American Journal of Sociology*, vol. 19, nr. 3.
- Hayek, Friedrich von (ediție 1972), *Individualism and Economic Order*, Chicago, Henry Regnery Co.
- Heilbroner, Robert (1985), *The Nature and Logic of Capitalism*, New York, Norton.
- Huntington, Samuel (1997), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York, Free Press.
- Kirsner, Israel (1973), *Competition & Entrepreneurship*, Chicago, Chicago University Press.
- Kirsner, Israel (1989), *Discovery, Capitalism and Distribution Justice*, Oxford, Basil Blackwell.
- Kornai, Janos (1992), *The Socialist System*, Princeton, Princeton University Press.
- Leibenstein, Harvey (1966), "Allocative Efficiency vs. X-Efficiency", *American Economic Review*, vol. 56, nr. 3.

Munteanu, Costea (1995), "Politica de reformă în România între 1990 și 1993. Un caz de gradualism patologic", *Oeconomica*, nr. 1.

Mises, Ludwig von (1949), *The Logic of Human Action*, New Haven, Yale University Press.

Olson, Mancur Jr. (1996), "Big Bills left on the Sidewalk: Why Some Nations are Rich and Others Poor?", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 10, nr. 2.

Perroux, François (1969), *Independance de la Nation*, Paris, Aubier-Montaigne.

Polanyi, Karl (1944), *The Great Transformation*, New York, Farrar and Reinhart.

Putnam, Robert (1993), *Making Democracy Work*, Princeton, Princeton University Press.

Schumacher, E.F. (1973), *Small is Beautiful*, New York, Harper & Row.

Schumpeter, Joseph (1952), *History of Economic Analysis*, London, Unwin.

Simon, Herbert (1959), "Theories of Decision-making in Economics and Behavioral Sciences", *American Economic Review*, vol. 49.

Stilitz, Joseph (1995), *Whither Socialism*, Cambridge, MIT Press.

Weber, Max (ediție 1958), *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, New York.

Williamson, Oliver (1985), *The Economic Institutions of Capitalism*, New York, Free Press.

Wilson, Edward O. (1975), *Sociobiology: The New Synthesis*, Cambridge, Harvard University Press.

Din sumarul tematic al numerelor viitoare:

- De la țigani la romi – în căutarea identității
- O lume în expansiune – America Latină
- Trinomul stat–societate civilă–biserici
- Politica de securitate a României, într-un nou context geopolitic
- China – o nouă supraputere?
- Excepționalismul românesc
- Africa – un continent al contradicțiilor
- Rolul Statelor Unite ale Americii în politica mondială

Revista Sfera Politicii

intenționează să abordeze arii tematice mai puțin familiare cititorilor și specialiștilor români. Întrucât mulți dintre colaboratorii noștri se află la studii în străinătate, își definitează doctorate sau ocupă funcții înalte în executiv și legislativ, iar majoritatea temelor au fost studiate de unii și aceiași oameni, ceea ce a condus la o supraîncărcare de sarcină intelectuală, apelăm la noi colaboratori, mai ales pentru unele dintre temele anunțate. Așteptăm în special studenți și absolvenți de la științe politice, relații internaționale, sociologie, filosofie, drept, istorie, dar și alți specialiști care pot participa la analiza unora dintre temele anunțate (și a unora inedite).

Redacția

Alegerile tranziției

PAVEL CÂMPEANU

Ipoteze

Dinamica istorică este, în viziunea lui Braudel, o înlățuire de sincronizări și desincronizări desfășurate la trei nivele: evenimential, conjunctural și structural. Principalul discriminant între aceste nivele este stabilitatea. Unele evenimente survin și iau sfîrșit, durata lor se epuizează odată cu ele. Alte evenimente, datorită fie proprii lor repetitivități, fie asocierii cu alte evenimente, participă la formarea unor conjuncturi cu potențial de persistență superior în genere celui al evenimentelor individuale pe care le înglobează. În măsura în care, stabilindu-se, contribuie la exercitarea unor funcții sociale semnificative, unele conjuncturi pot dobândi caracteristici structurale.

Tranziția poate fi privită ca o alternativă a stabilității, deci ca o condiție a instabilității necesare. Ca atare, este de presupus că ea generază îndeosebi evenimente, mai anevoie conjuncturi și numai foarte greu structuri. Spre deosebire de cele stabile, societățile în tranziție se găsesc în căutarea unor structuri istorice legitime. Posttranziția va începe atunci cînd această căutare își va fi atinsă jeful.

Realitatea fragmentată a tranziției stimulează fragmentaritatea imaginii ei mentale. Societatea în care trăim produce mai cu seamă evenimente – în consecință, evenimentele fascinează observația sociologică. Dar această fascinație evenimentială nu ne împiedică oare să observăm conjuncturile pe cale de a se forma? Ipoteza teoretică generală susținută în continuare este că gestația unor asemenea conjuncturi se află în curs, iar ipoteza operațională este că asistăm la emergența unei conjuncturi electorale. În ciuda tratării lor ca evenimente disparate, cele trei – în realitate, mai multe – alegeri desfășurate în România după 1989 să se articuleze între ele destul de puternic pentru a prefigura formarea unei conjuncturi electorale a acestei perioade.

Desincronizări

Succedarea atâtore runde de alegeri libere pe parcursul primilor șase ani ai tranziției ridică înainte de orice problema: s-a schimbat ori nu, într-un interval

atât de scurt, modul de funcționare a mecanismului electoral? Iar dacă da, care ar fi sensul, amplitoarea, limitele și consecințele acestei prezumitive schimbări? Ipoteza avansată în această privință este că o asemenea schimbare s-a produs; că ea are ca sens prepondere tendința spre consolidare, degajată din confruntarea între sensuri diferite și chiar opuse; amplitoarea schimbării poate fi evaluată reperindu-i limitele, în special pe cele trasate de concomitanța dintre schimbare și neschimbare, și consecințele observabile sau previzibile ale acestei concomitanțe.

Întreaga evoluție a modului în care funcționează mecanismul electoral este condiționată de evoluția contextului în care ea are loc. Sub incidența acestor condiționări se conturează o altă problemă – cea a gradului de congruență–incongruență dintre evoluția de ansamblu a societății sau a altor mecanisme și evoluția mecanismului electoral. Ipoteza: această comparație reliefază o tendință precumpăratoare spre incongruență, în fapt o desincronizare determinată de evoluția mai rapidă a mecanismului electoral decât cea a contextului social și politic în care acestea operează. Frecvențele regreselor intervenite în contextul socio-economic conferă uneori chiar și neschimbării mecanismului electoral conotații pozitive.

Potrivit acestei ipoteze, dificultățile tranziției nu ar împiedica, pînă la un punct, consolidarea mecanismului electoral care, la rîndul său, nu ar atenua dificultățile tranziției. Desincronizarea amintită pare să împingă mecanismul electoral către o situație de insularitate. Între el și contextul social, primatul nu îl definește interacțiunea, ci dezarticularea. Fenomenul are însă și o altă semnificație: el contribuie la definirea naturii generale a tranziției ca supraaglomerare de desincronizări. Periclitând articulațiile vitale dintre diverse sfere de activitate, natura asincronă a tranziției afectează natura structurală a societății. Mecanismul electoral nu se lasă contaminat de disfuncțiile proprii societății în tranziție, dar nici nu izbutește să transmită potențialul său funcțional acestei societăți. Distanțindu-se de societate, mecanismul electoral pare să deschidă o cale la captăul căruia autonomia politicului ar degenera în alienare.

Performanțe

Pe ce se bazează diagnosticul de consolidare a mecanismului electoral? Evident, în primul rînd pe performanțele lui, dintre care cele mai notabile par să fi fost regularitatea, legalitatea, stabilitatea și eficiența imediată.

Regularitatea

Cu excepția explicabilă a celor din mai 1990, alegerile care au urmat s-au organizat la sfîrșitul fiecărei legislaturi. Nu s-au creat situații în care, dintr-un motiv sau altul, să se ajungă la alegeri parlamentare sau prezidențiale anticipate. Atât corporile legiuitoră, cât și Președintele și-au exercitat mandatul pînă la capăt, conform prevederilor legale. Pentru întreaga societate, și în primul rînd pentru electorat, cele dintîi alegeri libere (înainte la cinci luni după răsturnarea dictaturii) au constituit un veritabil eveniment istoric. Ultimele alegeri democratice din România avuseseră loc cu 53 de ani în urmă. În contrast cu mascaradele electorale reiterate de-a lungul acestei jumătăți de secol, alegerile din mai 1990 dădeau substanță unei alte răsturnări, programată și totuși uimitoare prin profunzimea ei: scrutinul nu se mai baza pe docilitatea, ci pe suveranitatea alegătorului. Nediferențierii forțate a candidaților îl lua locul deosebirea dintre ei; rezultatele nu erau cunoscute dinainte, ci erau așteptate cu nerăbdare. Alegerile fără alegere (*elections without choice*) erau înlocuite cu alegeri cu alegere. Mai presus chiar și decât rezultatele era sentimentul aproape general al implicării active într-o schimbare cu adevărat istorică.

Reeditate în 1992 și 1996, alegerile libere nu mai puteau genera același sentiment. 1990 a însemnat demistificarea alegerilor – 1992 și 1996 au însemnat demisarea lor. Repetarea ucide senzaționalul și generează blasarea. Prin repetare, competițiile electorale s-au transformat din evenimente istorice în episoade de rutină, ale ciclului politic. Validată de trei ori în șase ani, suveranitatea alegătorului, percepția de călărit pas ca un privilegiu fascinant, a dobîndit valențe unui drept de la sine înțeles. Convertirea libertății de a alege într-un gest de rutină face parte din practica politică a democrațiilor stabile, provocând adeseori demonetizarea acestui drept: absenteismul masiv. Regularitatea electorală naște rutina electorală, a cărei apariție însă nu dovedește că România a devenit o democrație stabilă, ci că unul dintre mecanismele

democratice fundamentale – cel electoral – a evoluat mai rapid decât altele.

Legalitatea

Toate cele trei runde de alegeri s-au desfășurat cu respectul cadrului legal existent în momentul ținerii lor. Deși rediscutat, și chiar amendat peici, pe colo de-a lungul timpului, acest cadru poate fi caracterizat ca stabil. Printre prescripțiile legale specifice re-examineate în dezbatere publice s-au găsit sistemul de vot și formula bicamerală. Principalul litigiu deschis a avut ca obiect dreptul fostului președinte Ion Iliescu de a candida în 1996 pentru un nou mandat, care ar fi fost al doilea conform Constituției din 1991, dar al treilea conform situației de fapt din cei doi ani anteriori acestei date, cînd I. Iliescu a exercitat prerogativele unui președinte preconstituțional. Ion Iliescu a avut cîștig de cauză în această dezbatere, dar nu și în tentativa de a-și reînnoi mandatul.

Legalitatea alegerilor – în sensul desfășurării lor corecte – nu delimită tranziția numai de abuzurile regimului stalinist, ci și de moravurile electorale ale regimului democratic din România interbelică. Toate alegerile parlamentare din acea perioadă au fost cîștigate de partidele aflate la putere și au fost contestate pentru fraude, abuzuri și violențe de către partidele din opozitie. Singura abatere de la această regulă: pierderea alegerilor organizate de guvernul liberal, în decembrie 1937, a fost urmată de abolirea Constituției, dizolvarea tuturor partidelor politice și instaurarea dictaturii regelui Carol al II-lea (februarie 1938). Or, situația similară ivită în noiembrie 1996 nu a avut nicidcum efecte similare. Pierderii alegerilor de către guvern i-a urmat transferul perfect legal al prerogativelor puterii, care nu a afectat cu nimic stabilitatea instituțiilor democratice. Funcționarea corectă a mecanismului electoral conferă tranziției rolul de inovator al moravurilor electorale. Rupînd cu această împovărtătoare și coerentă tradiție, tranziția spre poststalinism face, în plan electoral, un pas remarcabil spre fortificarea instituțiilor democratice. De aici și utilitatea unei examinări mai atente a premiselor imediate de la care a pornit reînnoirea vieții electorale a societății românești.

Legalitatea alegerilor postrevoluționare este cu atât mai meritorie cu cît la premisele nefavorabile deja menționate s-au adăugat cele suscitează chiar de răsturnarea regimului stalinist. Primele alegeri care au ur-

mat acestui eveniment nu s-au bazat – ca în Polonia sau în Ungaria – pe continuitatea cadrului legal și instituțional specific, ci pe evanescența lui. Din cauza apelului la violență, libertățile democratice au fost restaurate înaintea reglementării juridice a exercitării lor. Efectul a fost o criză generală a legalității, care făcea și mai improbabilă legalitatea viitoarelor alegeri. Soluția nu putea fi decât un expedient care, în virtutea acordului dintre putere și opoziție, a luat forma unui pseudoparlament, numit Consiliul Provizoriu al Unității Naționale – CPUN. Constituit în februarie 1990 din reprezentanții principalelor formațiuni politice desemnați de ele, acest consistoriu neales avea misiunea de a organiza primele alegeri parlamentare și prezidențiale libere de după revoluție. Noua lege electorală urma să fie elaborată de o instituție în fapt liberală, nelegitimată ea însăși de un sufragiu electoral anterior.

Reglementate de o lege electorală atât de puțin legitimă, aceste alegeri s-au încheiat cu rezultate de natură să sporească dubiile privitoare la onestitatea lor: partidul la putere a obținut 67% din voturi, iar candidatul său la președinție 85%. Si totuși, raportul amplei echipe de observatori internaționali, după ce semnalizează unele nereguli sporadice, conchide: "There was no sufficient evidence, however, to prove that the irregularities affected the outcome of the elections" ("The May 1990 Elections in Romania, International Delegation Report", National Democratic Institute and National Republican Institute for International Affairs, 1991, p. 62). Opoziția învinsă a continuat totuși să conteste corectitudinea rezultatelor, subliniind astfel convergența observatorilor străini cu puterea asupra acestui punct central.

Absența unor fraude importante nu se datorează doar virtușilor salutare demonstate în aceste împrejurări de organizatori și de electorat, ci și unei deficiențe cîtuși de puțin salutări a competitorilor: un pluralism în stadiu embrionar, reproducând în primul rînd stadiul embrionar al partidelor din opoziție. Nici cultural, nici societal și nici politic – acesta era un pluralism formal, care ilustră observația lui Sartori: "The presence of a large number of identifiable groups by no means testifies to the existence of pluralism but only to a developed state of articulation and/or fragmentation" (Giovanni Sartori, *The Background of Pluralism*, 1994, p. 12). În acest episod electoral nu se confruntau doi sau mai mulți competitori disputând, în termeni legali, de aceleași instrumente, ci o

putere care, deși slabă, deținea importante pîrghii executive, și o opoziție încă necristalizată și, deci, necompetitivă.

Dezechilibrul nu decurgea numai din fragilitatea opoziției, ci și din identitatea echivoacă a competitorului său, care nu era partidul investit cu puterea de stat, ci însăși puterea de stat care își aroga și calitatea de partid. Ratificând această dedublare a CPUN, legiferă un pluralism mistificat care instituționaliza inegalitatea flagrantă a competitorilor. În aceste condiții, fraudele electorale nu erau numai indezirabile, ci și inutile: noul partid-stat nu avea nevoie de ele pentru a obține victoria zdrobitoră sus-menționată.

Întocmită în circumstanțe atât de puțin prielnice, legea electorală a CPUN – în realitate, a FSN – și-a păstrat prescripțiile fundamentale ratificate de Constituția adoptată prin referendum în decembrie 1991. Drept urmare, în toate cele trei scrutinuri efectuate pînă acum, alegerile prezidențiale și parlamentare au avut loc în aceeași zi; s-a menținut votul proporțional, formula celor două tururi de scrutin pentru prezidențiale atunci când nici un candidat nu obține majoritatea în primul tur, legea partidelor politice (cu modificări nesenziale), Parlamentul bicameral. Cele mai insistețe încercări de reconsiderare a acestor constante au apărut în cursul ultimei campanii electorale.

Stabilitatea

Deși atât de improvizat, acest cadru juridic a fost în linii mari respectat, ceea ce și explică măcar în parte stabilitatea lui. Nici chiar pentru o societate lovită de sindromul fluidității nu orice stabilitate este binevenită. Stabilitatea reglementării legale a alegerilor, deși nu lipsită de efecte secundare perturbatoare, poate fi considerată, în împrejurările date, ca fiind preponderent pozitivă. Meritul acestei stabilități revine mai puțin virtușilor intrinseci ale respectivelor reglementări, cît celor ale actorilor direct implicați în procesul electoral.

Printre prescripțiile generatoare de efecte perturbatoare și de critici persistente se poate menționa cea referitoare la sistemul bicameral. Măringind șansele de scrupulozitate în adoptarea legilor, acest sistem mărește concomitent costurile procesului legislativ în timp și în bani. Resimțit pretutindeni unde este practicat, acest efect capătă o pondere suplimentară într-o democrație neconsolidată în care nici o formațiune nu

dejine o majoritate parlamentară sigură – cazul României în ultimii 5 ani. Alt exemplu: absența unui prag de pătrundere în Parlament sau fixarea lui foarte jos (3%) imprimă compoziției corporilor legiuitori un pluralism în același timp mai extins sub aspectul diversității și mai restrictiv sub cel al reprezentativității: porțile Parlamentului se deschid în fața unor formațiuni derizorii, inclusiv extremiste, propulsate cîteodată chiar și în rolul de arbitri, dar constant angajate în coborîrea nivelului general al dezbatelor și, pe această cale, în deteriorarea prestigiului public al instituției. Efecte de același gen provoacă și concomitența alegerilor prezidențiale și parlamentare. Aducătoare de economii indeniabile, această uzanță contribuie la distorsionarea celor două campanii electorale prin ierarhizarea lor mediatică mistificatoare. Locul social unde competitorii se întîlnesc cu alegătorii este cel al micilor ecrane. Pentru circa două treimi din aceștia din urmă, principala sursă de informare politică era în 1996 Televiziunea națională, deși existau și televiziuni private, unele cu audiență respectabilă.

Versiunea televizuală a unei campanii electorale se bazează pe completa ei personificare. Ceea ce li se înfățișază alegătorilor pe miciile ecrane nu sunt ideile, strategiile sau programele candidaților, ci candidații însăși. Din cauza acestui mod de conectare, ambele părți își dedublează rolurile: alegătorii sunt inclusi în procesul electoral ca telespectatori, iar candidații ca protagonisti TV. Ca atare, soarta relației dintre candidat și alegător este decisă de soarta relației dintre protagonistul TV și telespectator. Iar atragerea alegătorului-telespectator în această variantă de campanie electorală presupune un minimum de condiții, ca de pildă: (1) apariția frecventă pe micul ecran a celorși candidați; (2) în măsura în care se respectă principiul repartiției egale a timpului de antenă, această frecvență va fi invers proporțională cu numărul candidaților; (3) gradul de receptare a mesajelor lansate de competitori este funcție de gradul în care competiția prezintă interes pentru întreaga audiенță națională, și nu doar pentru diversele ei segmente regionale sau locale.

Lăsînd la o parte variațiile harului telegenic personal al protagonistilor, este limpede că aceste condiții avantajează categoric competiția prezidențială, care asociază numărul cel mai redus de candidați cu cea mai numeroasă audiенță potențială. Aceleși condiții restrîng cîmpul vizual al alegătorilor-telespectatori la care solicitatorii fotoliilor parlamentare nu

pot pătrunde decât în mod accidental. Concomitența conferă astfel campaniei pentru funcția prezidențială o înștiință pe care Constituția nu o conferă deținătorului acestei funcții – și tocmai în această prioritate neîntemeiată rezidă distorsiunea.

Eficiența

Mecanismul electoral este folosit în regimurile democratice, dar și sub diferite regimuri de dictatură, inclusiv cele staliniste. Între cele două ipostaze există similitudini procedurale dublate de substanțiale contraste funcționale. Dincolo de aparenta similitudine constă în folosirea acleiași tehnici a votului secret, diferențele se concentreză pe trei nivele: al contextului în care mecanismul electoral operează, al modalității în care este acționat și al funcției pe care o îndeplinește.

În democrație, contextul este competiția bazată pe diversitatea opțiunilor programatice, iar sub dictaturile staliniste anularea concomitență a competiției și a posibilității de a opta, sub aparență menținerii lor. Acționarea mecanismului electoral revine în ambele cazuri aceluiași agent: guvernul; dar conținutul acestui acționări are în democrație un caracter de administrație, iar sub dictatură unul de manipulare. Rolul hotărîtor în determinarea rezultatelor revine prin administrația voinței alegătorilor și prin manipularea voinței puterii, travestită în voință a alegătorilor. În sfîrșit, sub stalinism procesul electoral are funcția de a asigura continuitatea dictaturii, reînprospătîndu-i legitimitatea formală, iar sub democrație funcția de a exprima și instituționaliza preșerințele politice ale majorității în conjunctura dată.

Circumstanțele tranzitiei pun mecanismul electoral în fața unei exigențe funcționale specifice: deținerea completă, pe toate acestei trei planuri, de orice reminiscențe ale procedeelor electorale staliniste și eliminarea organică a procedeelor democratice. Modelul în care mecanismul electoral răspunde acestei exigențe funcționale specifice poate fi privit ca primul indicator al eficienței lui, dovedă că el rămîne socialmente controlabil.

Dar, în general vorbind, este oare tranzitia controlabilă – și deci guvernabilă? Experiența mai bogată dobîndită în această privință de alte țări este relevantă pînă la un punct și pentru România. Perindarea în Polonia și Ungaria a unor guverne de diferite orientări (creștin-democrată, liberală, social-democrată) sugerează că

rează că mersul tranzitiei depinde de acțiunea forțelor politice presupuse a o guverna mai puțin decât depind aceste forțe politice de mersul autonom al tranzitiei. Mai presus de diversitatea doctrinelor specifice, partidele care se succed la putere au, ca gestionare ale tranzitiei, comportamente în bună măsură convergente. Identitatea strategică a partidelor nu coincide cu identitatea lor programatică. Aceștia însă îl exclude.

Această ultimă eventualitate suscătă o neliniște specială în România, unde celor 25 de ani de dictatură ceaușistă i-au urmat repetele realegeri ale succesorului său. Scutinul din 1996 nu are meritul politic de a-i fi adus la putere pe cei mai buni, ci, înainte de toate, meritul istoric de a fi oprit alunecarea tranzitiei pe povîrnișul puterii nealternativa. Excesiv personificată, această putere s-a structurat după 1989 în jurul unui nucleu alcătuit din foști conducători ai PCR, devinei reformiști în anii perestroikăi. Fideli acestei vizuni, ei s-au străduit să imprime procesului inevitabil al destalinizării caracterul unui anticapitalism moderat. Trecerea puterii din mâinile lor în cele ale actualei coaliții are o multitudine de semnificații notabile.

Prin acest transfer al puterii:

- (1) acțiunea mecanismului electoral își dovedește autonomia față de agentul acreditat cu punerea lui în funcție;

- (2) în raport cu acest agent – respectiv, cu puterea – mecanismul electoral nu se mai rezumă la o funcție univoc re legitimatoare, ci realizează și o funcție alternativă de legitimatoare;

- (3) setul prerogativelor care constituie substanța puterii, însemnat pe privilegiul exclusivității, devine transferabil. Prin intervenția mecanismului electoral, aceste privilegii trec din posesia grupului care le exercită în ceea cea a principalului grup care le solicită; reușita transferului presupune ca, în timp ce agenții puterii se schimbă, monopolul puterii să rămână indemn, adică neschimbă;

- (4) transferul nu modifică prerogativele juridice ale puterii, dar în cazul de față modifică orientarea ei politică și, cel puțin virtual, substanța ei istorică. Decimată de foști reformiști din PCR, puterea anterioară, menținută timp de șapte ani, a conferit

impedimentele amintite nu restrâng numai eficiența mecanismului electoral, ci chiar posibilitatea acestei eficiențe. El poate funcționa în mod convenabil, dar nu și poate transmite funcționalitatea asupra parlamentului căruia îl dă naștere. Alese în mod corespunzător, corporile legiuitorare funcționează în mod necorespunzător. El nu poate lărgi spațiul de manevră al puterii pe care a legitimat-o, nepuțind astfel nici să impiedice nici dimineața probabilitatea delegitimării ei.

Înlăuntrul strâmtului spațiu de manevră pe care îl îngăduie tranzitia, în posida slabă diferențieri programatică între partide, diversi deținători temporari ai puterii diferă totuși în încercările lor de a gestiona criza societății. Mecanismul electoral nu își poate manifesta eficiența mărind șansele acestor încercări, ci

în mod retrospectiv Revoluției din 1989 un caracter anticeaușist, dar nu antisocialist sau anticomunist. Dominată de partidele istorice care au guvernat între cele două războaie mondiale, noua putere instituită în noiembrie 1996 își propune să imprime retroactiv Revoluției un caracter anticomunist;

- (5) componentă centrală prezumtivă a acestei posibile modificări de sens istoric este angajamentul noii puteri în schimbarea strategicii economice. Strategia vechii puteri, orientată spre o reformă graduală a economici, este înlocuită de noua putere prin strategia unei terapii de soc, a cărei considerabilă intensificare nu face decât să-i multiplice efectele perturbatoare;

- (6) convertită în verdict popular, neîncrederea în fosta putere poate reprezenta premisa unei restabiliri a încrederii în mecanismul electoral și, prin mijloca lui, în potențialul regulator al acțiunii politice;

- (7) pe lângă cele menționate, ultima performanță a mecanismului electoral a mai avut multe alte efecte pozitive directe, și îndeosebi indirecte. Cel mai rapid, mai sigur și mai spectaculos dintre toate constă în schimbarea imaginii pe care și-o face Occidentul despre România; după trecerea unui an, această schimbare nu depășește însă perimetru strict al imaginii propriu-zise; sporul de bunăvoie, perceptibil în gesturi oficiale și în comentarii mediatici, nu a dus la sporul sperat al investițiilor occidentale și nu a deschis accesul României nici în NATO, nici în Uniunea Europeană.

Limite

Limita imanentă a procesului electoral constă în caracterul lui evenimentual. Ca acțiune de exprimare a votului, el nu are durată. Variabil în diverse contexte, rolul mecanismului electoral are ponderea maximă în configurația produsului său direct: parlamentul. Cele trei alegeri legislative efectuate pînă acum prezintă, sub acest aspect, o anumită regularitate: în acțiunea mecanismului electoral s-au ivit mai puține – și chiar mult mai puține – carene decât în activitatea parlamentului pe care l-a generat. Compararea are, evident, o relevanță marginală, dată fiind natura cu totul diferită a celor două entități. Pe de altă parte însă, între ele există o legătură inițială care, dacă nu face comparația necesară, măcar o justifică.

Teoretic vorbind, un proces electoral impeccabil poate naște un parlament deplorabil, dar este greu de imaginat cum ar putea rezulta un parlament impeccabil dintr-un proces electoral deplorabil. După un an de la desfășurarea lor, alegerile din noiembrie 1996 sunt incomparabil mai puțin criticate decât parlamentul căruia i-au dat naștere. Procedura democratică de reabilitare a instituțiilor nu mărește eficiența acestor instituții.

De unde vine acest decalaj constant și ca prezență și ca sens într-un peisaj politic atât de puțin constant? El vine, fără îndoială, din vasta și greu penetrabilă zonă a distincțiilor de fond dintre procesul genetic și instituțiile generate de acest proces. De aici nu rezultă însă că procesul electoral nu ar avea nici o contribuție la apariția acestui decalaj. Observarea sub acest unghi a experienței românești conduce la următoarea ipoteză: procesul electoral contribuie la perpetuarea acestui decalaj prin insuficiențele principaliilor săi agenții: electoratul și competitorii. A doua ipoteză, menită să o preciseze pe prima: cei doi agenții nu au în această privință contribuții egale, prima responsabilitate nerevenind electoratului, ci competitorilor – de fapt, prezumtivului sistem politic care îl propulsează în acest rol. Cel mai confortabil argument pentru susținerea acestui punct de vedere ar fi acela că un parlamentar necorespunzător nu poate fi decât continuatorul unui competitor necorespunzător. Raționamentul presupune un univers de raporturi lineare, unde efectele conveințioanei cu cauzele lor într-o armonie netulburată și cu desăvârșire transparentă. Una dintre circumstanțele empirice care pun acest argument sub semnul întrebării este că nemulțumirile electoratului nu vizează activitatea unora sau altora dintre parlamentari, ci parlamentul ca instituție.

Privitor la schimbarea prilejuită de ultimele alegeri, mecanismul electoral nu îl revine meritul de a fi produs, ci de a fi exprimat cu fidilitate voința majorității de a o îndeplini. Că în 1990 FSN obținea acea victorie stupefiantă prin proporțiile ei, mulți analiști explicau fenomenul prin cultura politică deficitară a electoratului din România. Mai explicit ori mai aluziv, limitarea acordului de la Vișegrad la cele trei state semnatare își cauță justificarea în aceeași cultură politică sumară a celorlalte țări est-europene. Vehiculând un concept atât de nebulos și bazându-se pe fapte istorice atât de prolixe, demonstrarea afirmației rămâne tot atât de anevoieasă ca și contestarea ei. Revenind pe tărîmul mai puțin aproximativ al faptelor, contras-

tul dintre rezultatul primelor alegeri și cel al ultimelor alegeri din România ar sugera, în lumina acestor acorduri, că într-un interval de numai șase ani cultura politică a majorității alegătorilor din țara noastră a cunoscut o veritabilă revoluție (în antiteză cu alegerile din 1992-1993 din Polonia și Ungaria). Sursa acestei profunde schimbări nu se află însă în abstracta cultură politică a electoratului, ci în amara experiență concretă la care îl supune tranzitia.

În primele faze ale acestui proces, supraabundența conflictelor sociale se interferează cu penuria mijloacelor de a le controla. Votul este unul dintre aceste mijloace, eminentamente democratic. Participarea la vot și mobilitatea opțiunilor indică disponibilitatea electoratului de a continua să dea o expresie politică insatisfațiilor care împing tot mai împlacabil către reacții conflictuale. Cîmpul opțiunilor electorale este însă populat cu formațiuni și cu lideri care, în genere, nu au avut nici măcar timpul fizic trebuincios acumulării unui capital politic: prestigiu social și chiar simplitățile notorietate. Electoratul este pus astfel în situația de a opta între candidați pe care nu îl va cunoaște înainte, ci după ce îl va fi ales. Iar performanțele aleșilor le egalează prea rar pe cele ale candidaților.

Stalinismul a creat o profundă cultură populară a neîncrederei, replică la adresa unei puteri întemeiată pe suspiciune generalizată. Pe acest fond agravat se naște și ia proporții nouă neîncredere provocată de continuitatea discrepanțelor dintre candidați și aleși. În aceste împrejurări, votul nu reprezintă mai puțin o investiție hazardată de încredere, ci mai curind un act de distribuire a neîncrederei, la fel de hazardat. Iar dacă încrederea este fundată pe informații, neîncrederea se poate lipsi de ele, înlocuindu-le cu simple bănuieri.

Cea mai înpovărtoare limită a mecanismului electoral rezidă probabil în neîncrederea cu care alegătorii îl întîmpină pe cei care le solicită încrederea. Ulterior votului, frecvențele inconsecvențe, derapaje și abuzuri ale noilor aleși confirmă această neîncredere anticipatoare, mărindu-i virulența. Atât în alegerile din 1992, când foștii reformiști din PCR au cîștigat, cât și în cele din 1996 când au pierdut, atât în alegerile parlamentare, cât și în cele prezidențiale, diferența de voturi nu a indicat sporul de încredere în învingători, ci sporul de neîncredere în învinși. Prin votul lor, alegătorii nu răspund cu precădere întrebării "În cine aveți mai multă încredere?", ci întrebării "În cine aveți mai puțină neîncredere?". Procesul electoral

nu este distorsionat în desfășurarea sa, ci chiar în premele sale. Dar distorsiunea reprezintă efectul unei desincronizări istorice: revoluția a restabilit libertatea efectivă de a alege înainte de a fi creat alternativele plauzibile ale unei astfel de alegeri.

Prin urmare, România a făcut un sistem electoral democratic înainte de a fi edificat un regim democratic operațional. Evidența acestei desincronizări reiese, printre altele, din superioritatea performanțelor electorale față de cele parlamentare. Ultimele alegeri nu au înălțurat această desincronizare, ci dimpotrivă, i-au sporit amplitudinea: coaliția victorioasă nu a izbutit deocamdată să-și convertească succesul electoral într-un succes politic, economic ori social corespunzător.

Perpetuarea acestui decalaj deschide două perspective. Pe de o parte, riscul ca ambianța nefavorabilă să perturbe viitoarele acțiuni ale mecanismului electoral, pe de altă parte șansa ca, menținându-și potențialul demonstrativ, mecanismul electoral să accelerizeze democratizarea efectivă a acestei ambianțe.

Pe care dintre aceste trajectoare opuse se va înscrise evoluția României la începutul apropiatului mileniu? Nici o încercare de prognoză nu poate exclude inerentele tentații speculative. Argumentul cel mai puțin vulnerabil la ascenția tentației sugerează primatul șanselor asupra riscurilor. Acest argument nu se sprijină pe o construcție teoretică, ci pe o constatare empirică: avansul mecanismului electoral rezultă dintr-o acțiune la care, într-un fel sau altul, ia parte virtual întreaga societate, pe cînd însăzirea ambianței reprezintă în mod nemijlocit opera elitelor politice. □

PAVEL CÂMPEANU – He is Executive Director of the Independent Center for Social Studies and Surveys and Associated Professor with the International Faculty of Bucharest. Before WW II, was arrested and imprisoned. Without leaving Romania, he published in USA, between 1980 and 1990, a critical sociology of the Stalinist societies in 4 volumes: *The Sincretic Society, The Origins, The Genesis and Exist*, at M.E. Sharpe Publisher.

Document

Evidența rețelei informative a aparatului de Securitate (v)

(urmare din numărul trecut)

a. - verifică dacă fișele sunt complete corect la toate rubricile din imprimat și dacă sunt aprobate de cei în drept, acordând o atenție deosebită esenței informațiilor din care trebuie să rezulte în mod clar motivul luării în lucru;

- unitățile aparatului central la Centrul de evidență;

- unitățile teritoriale și de contrainformații militare, la subunitățile proprii de evidență.

Dosarele de urmărire informativă deschise de organele de contrainformații din zonele de frontieră, privind persoanele din mediul civil, se înregistrează la subunitatea de evidență teritoriale, pe rază căruia persoanele în cauză își au locul de muncă sau domiciliul. Persoanele luate în evidență acestor dosare vor fi raportate statistic numai de către serviciile de contrainformații.

- Pentru înregistrarea dosarelor de urmărire informativă, ofițerii din cadrul aparatului central vor prezenta două fișe model 2 pentru fiecare persoană lăsată în lucru sau o fișă model "B" pentru fiecare săptămână cu autori necunoscuți. Cei din unitățile teritoriale vor prezenta patru fișe model 2 pentru fiecare persoană, din care două sunt reținute pentru evidențele locale – cartoteca generală-documentară și a bazei de lucru – iar două sunt trimise Centrului de evidență, pentru evidențele pe țară. În cazul faptelor cu autori necunoscuți vor predă două fișe model "B" din care, una pentru evidența proprie a bazei de lucru, iar una pentru a fi înaintată Centrului de evidență.

Exemplul din fișele mod. 2 destinate a fi introduse în cartoteca generală-documentară atât la Centrul de evidență, cât și la subunitățile de evidență nu vor fi completeate cu esența informațiilor și numărul de înregistrare. La esența informațiilor se va scrie "în atenția indicativului...", urmat de inițialele numelui și prenumelui ofițerului care are persoana în atenție. Numărul de înregistrare va fi trecut la rubrica "observații".

La primirea acestora, unitatea sau subunitatea de evidență, va proceda după cum urmează:

b. - verifică persoana în cauză la cartoteca generală-documentară și dacă aceasta nu este în atenția altor unități sau subunități, va efectua înregistrarea. Dacă este cunoscută, va restitu fișele ofițerului care le-a prezentat, comunicându-i indicativul sau denumirea unității pe care o are în atenție;

c. - cînd se hotărăște ca o persoană aflată în atenție să fie trecută într-o nouă formă de evidență, înregistrarea acesteia se va face numai după ce organul care o înregistrase anterior va comunica la evidență scoaterea persoanei în cauză din atenția sa;

d. - după înregistrare, exemplarul fișei pe care la esența informației scrie "în atenția indicativului..." se predă imediat la cartoteca generală-documentară, cu semnătură, iar ofițerului care a prezentat-o î se eliberează coperta dosarului nou deschis, lăsându-i-se semnătura în registru. Celălalt exemplar al fișei pe care s-a scris esența informațiilor este predat compartimentului de "triere și completare a informațiilor", pentru a verifica dacă se dețin materiale informative asupra persoanei înregistrată, în vederea trimiterii acestora la organul respectiv, iar după restituire, fișa va fi introdusă în compartimentul "MIȘCARE", unde se păstrează pînă la întocmirea situațiilor statistice, după care este intercalată în evidența bazei de lucru.

În situația cînd coperta dosarului se trimite prin poștă, în registru se trece numărul adresei de expediere și data.

- Pentru înregistrarea dosarelor de problemă sau de obiectiv, ofițerii vor prezenta raportul de deschidere aprobat de cei în drept. După înregistrare se va predă, pe bază de semnătură în registru, coperta dosarului pe care va fi menționat numărul sub care a fost înregistrat dosarul, restituindu-se totodată și raportul de deschidere.

- Luarea unei persoane în evidență dosarului de problemă sau de obiectiv se face pe baza fișelor model

2, completate de către ofițerii care au luat măsura și aprobată de cadrele în drept. În aparatul central, fișele vor fi completeate în două exemplare, iar la unitățile teritoriale și de contrainformații militare în trei exemplare.

La primirea fișelor, unitatea sau subunitatea de evidență va efectua următoarele operațiuni:

a. - verifică în cartoteca generală-documentară și dacă constată că persoana nu este în atenția altei unități - subunități - predă la cartoteca generală-documentară pentru intercalare exemplarul fișei pe care scrie "în atenția indicativului...", iar pe celălalt, după ce efectuează verificarea la compartimentul "triere și completare a informațiilor" îl introduce în compartimentul "MIȘCARE". Exemplarul al treilea de la unitățile teritoriale de contrainformații militare se trimite Centrului de evidență pentru a fi intercalat în cartoteca generală-documentară pe lângă;

b. - în cazul cînd persoana este în atenția altei unități - subunități, fișele se restituie ofițerului care le-a prezentat, comunicîndu-i-se indicativul unității care o are în lucru.

Pentru înregistrarea dosarelor de urmărire penală cu autori cunoscuți, ofițerii de cercetare penală din aparatul central vor prezenta unității de evidență fișe model 3 în dublu exemplar, pentru fiecare persoană, iar în cauzele cu autori necunoscuți, într-un singur exemplar, pe care, în locul numelui și prenumelui persoanei, vor trece denumirea faptei.

Cei din unitățile teritoriale vor prezenta patru fișe pentru fiecare persoană sau două fișe pentru fiecare faptă cu autori necunoscuți (dintre care două, respectiv una, sănătatea pentru evidențele locale, cartoteca generală-documentară și cea a bazei de lucru, iar celelalte se mențină la Centrul de evidență).

- La primirea fișelor, unitatea sau subunitatea de evidență efectuează următoarele operațiuni:

a. - verifică modul cum au fost completeate, urmărind să se răspundă la toate rubricile acestora, să existe o formulare clară a motivelor care au determinat începerea urmăririi penale, cu menținerea temeiului legal și a modului în care a fost depistată persoana sau fapta - dosar de urmărire informativă nr., denunț, flagrant delict etc.;

b. - după verificare, înregistrează persoana sau fapta în registrul jurnal, completează numărul de înregistrare pe fișă și pe coperta dosarului pe care o predă ofițerului care cercetează cauza, sub luare de semnătură în registrul;

c. - predă în aceeași zi la cartoteca generală-documentară pe bază de semnătură, un exemplar al fișei pentru persoane, iar celălalt îl introduce în evidență bazei de lucru la compartimentul "MIȘCARE";

d. - deschide mapa de evidență a bunurilor, în cazul cînd la perchezită persoanei cercetată au fost ridicate coruri delice sau alte bunuri ori a fost sigilată locuința acesteia. Mapa va purta numărul de înregistrare a dosarului de urmărire penală și este destinată păstrării tuturor documentelor ce se referă la corurile delice sau bunurile persoanei în cauză.

- Transferarea dosarelor și materialelor ce se referă la persoane sau fapte care se află în supraveghierea informativă generală sau urmărire informativă specială, între compartimentele din cadrul aceleiași unități, sau de la o unitate la alta a aparatului de securitate, se face direct între aceste unități, comunicîndu-se în termen de 5 zile și unității sau subunității de evidență unde s-a făcut înregistrarea, care va proceda după cum urmează:

a. - cînd materialele informative referitoare la persoanele lucrate prin dosar de obiectiv sau problemă, se transferă în cadrul aceleiași unități, pe fișe se menționează indicativul subunității și numărul dat dosarului, cînd acesta se schimbă. Dacă transferul se face între unități, pe fișă se operează data, numărul adresei și unitatea destinață, după care fișa se introduce în compartimentul "MIȘCARE".

b. - cînd sunt transferate dosarele de urmărire informativă, operațiunile prevăzute la litera "a" se fac și în registrul jurnal.

- Anual, sau cînd situația impune, fișele din evidență bazei de lucru vor fi confrontate cu dosarele și materialele existente în lucru la unitățile informative, corectând toate nepotrivirile care eventual există, între datele din evidență și realitatea operativă. Rezultatul acestor confrontări se raportează conducerii Centrului de evidență și șefului unității la care s-a făcut confrontarea.

- Dosarele de urmărire informativă, de problemă sau de obiectiv închise, precum și materialele informative privind persoanele asupra căror s-a înțeles supravegherea informativă generală, se predau pentru arhivare unității sau subunității de evidență la care a fost înregistrată persoana în cauză.

Serviciile de contrainformații militare vor trimite la Centrul de evidență, dosarele și materialele care privesc cadrele active. De asemenea, vor trimite

și pe cele care privesc militarii în termen și civili care se stabilesc cu domiciliul pe raza Capitalei. Cele privesc militarii în termen sau civili vor fi trimise spre conservare inspectoratelor judecătorești pe raza căror același se stabilesc cu domiciliul.

În cazul cînd dosarul de urmărire informativă se include cu trecerea persoanei în evidență dosarului de problemă sau obiectiv, dosarul închis va fi predat la arhivă pentru conservare, iar persoana va fi trecută în noua formă de evidență pe baza fișierelor nou completeate.

Cînd dosarele de urmărire informativă sunt închise prin neconfirmarea materialului, organele informative care le-au avut în lucru vor hotărî, cu aprobația șefilor de unități, distrugerea acestora sau păstrarea lor în arhivă pe o perioadă determinată, care nu poate depăși însă zece ani. În perioada în care dosarele sunt păstrate temporar, ele vor fi înregistrate separat.

- La primirea dosarelor și materialelor informative predate pentru arhivare, unitatea sau subunitatea de evidență va proceda după cum urmează:

a. - verifică dacă în ordinul rezolutiv al șefului care a aprobat închiderea urmăririi informative, se precizează motivele care au stat la baza închiderii dosarului sau scoaterii din supraveghere informativă generală a persoanei în cauză și dacă persoana va fi menținută sau nu în cartoteca generală-documentară.

b. - efectuează în fișe operațiunile de închidere a dosarului de urmărire informativă sau scoatere din supraveghere informativă generală, menționând: data, motivul închiderii dosarului sau scoaterii persoanei din evidență bazei de lucru, măsurile ce au fost luate, precizând dacă persoana în cauză rămîne sau nu în cartoteca generală-documentară. Pentru dosarele de urmărire informativă se fac operațiuni și în registrul jurnal;

c. - verifică dacă dosarele închise, primește pentru conservare, sunt întocmite corect - materialele să fie organizate în ordine cronologică, numerotate și certificate -, dacă măsurile ordonate în cazul respectiv au fost duse la înăpere și dacă a fost clarificată situația persoanelor asupra căror eventual există material compromisator în dosarul respectiv. După aceasta predă dosarul la arhivă, operînd pe fișe și în registrul jurnal, numărul sub care se păstrează.

Nu se admite conexarea la dosare a unor materiale introduse în plicuri - scrisori, fotografii etc. -, acestea fiind conexate sub formă de file, cusute și numerotate;

d. - predă la arhivă materialele privind persoanele scoase din supravegherea informativă generală - după ce s-au făcut operațiunile pe fișe, pentru a fi conexate la fondul arhivistic existent sau pentru a se constitui fond nou;

e. - după efectuarea pe fișele din evidența bazei de lucru a mențiunilor prevăzute la alineatele b-d, acestea vor fi predate la cartoteca generală-documentară, pentru a se opera în fișele corespunzătoare existente în această cartotecă. Totodată pe fișele din cartoteca generală-documentară se va menționa și esența informațiilor și forma de evidență prin care a fost urmărită persoana în cauză.

- Unitatea - subunitatea de evidență va urmări în permanență ca datele din evidența bazei de lucru să fie în raport exact cu faza urmăririi penale sau de judecată, operînd în fișe: data reținerii, arestării, punerii în libertate, trimiterea dosarului la procuratură, la instanță de judecată, hotărîrea pronunțată, decizia prin care hotărîrea a rămas definitivă, modificările ce au intervenit ulterior în situația juridică a persoanei, executarea pedepsei închisorii, etc.

Cauzele în care urmărica penală a fost începută de organele de securitate și înregistrate în evidențe, dar ulterior au fost declinate instanțelor civile, vor fi urmărite pînă la soluționarea lor definitivă, operîndu-se în fișe mențiunile necesare. În aceste cazuri ofițerii de cercetare penală vor preda la evidență copia actului de declinare. Aceasta, împreună cu documentele obținute referitoare la modul de soluționare a cauzelor, vor fi constituite în dosare care vor fi clasate la fondul penal.

- De asemenea, se îngrijesc ca după soluționarea definitivă a cauzelor referitoare la infracțiuni contra securității statului, să primească spre conservare dosarele înregistrate la unitatea - subunitatea de evidență respectivă. Verifică integritatea acestora, dacă au fost duse la înăpere toate măsurile - sesizînd conducearea Centrului de evidență sau a teritoriului respectiv, cînd constată aspecte deosebite -, completînd o notă cu rezultatul verificării ce se atașează la dosar, după care dosarul se predă la arhivă, operînd pe fișe și în registrul numărul sub care se păstrează.

- Ofițerii, subofițerii - din unitatea sau subunitatea de evidență la care se înregistrează dosarul de urmărire penală primesc pentru conservare, în baza procesului verbal de perchezitie sau a altor acte procedurale, corurile delice și bunurile ridicate legal în

cauza respectivă și asigură custodia bunurilor existente în locuințele persoanelor aflate în urmărire penală, ce au fost sigilate conform prevederilor legale, procedând după cum urmează:

a. - verifică dacă obiectele sunt descrise corespunzător în procesul verbal de percheziție – în caz contrar încheie cu ofițerul predător un proces verbal de constatare –, după care bunurile sunt înregistrate nominal în registrul de magazie, împachetate și păstrate în magazia de bunuri și coruri delictive, în ordinea numerelor de înregistrare. Când nu se încheie proces verbal de constatare, primitorul și predătorul vor semna pe verso-ul procesului verbal de percheziție pentru bunurile și corurile delictive primele – predăte spre conservare.

Corurile delictive pot fi lăuate în interesul cercetașilor de către ofițerul de cercetare penală, depunerea lor fiindu-se ulterior, dar nu mai târziu de 48 de ore de la rezolvarea cauzei de către procuror, după terminarea urmăririi penale. În acest caz, organul de cercetare penală cu ocazia înregistrării persoanei va predă la evidență procesul verbal împreună cu o notă din care să rezulte că le-a reținut;

b. - la cererea ofițerilor care efectuează cercetarea, participă la instituirea sechestrului asigurător asupra bunurilor persoanei aflate în cercetare penală. În cazul sigilării locuinței persoanei cercetată în stare de reținere, arestare sau dispărută de la domiciliu, iau în primire locuința și bunurile acesteia pe baza procesului verbal încheiat împreună cu ofițerul care cercetează cauza. Asigură inventarierea tuturor bunurilor din locuință, descrierea lor detaliată și stabilesc o persoană cu domiciliu în apropierea locuinței sigilate, pentru a sesiza eventuala distrugere a sigiliului. Periodic, cu aprobarea șefului de birou - serviciu -, verifică condițiile de conservare a bunurilor din locuința sigilată.

Ofițerii care efectuează cercetarea penală vor predă în termen de 48 de ore de la ridicarea lor: banii și mijloacele de plată străine, la organul finanțier al unității respective; armele, muniția, materialele explozive, inflamabile, toxice și radioactive la depozitul de armament; bunurile perisabile, cu termen limitat de întrebuințare, precum și alte obiecte care, datorită compoziției lor, își schimbă calitatea sau pot altera alte obiecte, la organizațiile socialiste care au obligația să le păstreze sau să le valorifice în raport de specialitatea fiecărei. Documentele încheiate cu prilejul

predării acestora vor fi trimise la evidența bazei de lucru.

Ofițerul - subofițerul de la evidență va preda titlurile de valoare internă, precum și obiectele din metale sau pietre prețioase la unitatea bancară competență, iar obiectele de artă și colecțiile de valoare precum și obiectele de muzeu, în custodia muzeelor, în termen de 48 de ore de la primire.

- După rămînerea definitivă a hotărîrii judecătoarești, bunurile și corurile delictive supuse confiscării, vor fi puse la dispoziția executorului judecătoresc. Cele pentru care nu s-a hotărât confiscarea, vor fi restituite persoanei în cauză sau predăte celei indicate de acesta prin procură, pe bază de semnătură de primire.

Cu corurile delictive care nu pot fi puse la dispoziția executorului judecătoresc se va proceda conform indicațiilor date de instanța de judecată sau de procurorul militar - conexarea lor la dosarul cauzei, distrugerea, etc.

Documentele sau bunurile ridicate cu ocazia perchezițiilor care aparțin unor persoane juridice sau fizice, vor fi predăte acestora în timpul sau după terminarea urmăririi penale, în funcție de importanța pe care acestea o au în clarificarea cauzei în cercetare.

Locuința care a fost sigilată, rămasă liberă după valorificare sau predarea bunurilor, va fi pusă la dispoziția organelor competente sau a proprietarului, în raport de fondul locativ din care face parte.

- Centrul și subunitățile de evidență vor primi spre conservare și obiectele găsite de cadrele acestor organe. Predarea - primirea acestora se face cu proces verbal, procedându-se conform prevederilor art. 37 litera "a".

Obiectele, în cazul că nu se găsește persoana căreia îi aparțin, se păstrează timp de 3 luni, după care se valorifică prin organele financiare ale consiliilor populare.

- Primirea, conservarea, manipularea și rezolvarea situației corurilor delictive, a bunurilor din locuințele sigilate, precum și a bunurilor găsite, fiind o activitate de gestiune va fi efectuată numai de către ofițerii sau subofițerii numiți prin ordină. În lipsa gestiunii se va forma o comisie din 2-3 ofițeri - subofițeri - care va putea scoate din magazie sau din locuință sigilată, corurile delictive sau bunurile a căror situație urmează să fie rezolvată, încheind un proces verbal în acest sens.

Organizarea și cuprinsul evidenței speciale

- Centrul de evidență organizează și evidențe speciale, pe întreaga țară, pentru următoarele categorii de persoane:

a. - cetățenii români plecați temporar în străinătate în interes de stat, obștesc sau personal, care au refuzat să se înapoiene în țară la terminarea misiunii sau expirarea temenului pentru care a fost acordată viza;

b. - cetățenii români care au părăsit ilegal țara.

Fișele privind categoriile de la literele a și b sunt organizate în țările în care se găsesc persoanele în cauză, după modul în care au ieșit din țară - interes de stat, obștesc, etc. - și în ordine alfabetică. Datele privind aceste persoane, cu excepția celor referitoare la persoanele plecate în interes personal, fără să fi avut acces la informații, date sau documente strict secrete de importanță deosebită, vor fi comunicate de către unitatea sau subunitățile de evidență și unităților competente a hotărîrii măsuri în conformitate cu prevederile legale, hotărîrile luată consemnându-se pe fișă de evidență;

c. - cetățenii români care au domiciliat în străinătate ca posesori de pașapoarte românești și s-au înapoiat definitiv în țară.

Fișele sunt organizate pe țările din care s-au înapoiat persoanele respective și în ordine alfabetică;

d. - foșii cetățenilor români cărora li s-a aprobat stabilirea în R.S. România și au redobândit cetățenia română.

Fișele se organizează pe țările din care s-au repatriat, și în ordine alfabetică;

e. - cetățenii români cărora li s-a aprobat plecarea definitivă din țară, cu renunțarea la cetățenia română.

Fișele vor fi organizate pe țările în care au plecat persoanele în cauză și în ordine alfabetică;

f. - străinii cărora li s-a aprobat stabilirea în R.S. România cu sau fără acordarea cetățeniei române, precum și cei cărora li s-a aprobat plecarea definitivă din țară.

Fișele sunt organizate pe unități administrative pe rază cărora s-au stabilit sau pe țările unde au plecat, pe cetățenie, și în ordine alfabetică;

g. - diplomații și personalul reprezentanților străini din R.S. România.

Fișele se organizează pe țările reprezentate și în ordine alfabetică;

h. - străinii declarați persoane indesirabile.

Fișele se organizează pe țările de domiciliu și alfabetic.

Evidența acestor categorii de persoane se realizează prin fișe model 2 întocmite în baza comunicărilor făcute de către Direcția pentru pașapoarte, evidența străinilor și controlul trecerii frontierei, subunitățile de pașapoarte ale inspectoratelor judecătorești, precum și de către organele informative ale Ministerului de Interne. Direcția pentru pașapoarte, evidența străinilor și controlul trecerii frontierei va comunica de urmare și modificările ce survin în situația acestor persoane.

Documentele pe baza cărora sunt întocmite fișele de evidență pentru categoriile de persoane prevăzute la literele a-h, vor fi constituite în dosare arhivistice de problemă sau vor fi conexate la dosarele fond informativ privind persoanele în cauză.

Persoanele menționate mai sus vor fi trecute și în cartoteca generală-documentară, iar pe fișe se va specifica numărul dosarului, fond arhivistice și unitatea unde se păstrează materialele în baza cărora au fost luate în evidență.

Pentru organizarea acestor evidențe centralizate pe țară, inspectoratele vor trimite Centrului de evidență, fișele necesare, organizându-și totodată și evidențe speciale proprii pentru persoanele prevăzute în prezentul capitol la literele a-f inclusiv, care au avut sau au domiciliu pe rază de competență a inspectoratului.

Fișele privind persoanele trecute în evidențele speciale în cursul unui an calendaristic, vor fi organizate separat într-un compartiment intitulat "MIS-CARE" și păstrate pe categoriile de evidență menționate la literele a-h pînă la întocmirea situațiilor statistice anuale, după care vor fi repartizate la categoriile de evidență corespunzătoare.

Moartea anunțată a unui partid naționalist

SABINA FATI

Democrația sa confruntă cu atitudini și comportamente agresive mai mult sau mai puțin assimilabile de către logicele sale de funcționare.

PHILIPPE BRAUD

Scăderea continuă a popularității PUNR, luptele interne și, în cele din urmă, scindarea partidului demonstrează incapacitatea acestui partid de a se adapta cerințelor sistemului democratic și de a oferi electoratului său nu doar soluții pentru conflicte imaginare, ci și programe economice și sociale coerente. Politica PUNR a avut succes și susținere publică doar în vestul țării și numai în perioada în care regimul Iliescu a tergiversat tratatul româno-ungar, supralicitând problema națională. Principalul punct al strategiei PUNR, cel al luptei cu UDMR, s-a dovedit neviabil, deoarece susținerea PUNR a scăzut și după cooptarea reprezentanților maghiari la guvernare. Baza electorală a PUNR este din ce în ce mai subțire, iar divizarea partidului la un an de la alegerile generale dovedește că eroziunea din interiorul său nu este doar de suprafață. Supraviețuirea PUNR după scrutinul din anul 2000 pare incertă: ca partid regional nu mai răspunde așteptările electoratului, iar posibilitățile de extindere la nivel național sunt limitate de concurența cu partide mari, care au un electorat stabil și structuri teritoriale bine organizate.

Discursul naționalist al vechiului regim a fost preluat după 1989 de partidele patrulaterului roșu – PDSR, PUNR, PSM, PRM –, care au susținut vreme de șapte ani guvernele perioade sub președinția lui Iliescu. Liderii acestor partide au vehiculat în forme diferite teoria complotului, încercând să convingă că forțe străine se străduiesc să slăbească țara din interior și să o facă vulnerabilă în exterior. Dintre partidele fostului patrulater roșu, doar PUNR s-a desăvîrșit având ca punct de pornire o ideologie naționalistă. PSM s-a format ca partid politic al foștilor activiști ai partidului comunist mai puțin legați de Ceaușescu, în

vreme ce PRM a fost la început doar o revistă extremistă care a adunat în jurul ei grupuri de militari, ofițeri ai armatei, miliției sau securității care au fost epurați în urma revoluției, și intelectuali, mai cu seamă istorici – principalii artizani ai naționalismului ceaușist. Spre deosebire de PSM și PRM, PUNR a avut, cel puțin la început, o bază socială și de masă alcătuită pe seama celor îngrijorați de soarta Ardealului. Mesajul și ideologia PUNR i-au dat acestuia o imagine individualizată în raport cu celelalte partide, care încercau să-și impună programele lor sociale și economice. Adeasea, PUNR a fost comparat cu UDMR, spunându-se chiar că Partidul Unității Naționale ar fi apărut ca reacție la formarea UDMR. PUNR nu are însă un electorat sigur, care așteaptă îndeplinirea unor puncte clare ale programului acestuia. Din '90 începând, PUNR și-a propus doar să se opună cerințelor UDMR. În 1992, a cîștigat mergînd pe această carte; mai apoi însă, după ce pericolul maghiar a devenit o problemă secundară chiar și pentru electoratul din Transilvania, PUNR a început să piardă teren. De la alegerile generale din septembrie 1992, cînd PUNR a cîștigat aproape 8% din voturi, partidul și-a pierdut progresiv din popularitate și a început să se erodeze în interior din pricina luptelor duse de grupurile cu orientări diferite din partid.

De la coerență la confruntare

Logica luptei electorale impune partidelor reglarea cu grijă a contradicțiilor interne. Imaginea unui partid divizat în grupuri de opinii divergente îndepărtează simpatizanții partidului; din acest motiv, declarațiile publice ale liderilor același partid trebuie să fie unitare, pentru a înăbuși forțele centrifuge din interior, forțe care de obicei continuă să acioneze subteran. Discursurile diferite, chiar divergente, au devenit în timp o regulă pentru reprezentanții PUNR. Înaintea alegerilor din 1992 a avut loc în partid prima confruntare între aripile radicală, liberală și tehnocrată; acest proces însă a fost devansat de lupta pentru

putere a liderilor partidului, din care a ieșit învingător grupul radical din jurul lui Gheorghe Funar. În ultimii patru ani au fost îndepărtați rînd pe rînd reprezentanții grupărilor moderate, fie ei liberali sau tehnocrati: Viorel Sălăgean, Valer Suiu, Gavril Chiuzbaian. Campania electorală din 1996 a reușit doar pentru o scurtă perioadă să concentreze discursurile pe o singură voce, dar retorica naționalistă nu a mai avut priză după semnarea tratatului româno-ungar, iar ieșirea din guvern a PUNR pe ultima sută de metri a crodat și mai mult imaginea partidului, care după scrutinul din noiembrie 1996 a obținut doar jumătate din locurile pe care le deținuse anterior în parlament: 7 senatori, față de 14 în legislatura trecută, și 18 deputați, față de 30 căi au cîștigat fotoliile parlamentare în 1992.

Declarațiile agresive ale lui Gheorghe Funar, care a tras partidul după el pînă în 1996, și-au pierdut din interes pentru mulți simpatizanți ai PUNR. Naționalismul îndreptat împotriva maghiarilor, dar care nu aducea un surplus de bine locuitorilor din Transilvania, nu mai avea priză la susținătorii de pînă acum ai partidului, care au văzut într-o tempă că investițiile străine, indiferent că veneau din Ungaria, Austria sau Germania, aduceau cu ele locuri de muncă și un plus de bunăstare. Fostul președinte al partidului nu a luat în calcul că mai mult de 60% din cei ce au votat PUNR în 1992 erau oameni cu studii medii și superioare, cu o vîrstă medie de 40 de ani, orientați către economia de piață și pentru care argumentele de tip naționalist nedublate de un program economic axat pe dezvoltarea regională nu mai aveau o greutate semnificativă. PUNR și-a pierdut astfel o parte semnificativă a electoratului.

Practic, principalele trei componente ale partidului se aflau deja într-un proces lent de dizolvare: (i) aparatul propriu-zis, care iriga partidul de la bază la vîrf; (ii) party-in-office, adică grupul care participă sau a participat la putere (parlamentarii, miniștrii, aleșii la nivelele inferioare); (iii) partidul-electorat sau cetățenii care se identifică cu partidul.¹ Primul palier nu a fost niciodată prea dezvoltat, în al doilea au apărut mereu interese și strategii divergente, iar al treilea s-a rarefiat continuu din cauza ofertei rigide venite dinspre vîrf. Modalitățile de gestionare a acordurilor și soluționarea conflictelor interne au arătat că în cadrul partidului nu funcționau principiile democratice. Tendența spre oligarhie în PUNR a eliminat pe rînd curentele de opinie diferite, dar inevitabile, mai cu seamă într-un partid de tip regional.

Deosebirea dintre un partid democratic și un oligarhic constă, în primul rînd, în capacitatea unuia sau altuia de a admite sau de a interzice pluralismul intern. În România, partidele fac eforturi considerabile pentru a se prezenta în exterior ca organizații unite în jurul unei echipe. Această pretenție la unitate a fost însă exagerată de PUNR, pentru care atitudinea monopolistă înseamnă o disciplină de fier care trebuie să garanteze unitatea, chiar dacă ea se obține printr-o politică de excluderi și eliminări. Dacă PUNR va continua strategia de monolit, partidul se va autoelimina de pe scena politică românească. Politica fracțiunilor are motivații serioase și este aplicată de numeroase partide în statele occidentale – Partidul Socialist sau UDF în Franță, Democrația Creștină în Italia, CDU în Germania, Partidul Socialist Creștin în Belgia; aceste partide sunt constituite pe baza recunoașterii grupărilor parțiale. Curentele, tendințele, fracțiunile "transferă într-un anumit fel interacțiunea din cadrul partidului, opozиiilor și clivajelor care caracterizează ansamblul raporturilor sociale și culturale ale unei societăți"; în același timp, prezența curentelor și opinioilor diferite, chiar divergente, atunci cînd sunt gestionate eficient, poate aduce un suflu nou partidului. Conflictul poate deveni chiar factor stabilizator, Weber demonstrînd în teoria sociologică a conflictului că factorii de disociere – ură, invidia, nevoia, dorința – sunt cauzele izbucnirii conflictelor. De aceea, conflictul are misiunea de a rezolva aceste dualisme divergente și el devine o modalitate de a reconstrui o anumită unitate, cîteodată, cînd e adevarat, cu prețul distrugerii sau anihilării complete a uneia dintre părțile aflate în conflict.

Cele două aripi ale PUNR, formate în jurul lui Gheorghe Funar și Valeriu Tabăra, nu sunt ireconciliabile, nu au platforme și ideologii diferite; dar, pe de o parte, Funar dorește să fie recunoscut ca liderul charismatic și să conducă în mod autoritar un partid care nu are nevoie de aliați, în vreme ce Tabăra, recunoscut doar de cei care fac parte din party-in-office, are o strategie de alianțe cu partide ce nu vor să audă de Gheorghe Funar.

După alegerile din 1996, PUNR a fost singurul partid care în urma eșecului a făcut schimbări serioase la vîrf. Înlocuirea lui Funar la președinție prin Valeriu Tabăra a dat cîștig de cauză aripii liberal-moderate, care urmărește transformarea partidului dintr-unul regional, într-unul național. Chestiunea extinderii partidului la nivel național nu este însă realistă. PUNR s-a

format ca partid regional și, dacă vrea să-și păstreze poziția, trebuie să se concentreze în continuare asupra electoratului din Ardeal. Dar cu un alt tip de discurs, naționalist-regional, care să afirme discret superioritatea locuitorilor din această zonă și care să aducă în dezbatere problemele economice din regiune. Însă PUNR nu are lideri pentru un astfel de discurs. Cauza partidului în lupta anti-UDMR din care cineva trebuie să câștige și altcineva să piardă nu va mai aduce simpatii către PUNR. O reconciliere Funar-Tabără ar menține pentru un timp un suport mic, dar constant, din partea electoratului. Dacă însă, până la alegerile viitoare, PUNR nu-și va schimba programul și discursul este probabil că el să nu mai întrunească numărul necesar de voturi pentru intrarea în parlament. Susținătorii săi sensibili la retorica naționalist-extremist vor trece de partea lui Vadim Tudor, iar o parte din electoratul moderat s-ar putea să prefere partidul lui Teodor Meleşcanu.

NOTE:

1. F.J. Sorauf, "Political Parties and Political Analysis", în W.N. Chambers and W.D. Burnham, *The American Party System, Stages of Political Development*, Oxford University Press, Oxford, 1967.

2. Jacques Lagroye, *Sociologie politique*, Presses de la Foundation National des sciences politiques, Dalloz, 1991.

SABINA FATI – studied Journalism and Political Science at the University of Bucharest. She works as correspondent for Radio Free Europe.

G.W.F. HEGEL
Prelegeri de filosofia istoriei

traducere de Petru Drăghici și Radu Stoichiă
București, Editura Humanitas
1997, pag. 418

Una dintre coordonatele esențiale ale gândirii lui Hegel o reprezintă concepția sa despre istoria universală ca spațiu al obiectivării spiritului.

În prelegerile despre natura istoriei, Hegel își exprimă încrederea totală în marșul triumfător al răjiunii de-a lungul istoriei umanității, proces dialectic complex în care, deși schimbările se produc prin intermediul unor mari figuri ale istoriei, ele sunt de fapt rezultatul acelui *List der Vernunft*, indivizii și statele fiind doar simple unele ale acestei împliniri.

Istoria este o înaintare spre stadii tot mai dezvoltate ale conștiinței libertății, așa cum apare ea în totalitatea caracterelor naționale pe care Hegel le numește *Volksgeist*.

Hegel distinge trei stadii fundamentale ale dezvoltării istorice a umanității: lumea orientală, lumea clasă și lumea germană. Prin reeditarea uneia dintre operele fundamentale ale lui G.W.F. Hegel, editura Humanitas contribuie la menținerea unei vechi tradiții de valorificare a ideilor clasiciilor filosofiei germane.

Erata

În numărul 55 (decembrie 1997) al revistei noastre, la articolul "Guvernarea Ciorbea și Democratizarea: un bilanț intermediar", semnat Michael Shafir, s-au strecurat cîteva erori. Astfel,

- la pagina 6, paragraful 1, se va citi: "Deluzie electorală" în loc de "deziluzie electorală";
- la pagina 6, paragraful 2, se va citi: "pericoles interne" în loc de "pericoles interente";
- la pagina 14, paragraful 2, se va citi: "opțiunile strategice ale coaliției guvernamentale au involuat (...) de la «o strategie inclusivist-civică la una «inclusivist-națională»" în loc de "inclusivist-națională".

Aștăzi serviciul de tehnoredactare, cît și redacția regează aceste inadvertențe.

De cînd durează lectia Bosnia?

CRISTINA VASILIOIU

În 14 decembrie 1995, la Paris, se semna Acordul de Pace în Bosnia, după ce fusese negociat la Dayton, Ohio. Cu numai două zile mai tîrziu, la 16 decembrie, Consiliul Alianței Nord-Atlantice lansează cea mai mare operație militară condusă vreodată de Alianță, Operația Joint Endeavour. În baza Rezoluției 1031 a Consiliului de Securitate ONU, Alianței Nord-Atlantice i s-a încredințat misiunea de a traduce în fapt aspectele militare ale Acordului de Pace. O forță multinnațională condusă de NATO și numită Forța de Implementare – IFOR – și-a început misiunea în 20 decembrie 1995, avînd un mandat de un an.

Teoretic, Acordul de Pace de la Dayton punea capăt războiului de patru ani dintre sârbi, croați și musulmani în Bosnia. Țara s-a divizat în două părți distincte: Federația Croato-Musulmană și Republica Serbia, cunoscută acum sub numele de Republica Srpska. În ambele țări, deși au avut loc alegeri libere, se mențin curențele care fac practic imposibilă o pace reală: Federația Croato-Musulmană, cu capitala la Sarajevo, dorește refacerea unei țări unite, pe cînd Republica Srpska este consecventă în menținerea separării. Cu toate garanțiile oferite de Acord, repatrierea refugiaților se desfășoară descurajant de început – din 1.200.000 de persoane, repatriindu-se în 1997 aproximativ 110.000, ceea ce, însumat cu numărul celor care au revenit acasă în 1996, ar reprezenta mai puțin de 25% din totalul de refugiați. Cei care au revenit în locurile de baștină provind din zonele în care formează o majoritate etnică, drama reală trăind-o cei care ar trebui să se întoarcă în zone unde ar fi în minoritate. De cele mai multe ori, prea însăși și avînd prea proaspătă amintirea războiului, aceștia rămîn în locurile unde și-au găsit un adăpost temporar, străini pe noul pămînt, nepoști pe pămîntul natal. Sute de mii de musulmani și-au abandonat gospodăriile în zona sârbă. Acordul de la Dayton le dă dreptul de a se întoarce, dar de doi ani autoritățile sârbe continuă să blocheze acest proces. Mii de refugiați care și-au găsit adăpost în Sarajevo în urma masacrului de la Srebrenica, din 1995 – soldat cu 7.000 de musulmani uciși –, ar dori să se întoarcă

la casele lor, dar sunt convinși că "oamenii lui Karadžić" nu i-ar lăsa.

În Bosnia, grupurile etnice s-au conturat în urmă cu un mileniu, naționalismul lor manifestat în forme extreme datând de mai bine de un secol. Sârbi creștini ortodocși au trăit aproape 500 de ani ca supuși ai Imperiului Otoman. Poate din acest motiv au cultivat cu îndrîjire un naționalism profund, construindu-și o imagine de eroi ce luptă pînă la ultima suflare pentru a-și apăra valorile morale. Minați de acest sentiment, au obținut independența în secolul trecut, continuînd lupta și la începutul veacului nostru, dar de data aceasta pentru expansiune teritorială. Atât sârbi, cât și croați își au originea în triburile slave străns înrudite care s-au stabilit în Balcani în sec. VII e.n. În acea perioadă, zona făcea parte din Imperiul Bizantin. Încetul cu încetul, condițiile social-economice le-au impus trecerea la creștinism, în principal la ortodoxism. Au întemeiat principate puternice, dar, de la sfîrșitul sec. XI se conturează din ce în ce mai clar dorința de a-și separa drumurile. Sârbi continuă dezvoltarea propriului regat și rămîn ortodocși, în timp ce croații, odată cu cucerirea lor, în 1091, de către regele Ladislau I, sunt absorbiți de Ungaria și devin romano-catolici.

În sec. XIV, otomanii își extind imperiul în Europa, învingîndu-i pe sârbi în localitatea cunoscută azi sub numele de Kosovo. Tarul Lazăr, spune legenda, ar fi refuzat atunci toate onorurile și puterea oferite de otomani în schimbul predării necondiționate, preferind să aleagă împărăția cerurilor decît să-și trădeze neamul. Și dacă sârbi cad sub influența otomană, Croația devine în aceeași perioadă în zonă, pentru un interval ce va dura mai bine de 500 de ani, frontul creștinătății europene. Odată cu ratarea cuceririi Vienei de către Suleiman Magnificul, în 1529, cu toate luptele frecvente dintre imperiile habsburgic și otoman, frontieră dintre cele două mari puteri rămîne aproximativ ne-schimbată pe linia care astăzi delimită Bosnia de Croația. Din secolul XVIII, Imperiul Otoman începe să decadă, pe cînd Europa creștină își dezvoltă rapid forța economică și militară. Imperiul Rus și cel Hab-

sburgic încep să ia din teritoriul european al otomanilor, iar creștinii din interiorul Imperiului Otoman, ca sârbi, își încep lupta pentru independență.

În sec. XIX, odată cu declinul Imperiului Otoman și cu răspândirea în Europa a conceptului etnic de stat-națiune, sârbi își reclamă tot mai insistent independența politică. Prin mișcările din 1804 și, apoi, din 1815, ei reușesc să-și câștige o independență parțială, independența completă dobândind-o abia după războiul rus-turc din 1877-78, odată cu conștințarea ei prin Tratatul de la Berlin. Din nefericire, Tratatul de la Berlin lăsa zone întregi din Croația și Bosnia, locuite de sârbi, în afara granițelor nouului stat al Serbiei. În plus, fiind deja parte a Imperiului Austro-Ungar, Croația era autorizată prin Tratat să preia provincia otomană Bosnia, spre disperarea naționaliștilor sârbi. Urmând exemplul germanilor și italienilor, dezvoltând ideologia naționalistă și insistând la rîndul lor să obțină independență, croații reușesc, în 1868, să obțină statutul de teritoriu autonom al coroanei ungare, ceea ce le-a dat dreptul de a avea propriul Parlament, precum și locuri în Parlamentul Ungariei.

Dar să revenim la sârbi. Aceștia au repurtat victorii strălucite în cele două războaie balcanice din 1912 și 1913. În 1912, Serbia, Bulgaria, Grecia și Muntenegru atacau Imperiul Otoman, Serbiei revenindu-i, în urma victoriei, teritoriile care aproape să dublează suprafața. Învingătorii încep apoi să se bată între ei, astfel încât, în 1913, Serbia ajunge să preia controlul unei părți din Macedonia. Tensiunea dintre imperiul Austro-Ungar și Serbia s-a adâncit în urma războaielor balcanice, oferind Rusiei, aliatul Serbiei, perspectiva de a se extinde în sud dacă Imperiul Otoman continua să slăbească. Această rivalitate între mariile puteri, combinată cu naționalismul sârb, a dus la declanșarea, în 1914, a primului Război Mondial, în momentul în care un naționalist sârb l-a împușcat, la Sarajevo, pe arhiducele Franz-Ferdinand, iar Austro-Ungaria, încurajată de Germania, a folosit pretextul pentru a invada Serbia.

Dar această încercare de analiză a originilor tensiunilor și stărilor conflictuale ar fi incompletă fără abordarea celui de-al treilea grup etnic: musulmanii. Turcii otomani, descendenți ai călăreților din stepele Asiei Centrale care s-au mutat în secolul XI în Anatolia (Turcia de azi), au profitat de slăbiciunea Imperiului Bizantin pentru a construi în sec. XIV un stat puternic. Trecând Bosforul în Europa, ei au preluat controlul unor largi teritorii, care acum se află în compoziția Greciei, Bulgariei și Macedoniei. Reușesc să ocupe, în 1389, Serbia, iar în 1463 Bosnia, care fusese

regat independent pentru mai bine de 300 de ani. În sec. XIV și XV, mulți creștini trec la islamism, prin sec. XVI-XVII musulmanii devenind majoritari în Bosnia. Nimenei nu a fost forțat să se convertească, dar, pe de o parte, creștinii era considerați "cetățeni de rangul doi" în Imperiul Otoman, iar pe de altă parte, existau serioase avantaje economice și sociale pentru musulmani. În plus, în sec. XV și XVI, aproximativ 200.000 de băieți creștini din Balcani au intrat în serviciul Imperiului Otoman ca "ieniceri", au fost duși la Istanbul, capitala imperială, unde s-au convertit la islamism și s-au pregătit pentru viața de soldat, slujitor sau administrator în serviciul măritului sultan.

Războiul continuu dintre Imperiul Otoman și Imperiul Habsburgic creștin din sec. XVI și XVII a secătuit Bosnia. Tensiunile serioase dintre musulmani și creștinii din Imperiul Otoman au început odată cu schimbările politice, economice și sociale aduse de sec. XIX. Sub presiunea puterilor europene, Imperiul Otoman a fost obligat să inițieze reforme care să dea creștinilor un statut egal cu cel al musulmanilor, provocând celor din urmă resentimente profunde. Aceste resentimente s-au amplificat și mai mult, pe măsură ce guvernele europene au dovedit că protejează și încurajează interesele comerciale ale minorităților creștine. Criza a izbucnit în 1875. Tânării din Bosnia s-au răsculat, motivul revoltei constituindu-l taxele mari pe care trebuiau să le plătească moșierilor musulmani. Deși au fost sprijiniți de creștinii ortodocși, care luptau din răsputeri pentru unirea cu Serbia, au fost învinși. Trupele otomane au incendiat în 1876 sute de case și sate și peste 250.000 de refugiați au luat calea pribegiei spre Croația și Muntenegru. Serbia și Muntenegru atacă Imperiul Otoman, cu intenția de a anexa Bosnia, dar în 1877 intervine Rusia, care declară război otomanilor, reușind să câștige un mare teritoriu pentru Bulgaria.

Alarmate de expansiunea Rusiei, la Congresul de la Berlin, din 1878, Puterile europene hotărăsc împreună cu Imperiul Otoman ca Austro-Ungaria să ocupe Bosnia. În acest fel, musulmanii s-au trezit pentru prima dată sub conducere creștină, ceea ce a determinat ca un număr de peste 100.000 de adepti ai lui Allah să se îndrepte spre teritoriile Turciei de azi. Habsburgii au încercat să păstreze o balanță între musulmani, ortodocși și catolici în Bosnia. Au încercat să încurajeze dezvoltarea economică a zonei investind puternic în infrastructură, industrie și educație. Dar naționalismul fiecărui grup a intervenit și de această dată. Activiștii musulmani au început lupta pentru drepturi politice în scopul protejării intereselor comunității lor,

cerind în special controlul musulman independent al unor fundații caritabile religioase, numite *vakuf*, care defineau o treime din pământul arabil al Bosniei.

Din acest moment, devine foarte interesant jocul marilor puteri în privința Bosniei. În iulie 1908, formațiunea Tinerii/Junii Turci declanșează o revoluție în Constantinopol (acum Istanbul), numesc un guvern constituițional și inaugurează un program de reformă. Ministerul de externe austriac, colonel Lexa von Aerenthal, reușește însă să obțină anexarea formală a Bosniei și Herțegovinei înainte ca noul regim turc să poată redobândi controlul asupra lor. În acest scop, Aerenthal s-a întîlnit cu ministrul de externe rus Alek-sandr P. Izvolsky la Buchlau, în Moravia, și, la 16 septembrie 1908, Izvolsky acceptă lipsa oricărui obiectiv ale Rusiei în privința anexării. Aerenthal motivând că, în schimb, Austria nu va aduce obiectivii deschiderii strâmtorilor Bosfor și Dardanele pentru vasele de război rusești – lucru interzis Rusiei încă din 1841. Prin-tr-un nou document, în 7 octombrie 1908, Austro-Ungaria anexeză Bosnia și Herțegovina. Izvolsky, luat prin surprindere, nu a putut ține sub control puternicul val antihabsburgic generat de anexare. În plus, Serbia, strâns legată de Bosnia-Herțegovina atât geografic, cât și etnic, scandalizată de eveniment, cere Austriei cedarea unei părți din Bosnia-Herțegovina, iar Izvolsky, sub presiunea maselor mănuite de puternice sentimente antihabsburgice, sprijină cererea Serbiei. Austria însă, susținută de temuta Germanie, amenință că va invada Serbia dacă aceasta persistă în revendicările sale. Rusia, neavând un sprijin la fel de ferm din partea Franței, nu-și poate permite riscul unui război atât cu Austro-Ungaria, cât și cu germanii doar de dragul Serbiei, aşa că în 1909, Izvolsky trimită o notă Germaniei, prin care precizează că Rusia acceptă anexarea făcută de Austria. Deși criza a fost rezolvată fără un război imediat, rezultatul a înrăuătit relațiile dintre Serbia și Austro-Ungaria, adăugindu-se la acest amalgam și sentimentul de umiliere și dezamăgire declanșat de Rusia.

Austro-Ungaria, anexând Bosnia și simțindu-se mai stăpînă pe situație, permite unele libertăți politice. Musulmanilor li se dă controlul *vakuf-urilor* în 1909, iar în 1910 se alege un parlament care permite organizațiilor ce reprezentau cele trei mari comunități din Bosnia – sârbi, croații și musulmani – să funcționeze ca adevărate partide politice. Atât sârbi, cât și croații au făcut o curte asiduă musulmanilor, de care depindea practic înclinarea balanței puterii. Aceștia au înclinat ușor spre croați, convinși fiind că în acest fel puterea moșierilor musulmani nu va fi prea afectată,

mai ales în zonele rurale. În 1918, odată cu încheierea primului Război Mondial, se semnau în același timp certificatul de deces al celor trei mari imperii (Austro-Ungar, German și Otoman), dar și certificatul de naștere a tîmărului slav sudic, cerut de conducătorii croați, sloveni și sârbi: Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, rebotezat în 1929 Iugoslavia. Odată cu crearea noului stat slav, politicianii musulmani, conduși de Mehmet Spaho, decid să se alăture noii țări. În scurta sa istorie, tînăra țară a fost măcinată profund de rivalitatea dintre naționaliștii sârbi și cei croați, sârbi dorind un stat centralizat, dominat de ei în calitate de grup etnic majoritar, iar croații dorind un stat descentralizat, în care să-și poarte singuri de grija.

Izbucnirea violențelor antimusulmane generate de țărani și soldați sârbi în haosul de la sfîrșitul primului Război Mondial demonstrează musulmanilor necesitatea unei organizații politice eficiente. Organizația Musulmană Iugoslavă, înființată de Spaho în 1919 găsește sprijinul lor, iar alegerile din 1920 dau OMJ balanță de putere în Adunarea Constituantă, pentru a decide structura politică a noii țări. Deși țara era frămîntată din start de naționalismul croat și sârb, musulmanii și-au folosit toată influența pentru a păstra Bosnia ca o entitate administrativă a noii țări, în timp ce Croația dispără de pe hartă.

Au trecut doi ani de la semnarea Acordului de la Dayton. Dar dacă prin acest acord s-a încheiat războiul, conflictul este departe de a se fi încheiat. Din întreaga conjunctură a ultimilor șase ani au ieșit de fapt căștigați cei care au declanșat războiul în Bosnia: naționaliștii extremiști. Au dorit fărămițarea Bosniei și au obținut-o!

CRISTINA VASILIOIU – is Media Advisor with the United Nations Development Programme. She has Diplomas in Computer Sciences and Journalism, and received scholarships in UK, BBC World Service Training, on Journalism and Management; in Belgium, BRTN and Flemish Parliament, on TV Journalism and Politics.

Luxemburg: anatomia unui eșec

VALENTIN STAN

Noi suntem cu toții că prim-ministra noastră este bună și că în ceea ce se referă la aderarea României la Uniunea Europeană, ea merită să fie urmărită de întreaga lume.

SAKI (H. H. MUNRO)
The Unbearable Bassington, 1912

Singurul criteriu valabil

Momentul *summit*-ului Uniunii Europene (UE) de la Luxemburg, din 12-13 decembrie 1997, a prilejuit o nouă dezbatere cu privire la "victoriile" diplomației române în lupta sa pentru aderarea României la NATO și UE. Decizia Consiliului European de la Luxemburg, cu privire la lărgirea Uniunii Europene, a fost glorificată de unii analiști români, în timp ce alții au considerat-o un eșec pentru jura noastră. Precizăm de la început că ne plasăm în cea de-a doua categorie. În plus, putem acum, după ce documentul adoptat la Luxemburg a devenit public, să constatăm că anticipările noastre din preziua reunii s-au dovedit exacte.

Așa cum precizam, înainte de *summit*, în numărul 55 din *Sfera Politicii*, liderii UE au găsit "o modalitate ca procesul de lărgire a UE să înceapă multilateral cu toți candidații la integrare (cum ar putea fi Conferința Europeană, propusă în acest sens, și care să includă țările UE și toți candidații), în timp ce negocierile efective de aderare, pe bază bilaterală, să se deschidă doar cu cei nominalizați deja de Comisia Europeană".¹

Evident, la acest moment, dincolo de ce se poate anticipa înainte de reuniunea de la Luxemburg (orică anticipare nu are cum să includă toate datele documentului final), este nevoie de o analiză lucidă și avizată a documentului adoptat de liderii europeni. În plus, trebuie văzut în ce măsură România și-a atins obiectivele de integrare europeană prin decizia adoptată pe 12 decembrie 1997.

Există o dezbatere aprinsă în această țară, legată de succesul sau eșecul românesc de la Luxemburg. Trebuie însă clarificat că ceea ce ne interesează în acest studiu nu vizează că de mult sau că de puțin a obținut România la Luxemburg. Nu ne interesează dacă s-ar fi putut obține mai mult sau mai puțin

deciit ce s-a obținut. Singurul criteriu valabil, în funcție de care se poate analiza succesul sau eșecul diplomației române, la *summit*-ul UE, este ceea ce și-a propus oficial conducerea țării să obțină. Mai precis, dimensiunea rezultatului obținut se măsoară întotdeauna în funcție de ceea ce ai vrut să obții și numai în funcție de acest criteriu poți decide, în politică, dacă ai cîștiagat sau ai pierdut.

Or, liderii politici ai țării au spus poporului român, imediat după *summit*, că au obținut ceea ce au cerut pentru România. Dacă este așa, atunci România a reușit o victorie. Dacă nu au obținut ce au cerut, cititorii *Sferii Politicii* vor decide singuri dacă avem de a face cu o victorie sau cu un eșec și, evident, vor trage o concluzie cu privire la conduită clasei politice conduceătoare.

Așadar, vom prezenta documentul final al Consiliului European, declarațiile liderilor României după Consiliul European și declarațiile liderilor României de dinaintea *summit*-ului de la Luxemburg. Modul în care aceste trei elemente vor coincide, în formulare și orientare, în ceea ce privește România, va da măsura succesului sau eșecului românesc de la Luxemburg.

Documentul de la Luxemburg și o safeguard clause

Documentul Consiliului European de la Luxemburg din 12 și 13 decembrie 1997, intitulat "Concluziile Președinției" (este vorba de presidenția UE), are mai multe capitoare referitoare atât la procesul de lărgire a UE, cât și la problemele interne ale Uniunii, din perspectiva adâncirii integrării și trecerii la Uniunea Economică și Monetară în cadrul UE. Documentul conține și o serie de anexe referitoare, printre altele, la probleme de interes comunitar, cum ar fi drepturile omului. Evident, ne vom referi strict la capitolul legat de procesul lărgirii UE, evidențind elementele sale esențiale.

Capitolul "Lărgirea Uniunii Europene" are următoarele subcapitoare: "Conferința Europeană", "Procesul de aderare și negocieri" și "O strategie europeană pentru Turcia". Subcapitolul "Procesul de ade-

rare și negocieri" conține, la rîndul său, următoarele teme: a) "Cadrul"; b) "Strategia întărîță de preaderare"; c) "Opiniile Comisiei și negocierile de aderare"; d) "Procedura de revedere". Tema b), "Strategia întărîță de preaderare", cuprinde, la rîndul său, următoarele subiecte principale: 1) "Parteneriatele de aderare"; 2) "Ajutorul sporit pentru preaderare".²

După simpla enunțare a structurii capitolului "Lărgirea Uniunii Europene", cititorul poate remarcă, deja, un element deosebit de important, și anume că "procesul de aderare" la Uniunea Europeană nu este același lucru cu "negocierile de aderare". Mai precis, "negocierile de aderare" sunt o parte a temei "Opiniile Comisiei și negocierile de aderare", temă care este inclusă în subcapitolul "Procesul de aderare și negocieri". Adică, mult mai simplu, "negocierile de aderare" sunt numai o parte a "procesului de aderare" și, în consecință, nu sunt identice și nu pot fi confundate cu "procesul de aderare" ca atare. Cititorul este rugat să rețină acest aspect, deoarece mulți dintre susținătorii așa-zisului succes al României la Luxemburg își bazează întreaga retorică pe confuzia între "negocieri de aderare" și "proces de aderare", confuzie pe care au lansat-o deliberat pentru a masca eșecul.

Mai precis, România va participa, prin documentul de la Luxemburg, alături de celelalte țări-candidat, la "procesul de aderare", pe picior de egalitate cu ceilalți candidați, dar nu va participa la "negocierile de aderare" (participare considerată, pînă în noiembrie-decembrie 1997, obiectiv fundamental al politiciei externe românești), nefiind inclusă în grupul țărilor calificate pentru aceasta.

Încă de la început, liderii europeni precizează, în paragraful 2, că lărgirea UE "este un proces cuprinsător, inclusiv, și continuu, care va avea loc în etape; fiecare dintre Statele aplicante va aciona în ritmul său, în funcție de gradul său de pregătire".³ În paragraful 3 este preluată ideea franceză referitoare la necesitatea reformării instituțiilor comunitare înaintea realizării lărgirii efective a Uniunii, fără ca prin aceasta să se împiedice asupra începerii și derulării negocierilor de aderare: "Ca o precondiție a lărgirii Uniunii, funcționarea instituțiilor trebuie întărîță și îmbunătățită în concordanță cu prevederile instituționale ale Tratatului de la Amsterdam".⁴

În paragraful 4, în cadrul subcapitolului "Conferința Europeană", se fac referiri la respectiva Conferință, care "va aduce împreună Statele Membre ale Uniunii Europene și Statele Europene ce aspiră să adere la ea, împărtășindu-i valorile și obiectivele interne și externe". Această Conferință, se arată în pa-

ragraful 5, va cuprinde inițial Cipru, statele aplicante din Europa Centrală și Estică (cei zece asociați, inclusiv România) și Turcia (se știe deja că Turcia, nemulțumită de rezultatul *summit*-ului, a respins, deocamdată, participarea sa la Conferință). Dar, atenție, Conferința Europeană nu va fi un forum de negocieri pentru aderarea la UE. Cei 11 candidați se vor întîlni cu cei 15 membri UE doar în cadrul unui "forum multilateral de consultări politice, spre a aborda probleme de interes general pentru participanți și pentru a lărgi și adânci cooperarea lor în domeniul politicilor externe și de securitate, a justiției și afacerilor interne și a altor domenii de preocupare comună, cu precădere problemele economice și cooperarea regională". Se confirmă, astfel, precizările secretarului *Foreign Office*-ului britanic, Robin Cook, prezentate de noi în numărul 55 din *Sfera Politicii*, care arăta, înaintea *summit*-ului de la Luxemburg, că această "Conferință nu va fi un forum de negocieri asupra lărgirii".⁵

În cuprinsul subcapitolului "Procesul de aderare și negocieri", la paragraful 10, se specifică următoarele: "Consiliul European a considerat situația actuală în fiecare dintre cele 11 State aplicante pe baza opiniilor Comisiei (este vorba de Comisia Europeană – n.u.) și a Raportului Președinției către Consiliu. În lumina discuțiilor sale, Consiliul a decis să lanseze un proces de aderare care să includă cele 10 State aplicante din Europa Centrală și de Est și Cipru (...) Consiliul European evidențiază că toate aceste State sunt destinate să se alăture Uniunii Europene pe baza acelorași criterii și că ele participă la procesul de aderare pe picior de egalitate".

Acesta este unul dintre paragrafele-cheie ale documentului. El a fost invocat de susținătorii succesorului românesc la Luxemburg pentru a arăta că România este în același grup cu toți candidații la aderare.⁶ Două lucruri sunt de precizat aici. Mai întîi că, aşa cum am arătat mai sus, România este alături de toți candidații numai la demararea "procesului de aderare". În paragraful respectiv nu se vorbește despre "negocierile de aderare" efective, la a căror demarare, aşa cum vom vedea, România nu va mai participa. Al doilea lucru esențial este acela că, după cum se poate observa ușor, Consiliul European și-a bazat deciziile pe "opiniile Comisiei" (este vorba de opiniile Comisiei Europene, cuprinse în documentul *Agenda 2000*, emis de executivul comunitar în iulie 1997). Cititorii *Sferii Politicii* trebuie să rețină acest lucru deoarece o altă mistificare a realității, operată de susținătorii succesorului românesc la Luxemburg, vizează acreditarea ideii că opiniile Comisiei Europene, care avansase

propunerea de începere a "negocierilor de aderare" la UE cu un număr limitat de state, din care nu făcea parte România, ar fi fost corectate de Consiliul European de la Luxemburg.

Ei bine, Consiliul European nu a avut ce să spune. Mai mult, el și-a înșușit opiniile Comisiei și a hotărât începerea "negocierilor de aderare" numai cu țările nominalizate de aceasta, așa cum vom vedea imediat. Consiliul a dat, în paragraful 23, ceea ce mai înaltă apreciere opiniilor și recomandările făcute de Comisia Europeană: "Opiniile Comisiei cu privire la Statele aplicante constituie o analiză temeinică și cuprinzătoare a situației fiecărui stat applicant, în lumina criteriilor pentru calitatea de membru stabilite de Consiliul European de la Copenhaga (în 1993 – n.n.)"¹⁰. În ceea ce privește începerea "negocierilor de aderare", în paragraful 27 se specifică foarte clar: "Consiliul European a decis să convoace conferințe interguvernamentale bilaterale în primăvara lui 1998 pentru a începe negocieri cu Cipru, Ungaria, Polonia, Estonia, Republica Cehă și Slovenia cu privire la condițiile pentru intrarea lor în Uniune, ca și la modificările care decurg de aici pentru Tratat" (este vorba de Tratatul cu privire la Uniunea Europeană – n.n.)¹¹.

După cum se vede, liderii europeni au urmat întocmai recomandarea Comisiei Europene de a se începe "negocieri de aderare" cu grupul țărilor nominalizate de Comisie în Agenda 2000, grup în care nu se află și România. Ceea ce au făcut, oarecum în plus față de recomandările Comisiei, a fost să adauge o serie de elaborări, în document, legate de ideea începerii "procesului de aderare" cu toată lumea, elaborări cu o valoare practică foarte limitată, pentru a mai atenua din resentimentele statelor care nu vor începe "negocieri de aderare" în primul val.

Este adevărat că documentul Consiliului European cuprinde, la paragraful 29, ideea unor "rapoarte regulate", prin care Comisia va reevalua anual progresele înregistrate de candidații la aderare. Există, astfel, posibilitatea ca, în cazul îndeplinirii criteriilor, țările rămase în afara primului val de "negocieri pentru aderare" să poată fi recomandate de Comisie pentru a începe și ele negocieri. Atât această idee, cât și ideea unei Conferințe Europene, la care ne-am referit, erau deja cuprinse în recomandările din iulie 1997 ale Comisiei. Apare și mai evident că liderii UE nu au amendat recomandările Comisiei Europene, ci numai le-au dat o coloratură politică mai acceptabilă pentru cei rămași în afara grupului fruntaș, care începe "negocierile de aderare" în 1998.

În plus, este de remarcat apariția în documentul Consiliului European a ceea ce în limbaj diplomatic se

numește o *safeguard clause* sau *escape clause*. Despre ce este vorba? O *safeguard clause* este expresia engleză a "clauzei de apărare", într-un document politic sau politico-juridic, prin care un stat sau o organizație își asumă anumite obligații față de alte state sau organizații. Dacă aceste obligații pot, la un moment dat, să afecteze interesele statului sau organizației în cauză, dar ele trebuie, totuși, asumate, fiind în general necesare promovării obiectivelor majore ale semnatelor, atunci se introduce în document o clauză care să permită ca, în anumite condiții, prin invocarea ei, statul sau organizația respectivă să poată eluda obligațiile asumate prin document.

Astfel, în paragraful 26 al documentului de la Luxemburg se precizează: "Decizia de a intra în negocieri nu implică și faptul că ele vor fi încheiate cu succes, în același timp. Încheierea lor și aderarea ce rezultă de aici, pentru diferențele State aplicante, va depinde de măsura în care îndeplinește fiecare criteriile de la Copenhaga și de abilitatea Uniunii de a asimila noi membri".¹² Adică, nu este suficient să îndeplinești exemplar criteriile, trebuie ca și UE să aibă "abilitatea" să te "asimileze".

"Abilitate" și "asimilare" sunt termeni foarte vagi, care pot însemna orice. "Abilitatea" UE poate însemna reforma structurilor interne comunitare pentru a le face mai cuprinzătoare, dar și capacitatea ei de a întârzi consensul țărilor membre cu privire la interesul Uniunii de a primi un anunț candidat. "Asimilare" poate însemna și posibilitatea unei integrări rapide în sistemul decizional comunitar a unui nou venit, dar și incapacitatea Uniunii de a accepta, de pildă, o țară-candidat cu o agricultură foarte dezvoltată, ce ar necesita subsizii de la bugetul comunitar pe care Uniunea nu este dispusă să le acorde.

Mai simplu, această *safeguard clause* oferă UE posibilitatea de a spune NU aderării unei țări-candidat, chiar dacă ea îndeplinește criteriile de aderare și invocă în sprijinul său obligațiile liber asumate de UE prin documentul de la Luxemburg. Posibilitatea unei țări-candidat, care nu este în primul val de "negocieri de aderare", de a trece alături de cei care negociază aderarea este aproape nulă dacă ținem cont de această *safeguard clause*. Uniunea nu e pregătită, adică nu are "abilitatea" de a primi mai mult de 5-6 noi membri în viitorul previzibil. Acest lucru a fost precizat foarte clar de Jacques Santer, președintele Comisiei Europene, încă din 16 iulie 1997: "(...) Uniunea Europeană nu va putea să se lărgescă cu mai mult de cinci noi membri fără o reformă mai profundă a dispozițiilor Tratatului cu privire la compoziția și funcționarea instituțiilor. Comisia estimează că trebuie să convocăm

o nouă conferință interguvernamentală cît de curînd posibil, după anul 2000".¹³

Dacă ar fi fost într-adevăr posibil ca o țară-candidat să treacă, pe baza reevaluărilor anuale, din valul 1 în valul 2, pentru a începe negocieri, în cazul în care îndeplinește criteriile de la Copenhaga, atunci de ce ar fi avut nevoie Uniunea Europeană de o *safeguard clause*?

Apare evident că, dincolo de dificultatea tehnică de a ajunge din urmă țările care vor începe "negocierile de aderare" în primul val, este greu de presupus că România va putea să disloce o țară din grupul fruntaș pentru a-i lua locul în vederea aderării la UE în prima fază, după ce Uniunea a hotărît componența primului val.

În ceea ce privește "Strategia întărîță de preaderare", care cuprinde ca subiecte principale "Parteneriatele de aderare" și "Ajutorul sporit pentru preaderare", nu vom face nici un fel de comentarii. Ele își au baza în Agenda 2000 a Comisiei Europene și nu pot compensa, pentru România, ratarea începerii negocierilor de aderare la UE, alături de țările din valul 1. În plus, sunt irelevante pentru ceea ce și-au propus liderii politici ai României să obțină la Luxemburg, așa cum vom vedea. Cel mai important lucru obținut de România la Luxemburg, alături de Slovacia, Letonia, Lituania și Bulgaria, în conformitate cu paragraful 27 al documentului Consiliului European, este "grăbirea pregătirii negocierilor".¹⁴ Diferența între "grăbirea pregătirii negocierilor" și "începerea negocierilor" nu mai trebuie explicată.

Chiar dacă Jacques Chirac, președintele Franței, preciza, în conferință sa de presă din 13 decembrie 1997, după Consiliul European, că țările rămase în afara "negocierilor de aderare" din primul val "vor putea să depășească, dacă reformele lor sunt rapide, pe unul sau altul din cei care figurează în primul val", singurul lucru cert pe care reușea să-l transmită era acela că, după *summit*, ideea valurilor se întărește și devine politică oficială a Uniunii Europene. Dar să vedem ce au afirmat liderii politici ai României, înainte și imediat după Consiliul European din 12-13 decembrie 1997, cu privire la ce au obținut la Luxemburg.

"Maurul și-a făcut datoria"

Cu cîteva ore înainte de plecarea sa spre Luxemburg, Emil Constantinescu, președintele României, a făcut următoarele declarații prese: "România a susținut că procesul de lărgire trebuie să înceapă în același timp cu toate statele candidate care îndeplinesc criteriile politice (toți candidații le îndeplinesc, cu ex-

cepția Slovaciei, în conformitate cu documentul Agenda 2000 al Comisiei Europene – n.n.). Evident, momentul începerii negocierilor propriu-zise, ca și ritmul și conținutul negocierilor, trebuie să fie diferite, în funcție de nivelul de dezvoltare al fiecărui stat candidat. Noi nu am pus nici o clipă la îndoială, în mod corect și cîndit, faptul că cele cinci state nominalizate de Comisie nu și-ar merita locul pe care îl au acum înaintea noastră".¹⁵ Se poate observa ușor deplina concordanță între ce a decis Consiliul European și ceea ce a menționat ca obiectiv al României, președintele țării, în declarația sa de presă.

Mai mult, imediat după *summit*, Emil Constantinescu a precizat public: "N-am cerut să fim în grupul 1, ci să ni se dea posibilitatea unei monitorizări anuale, de pe criterii fixe, care să ne deschidă calea de a trece în primul grup în funcție de evoluțile interne".¹⁶ Ei bine, trebuie să constatăm, din nou, concordanța deplină între documentul *summit*-ului UE și solicitările președintelui României. Practic, plecând de la aceste declarații, putem conchide că România a înregistrat o victorie la Luxemburg, pentru că a obținut ce a cerut. Văd satisfăcut de propria prestație, președintele României a "exclamat", autocaracterizîndu-se, în conformitate cu relataările presei: "Maurul și-a făcut datoria".¹⁷ Oare, să fie chiar aşa?

Încă înainte de recomandările Comisiei Europene din iulie 1997, înșușite așa cum s-a văzut de Consiliul European din decembrie 1997, președintele Emil Constantinescu s-a opus cu vehemență excludei România din grupul de țări care vor negocia aderarea la UE, excludere vehiculată în cercurile politice de la Bruxelles chiar înainte ca Agenda 2000 a Comisiei, care a oficializat această departajare, să devină publică. Domnia sa preciza în iulie 1997: "Cred că este vorba de un anunț pripit, făcut de unele surse din interiorul Comisiei Europene și nu reflectă punctul de vedere al șefilor de stat și de guvern ai țărilor membre ale UE".¹⁸ Emil Constantinescu a cerut oficialilor de la Bruxelles să lanseze simultan negocieri pentru aderare cu toți candidații,¹⁹ declarînd: "nu cred că se poate începe de la o icarhie".²⁰ Cum se potrivesc aceste declarații cu afirmația președintelui, în conformitate cu care "n-am cerut să fim în grupul 1"?

Mai mult, Biroul de presă al Președintelui a emis, în iulie 1997, un comunicat care conținea poziția oficială a României în legătură cu momentul începerii negocierilor de aderare la Uniunea Europeană. Comunicatul preciza: "Că privește Uniunea Europeană, atât în discursul său de la Amsterdam, că și în toate declarațiile sale, președintele României a afirmat clar pozi-

ția potrivit căreia procesul de negociere în vederea aderării celor 11 candidați trebuie să fie lansat simultan, umind ca fiecare negociere individuală să aibă ritmuri diferite, în funcție de specificul fiecărei candidaturi. Reamintim faptul că și la Amsterdam au fost reconfirmate principiile în baza cărora urmează să se desfășoare aceste negocieri, inclusiv data începerii lor, respectiv 6 luni de la încheierea Conferinței Inter-guvernamentale, ceea ce, în termeni concreți, înseamnă începutul anului 1998.²²

Atenție, "procesul de negociere" trebuia lansat simultan și nu "procesul de aderare"; aşadar Emil Constantinescu solicita, nici mai mult nici mai puțin, ca România să înceapă negocierile de aderare simultan cu toți candidații, în 1998. Ei bine, în 1998, în conformitate cu documentul de la Luxemburg, din decembrie 1997, vor începe negocieri de aderare doar candidații recomandați de Comisia Europeană, printre care nu se află România. Cum se mai potrivește teza lui Emil Constantinescu, din iulie 1997, în conformitate cu care "procesul de negociere în vederea aderării celor 11 candidați trebuie să fie lansat simultan", cu teza sa din decembrie 1997, în conformitate cu care "momentul începerii negocierilor propriu-zise (...) trebuie să fie" diferit pentru candidați, "în funcție de nivelul de dezvoltare" al acestora?

În luna noiembrie 1997, președintele României încă mai speră că situația începerii negocierilor de aderare mai poate fi modificată, declarând prescri că "încet, încet lucrurile se schimbă"²³ și că dezbatările europene în privința începerii negocierilor de aderare la UE ar fi "centrate pe România".²⁴ Într-un interviu acordat cotidianului *Adevărul*, la 28 noiembrie 1997, președintele Constantinescu reafirma speranța sa că recomandarea Comisiei Europene, în privința începerii negocierilor de aderare la UE cu un grup restrâns de candidați, va fi amendată: "Ce pot să vă spun acum este că, în orice caz, soluția în forma înaintată de Comisia Europeană va fi amendată și sperăm ca amendarea ei să fie că mai aproape de soluția pe care noi am propus-o".²⁵ Soluția propusă fiind, aşa cum s-a văzut, ca negocierile să fie lansate "simultan" cu toți cei 11 candidați.

Ce se mai poate adăuga despre faptul că Emil Constantinescu nu a putut obține la Luxemburg nici măcar anularea impresiei că există valuri și deci departajări clare între candidați? Chiar după *summit*-ul UE, nimeni altul decât Jacques Chirac, președintele Franței și prietenul președintelui român, nu s-a sfiat să menționeze, în clar, existența departajării în valuri a candidaților, aşa cum am arătat mai sus. Or, la 28 no-

iembrie 1997, Zoe Petre, primul sfetnic al președintelui, preciza foarte clar: "Ceea ce încercăm noi să obținem, și nu suntem deloc singuri din acest punct de vedere, este o formulare a politicii de extindere a Uniunii Europene, care să nu creze impresia că există valuri".²⁶

Se poate observa că doamna Petre renunțase, deja, la a cere abandonarea politicii valurilor, cerință constantă a președintelui Constantinescu pînă în noiembrie 1997, așa cum am arătat. Ceea ce cerea domnia sa era doar ca UE "să nu creeze impresia că există valuri". Ei bine, observînd cu cîtă claritate se referea Jacques Chirac, după Consiliul European din 12-13 decembrie, la existența celor două valuri, se poate constata ușor că pînă și modesta cerere a președintelui Constantinescu (exprimată de primul său consilier) de a nu se crea "impresia că există valuri", nu a fost reînțuită de liderii europeni.

Practic, Emil Constantinescu s-a menținut constant, din iulie 1997 pînă în noiembrie-decembrie 1997, pe linia solicitării ca negocierile de aderare la UE să înceapă simultan, în 1998, cu toți candidații, nereușind să atingă la Luxemburg acest obiectiv fundamental al politiciei externe românești. Președintele a abandonat această poziție abia în preajma *summit*-ului de la Luxemburg, cînd, probabil i s-a transmis pe canale confidențiale că propunerile sale nu au nici o șansă de a fi acceptate de Consiliul European. Ce am putea adăuga despre declarația președintelui României, pe care ne ferim s-o calificăm, de după *summit*-ul de la Luxemburg: "N-am cerut să fim în grupul 1, ci să nici se dea posibilitatea unei monitorizări anuale, de pe criterii fixe, care să ne deschidă calea de a trece în primul grup în funcție de evoluțiile interne"? Îl lăsăm pe cititorii *Sferei Politicii* să tragă singuri o concluzie cu privire la succesul sau eşecul repurtat de România la Luxemburg. Sî, evident, în legătură cu deja legendara formulă: "Maurul și-a făcut datoria".

Ministerul Afacerilor Externe: diplomația ridicolului

În ceea ce privește Ministerul Afacerilor Externe român, momentul Luxemburg a prilejuit o nouă și tristă confirmare a incoerenței și incompetenței funciare a celor ce conduc această structură de importanță fundamentală pentru promovarea intereselor țării. Poziția MAE din 17 decembrie 1997, referitoare la rezultatele *summit*-ului UE de la Luxemburg, exprimată de purtătorul de cuvînt al ministerului, Mihnea Motoc, în cadrul unei conferințe de presă oficiale, plasează di-

plomația română în plin suprarealism. În textul furnizat prescri, MAE recunoaște oficial că "România s-a situat constant pe poziția axată pe necesitatea începerii simultane, cu toți candidații care îndeplinește cerințele esențiale, a negocierilor de aderare la UE".²⁷ Această formulare aruncă pur și simplu în aer afirmația președintelui României, în conformitate cu care, "evident, momentul începerii negocierilor propriu-zise, ca și ritmul și conținutul negocierilor trebuie să fie diferite, în funcție de nivelul de dezvoltare al fiecărui stat candidat".

Deși admite că "România s-a situat constant pe poziția axată pe necesitatea începerii simultane, cu toți candidații care îndeplinește cerințele esențiale, a negocierilor de aderare la UE", în condițiile în care Consiliul European a respins această soluție, Mihnea Motoc conchide în finalul comunicării sale că: "S-a prevăzut, cu ceva timp înainte, un «esec politico-diplomatic». Ori de cîte ori a avut ocazia, MAE a precizat că această optică, aplicată integrării europene, ar fi funcționat cronat. Astăzi, dacă am urma aceeași logică, ne-am referi, poate nu să rămână, la un «succes diplomatic»".²⁸ Adică MAE a susținut o poziție respinsă de Consiliul European, ceea ce îl face pe purtătorul său de cuvînt să considere că "logica" celor care au prevăzut un "esec politico-diplomatic" al României (și care au avut dreptate, după cum se vede) poate fi folosită pentru a susține că România a repurtat un "succes diplomatic"! Aceste formulări și un ascuțenie limbaj dau întreaga măsură a profesionalismului echipei ministrului Adrian Severin, ca și a capacitatii sale de a gestiona politica externă a României.

De altfel, este interesant a remarcă evaluarea pozitivă făcută de Adrian Severin rezultatului *summit*-ului UE de la Luxemburg, considerat a stabili "un echilibru just între recunoașterea diferențelor între candidați și punerea lor pe picior de egalitate".²⁹ Este cu atât mai interesant, cu cît recomandarea Comisiei Europene de a se proceda la o diferențiere între candidați, în ceea ce privește începerea negocierilor de aderare la UE, recomandare asimilată de documentul *summit*-ului amintit, provocase, pînă în noiembrie, criticele tăioase ale ministrului de externe român. Aceste calificase poziția Comisiei Europene drept o "gafă"³⁰ și un "act ilegitim"³¹, care creează "extrem de multe și de inutile emoții și foarte mari dificultăți".³²

Ministrul Severin preciza, pe 20 octombrie 1997: "(...) Noi, Români, am fost surprinși și înșinuiți la anunțarea opiniunii Comisiei Europene de a recomanda o diferențiere timpurie între țările aplicante și anume una ce s-ar fi produs chiar la începerea nego-

cierilor de aderare".³³ Ministrul Severin consideră că preluarea recomandării Comisiei Europene în acest sens (ceea ce s-a și întîmplat la Luxemburg), deosebit de a reprezenta "un echilibru just între recunoașterea diferențelor între candidați și punerea lor pe picior de egalitate" (așa cum declară Severin după *summit*), ar reprezenta o opțiune care nu ar fi o "soluție politică bună".³⁴

Ministrul de externe a exprimat foarte clar, pe 20 octombrie 1997, ceea ce a cerut oficial MAE Uniunii Europene: "Summit-ul de la Luxemburg să declare pe toți candidați ca îndeplinind cerințele de bază pentru a fi «în stare de negociere»"³⁵ pentru aderare la UE. Adrian Severin recunoaște cu același prilej că "ceea ce, într-adevăr, este important politic, dar nu numai politic, este începerea negocierilor. Nu vorbim acum de aderarea propriu-zisă. În concordanță cu evaluările proprii ale Comisiei, în prezent, nici un candidat nu este pregătit pentru calitatea de membru".³⁶

Ministrul Severin preciza că, dacă Uniunea Europeană nu începe negocieri de aderare cu toți candidații, este mai bine "să nu înceapă negocieri cu nimic".³⁷ Ei bine, UE a decis la Luxemburg să înceapă negocieri de aderare numai cu unii dintre candidați. Îl lăsăm pe cititorii *Sferei Politicii* să concluzioneze dacă această decizie este un succes sau un eşec pentru România, din perspectiva a ceea ce și-a propus diplomația română să obțină la *summit*-ul amintit.

Un singur lucru ar mai fi de adăugat. Premierul Victor Ciorbea consideră, la începutul lui decembrie 1997, cu zece zile înainte de Consiliul European de la Luxemburg, că "există toate premisele ca să fim invitați, în același timp cu celelalte țări care îndeplinește criteriile, pentru începerea negocierilor în vederea aderării la Uniunica Europeană".³⁸ Așa cum se știe, nu am fost invitați să începem negocieri pentru aderarea la UE "în același timp cu celelalte țări care îndeplinește criteriile".

Premierul nu a făcut încă public (cel puțin pînă la momentul când este scris acest studiu) punctul său de vedere cu privire la succesul sau eşecul României la Luxemburg, așa cum au făcut președintele țării și ministrul de externe. Sigur, nu ne așteptăm la declarații spectaculoase, prin care actuala guvernare să-și asume integral eşecul. Nici nu ar fi corect și oricum putem înțelege motivația politică pentru care liderii de aici ai României nu pot fi făcuți răspunzători, în primul rînd, pentru acest eşec. Răspunderea covîrșitoare revine guvernării Văcăroiu. Dar nutrim speranța că măcar acum, cînd practic România nu mai are nimic de ratat în planul integrării europene și euro-atlantice,

pierdând primul val de integrare atât la NATO cît și la UE, poporului român să i se spună adevarul.

Ar fi aceasta o tardivă, dar necesară asumare a responsabilității față de cetățeni, care, de departe de a șubrați guvernarea, i-ar reda, poate, o parte din demnitatea istorică în atâtea lupte sterile între partenerii de coaliție. Și, fără îndoială, ar reașeza respectul față de cetățean la locul ce i se cuvine printre valorile democratice. Ar fi poate și un prim pas, ce-i drept timid, spre ieșirea noastră din criza morală în care ne-au adus în guvernările de pînă la 1996. Un pas fără de care guvernarea actuală riscă să treacă în rînd cu celelalte... □

NOTE:

1. Cf. Valentin Stan, "Între Madrid și Luxemburg", în *Sfera Politicii*, Anul VI, Nr. 55, 1997, p. 26.
2. Cf. *Presidency Conclusions*, Luxembourg European Council, 12 and 13 December 1997.
3. *Ibidem*.
4. *Ibidem*.
5. *Ibidem*.
6. *Ibidem*.
7. Cf. "A Europe Whole and Free", Speech by the Foreign Secretary, Mr Robin Cook, at a Conference "Britain and Hungary: Working together in Europe", National Assembly, Budapest, Wednesday, 26 November 1997.
8. Cf. *Presidency Conclusions*, Luxembourg European Council, 12 and 13 December 1997.
9. În conformitate cu paragraful 11 al documentului Consiliului European, "procesul de aderare" va fi lansat pe 30 martie 1998, printr-o înșinuire a ministrilor de externe din țările UE și cele 10 țări candidat din Europa Centrală și de Est plus Cipru.
10. Cf. *Presidency Conclusions*, Luxembourg European Council, 12 and 13 December 1997.
11. *Ibidem*.
12. *Ibidem*.
13. Intervention de M. Jacques Santer, Président de la Commission Européenne devant le Parlement Européen, "Agenda 2000". Strasbourg, le 16 juillet 1997.
14. Cf. *Presidency Conclusions*, Luxembourg European Council, 12 and 13 December 1997.
15. Cf. Conseil Européen, Conference de presse conjointe du Président de la République, M. Jacques Chirac, du Premier Ministre, M. Lionel Jospin, et du Ministre des Affaires Étrangères, M. Hubert Vedrine, Luxembourg, 13 décembre 1997, în *Bulletin d'Information* du 15 décembre 1997 (241/97), Ministère des Affaires Étrangères, 15/12/1997.
16. "Fragmente din declarația de presă a președintelui Români", în *Curierul Național*, Anul VIII, Nr. 2060, 13 decembrie 1997.
17. Cf. "Correspondență de la trimisul nostru special la Bruxelles, Ingrid Šušu", în *România liberă*, Serie nouă - Nr. 2350, 16 decembrie 1997.
18. *Ibidem*. Vezi și "Emil Constantinescu își caracterizează propria prestație: «Maurul și-a făcut datoria», în *National*, Anul I, Nr. 157, 16 decembrie 1997.
19. Cf. "Președintele Constantinescu afirmă că România se află încă în cursa pentru aderarea la UE", în *Adevărul*, Nr. 2221, 12 iulie 1997.
20. *Ibidem*.
21. *Ibidem*.
22. Cf. "Președinția face precizări", în *Cronica Română*, Anul IV, Nr. 1354, 1 iulie 1997.
23. Cf. "Emil Constantinescu afirmă că România se află în centrul dezbatelor privind extinderea UE", în *Curierul Național*, Anul VIII, Nr. 2038, 17 noiembrie 1997.
24. *Ibidem*.
25. Vezi interviul acordat în exclusivitate de președintele României directorului ziarului *Adevărul*, Dumitru Tinu, în *Adevărul*, 28 noiembrie 1997.
26. Cf. "Consilierul președintelui Zoc Petre declară: «Trilaterală România-Poiana-Ucraina nu este o axă în Europa, ci un punct de stabilitate», în *Jurnalul Național*, Anul V, Nr. 1373, 28 noiembrie 1997.
27. Cf. Conferința de Presă, Grupul de Comunicare, Ministerul Afacerilor Externe, 17/12/1997. Vezi și Maria Cora, "MAE român: Pentru România «momentul Luxemburg» este «unul de confirmare și nu de euforie», în *Curierul Național*, Anul VIII, Nr. 2064, 18 decembrie 1997.
28. *Ibidem*.
29. Cf. Isabela Alexandrescu, "Țara noastră dragă nu e nici în NATO, nici în UE", în *Evenimentul zilei*, Anul VI, Nr. 1665, 15 decembrie 1997.
30. Cf. "Fără menajamente despre extinderea UE – Severin incriminează gala Comisiei Europene", în *Azi*, Nr. 1604 (2186), 10 noiembrie 1997.
31. *Ibidem*.
32. *Ibidem*.
33. Cf. "Romania on its Way to the European Union", Address by H. E. Mr. Adrian Severin, Deputy Prime Minister and Minister for Foreign Affairs of Romania, Danish European Movement and Danish Foreign Policy Society, Kunsthindstudieneet, Copenhagen, October 20, 1997.
34. *Ibidem*.
35. *Ibidem*.
36. *Ibidem*.
37. *Ibidem*.
38. Cf. "La Congresul Alianței Civice Premierul a făcut un prebilanț la un an de guvernare", în *România liberă*, Serie nouă - Nr. 2339, 3 decembrie 1997.

VALENTIN STAN – graduated from the Faculty of History and Philosophy, University of Bucharest. He is a lecturer in international relations and international contemporary history at the University of Bucharest. Board member of the Center for Euro-Atlantic Studies of the University of Bucharest.

Foreign Affairs la 75 de ani

Din multele sapte întâmpinate în anul 1922, să reținem crearea Uniunii Sovietice și apariția primului număr al publicației *Foreign Affairs*. După trei sferturi de veac de la aceste evenimente, doar cel din urmă mai dăinuie. Dacă ar fi să credem în vulgaritățile populiste, am putea crede că o revistă a fost mai rezistentă decât cel mai mare stat care a existat vreodată în lume.

Marcarea aniversării de către publicația însăși, se face într-o notă de mare distincție: un strop de culoare pe copertă, un editorial tematic dar ponderat și, asemenea sărbătoririi unci mari doamne, invitarea vechilor prieteni. Sunt prezenți Arthur Schlesinger, Zbigniew Brzezinski, cu un strălucit studiu asupra geopoliticii Eurasiei, Samuel Huntington, faimos lansator de polemici chiar în paginile revistei, și George Kennan, teoreticianul *containment-ului*, care analizează viitorul diplomației, cu o privire în experiență sa enormă în domeniul, sub titlul interrogativ "Diplomacy Without Diplomats?". Alături de aceste nume ilustre ale analizei relațiilor internaționale, regăsim autori mai puțin cunoscuți, care aduc un suflu nou și conștiință politică publicației, care, conform editorialului, este de a prezenta opinii diferite, chiar divergențe, ca o cale ideală de a orienta opinia publică.

Editorul, James F. Hoge, nu ne reține mult, are o notă scurtă cu sugestii pentru viitor și un gînd grăbit despre trecut. Acum 75 de ani, editorialul primului număr promitea că publicația va corespunde necesității reale de a exista o revistă al cărei scop dominant să fie promovarea dezbatării problemelor curente de interes internațional și servirea ca mediu natural pentru exprimarea celei mai bune gîndiri, din SUA sau din exterior.

Invitatul de gală al revistei *Foreign Affairs* la sărbătorirea celor 75 de ani ai său este, de fapt, America. "Principalul paradox al erei de după Războiul Rece este dominația de necontestat a Statelor Unite", își începe, fără echivoc, Josef Joffe articolul său "How America Does It". Se evită semnul întrebării, deși majoritatea autorilor și-au pus titlurile sub acest semn. Josef Joffe nu are ezitări, el afirmando că SUA nu au nici un fel de înăncîpi la sfîrșitul acestui secol, sau mai exact acum, în anul A.B.7 (After Bipolarity), adică "al șaptelea an de după bipolaritate". Dar istoria și teoria ne spun că sistemul internațional nu suportă dominația, așa că SUA vor veni subiect de teamă, îngrijorare, obiect al unor noi alianțe defensiv-ofensive.

Toate aceste gînduri sunt nefondate, deoarece SUA sunt un stat modern într-o lume nouă. El își asumă într-un mod creator poziția sa și consideră că, asigurînd securitatea altora, în Europa, Orientul Apropiat sau zona Pacificului, își garantează propria securitate. Și mai important, SUA sunt gata să plătească cheltuielile pentru asta. Iar geniul diplomației americane din a doua jumătate a secolului este considerat a fi edificarea unor instituții in-

ternationale, de la NATO, cu al său Parteneriat pentru Pace, la Organizația Mondială a Comerțului, fostă GATT, instituții care susțin interesele americane servindu-i pe alții. Și, pentru a încheia în aceeași notă, Josef Joffe consideră că "o mare putere rămîne mare dacă își promovează propriile interese servindu-le pe cele ale altora".

Ca de obicei, *Foreign Affairs* ne propune demolare unor concepte care par a face carieră. Peter F. Drucker spune lucruri pe nume într-o manieră greu de înțîrzi dincoace de Atlantic. După o scurtă trecere în revistă a teoriilor ce prevăd dispariția în groapa de gunoi a statului-națiune, autorul lui "The Global Economy and the Nation-State" scrie că, în ciuda acestor "neajunsuri", statul-națiune a dovedit o uimitoare capacitate de adaptare. Argumentele sale sunt din domeniul economic și astfel se ajunge, cu ușurință, la globalizare. Dacă SUA sunt puterea politică și militară dominantă a lumii, și așa va fi ceva timp de aici încolo, atunci SUA sunt și "cea mai mare putere economică a lumii, și așa va rămîne pentru cîțiva ani". Cu toate acestea, încercările de a modela economia mondială după legile morale, juridice și economice americane sunt inutile, deoarece, avertizează Peter F. Drucker, "într-o economie globală, în care actorii principali pot apărea peste noapte, nu va fi nici o putere economică dominantă". Încă o dată SUA își refuză o dominație clasica, optind pentru una concurențială, recunoșcînd în actuala poziție o situație conjuncturală de la încheierea Războiului Rece.

Dar globalizarea este domeniul lui Annie-Marie Slaughter. Ea constată că ordinea mondială cu o pace garantată de sistemul ONU este o himeră, iar principala alternativă la internaționalismul liberal este "noul medievalism". Pe cînd primul propune reguli și instituții internaționale care să rezolve problemele statelor, "noul medievalism" proclama sfîrșitul statului-națiune. Autoarea vede însă o nouă ordine mondială, care nu corespunde nici internaționalismului liberal, nici nouului medievalism. Statul nu dispără, ci se împarte în părți distincte, după funcții sale. La nivel mondial, aceste funcții și instituții lor conlucră în rețele și conexiuni ce definesc cîvințul-cheie al dizertației: transguvernamentalismul, cel mai răspîndit și efectiv mod de a guverna internațională. Transguvernamentalismul este panaceul, împăca toate concepțiile asupra organizării lumii, le suplineste neajunsurile cu o abilă și naturală îmbinare a avantajelor fiecareia.

Cu ocazia aniversării sale, *Foreign Affairs* ne oferă un cadou specific – lista cărților semnificative pentru cei 75 de ani de existență a revistei. Printre autoriilor lor găsim nume care de trei sferturi de veac dau greutate acestei reviste de mare prestigiu pe scena internațională a dezbatării și schimbului de idei. (MARIUS TITA)

Premiile *Sfera Politicii* – 1997

● **opera omnia: ADRIAN MARINO**

● **pentru lucrare originală: SORIN ANTOHI, autorul volumului *Exercițiul distanței. Discursuri, societăți, metode***

(București: Nemira, 1997)

● **pentru traducere: ADRIANA BABETI și CORNEL UNGUREANU, coordonatorii volumului *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii***

(Iași: Polirom, 1997)

Joi, 18 decembrie 1997, a avut loc, la sala de festivități a Uniunii Scriitorilor din București, festivitatea de aniversare a cinci ani de la apariția primului număr al revistei *Sfera Politicii*. Cu această ocazie au fost decernate, pentru prima dată, premiile (care vor fi anuale) ale revistei *Sfera Politicii*. În fața unei numeroase asistențe – compusă din oameni de cultură, politicieni, oameni de afaceri, ziariști, studenți la științe politice și alte facultăți etc. – Stelian Tănase și Dan Pavel, cei doi fondatori ai revistei, au făcut scurte prezentări. Stelian Tănase, editorul revistei *Sfera Politicii*, a ținut să sublinieze care au fost prioritățile editoriale strategice ale revistei în acești cinci ani, extrem de provocatoare pentru *political science*, ani în care a avut loc prima alternanță la putere din istoria României, hotărât prin votul democratic. Revista a reușit să treacă de greutățile unui început într-o țară lipsită de o tradiție continuă și liberă a dezvoltării științei politice, cind extrem de puțini îndrăzneau să se aventureze pe un teritoriu absolut inedit.

Dan Pavel, redactorul-șef adjunct al revistei *Sfera Politicii*, a amintit faptul că revista a apărut cu sprijinul unor *political scientists* din Statele Unite ale Americii și din Europa, în primul rînd Gheorghe Ionescu și Vladimîr Tismăneanu, apoi Gail Kligman, Ken Jowitt, Daniel Chirot, G.M. Tamas. Pentru a aprecia influența și prestigiul revistei, există multiple căi. Cele mai concrete sunt enumerarea listei de teme și a listei colaboratorilor revistei, bineînțeles într-o selecție riguroasă. Autorii care au dat greutate și culoare celor

55 de numere ale revistei pot fi împărțiți în cîteva categorii. Una dintre ele este cea a șoșilor și actualilor oameni politici (categorie să care intră toți cei care au ocupat o funcție administrativă sau parlamentară): Călin Anastasiu, Crin Antonescu, Liviu Antonesei, Viorel Ardelean, Alexandru Athanasiu, Victor Babuic, Daniel Barbu, Silviu Brucan, Radu Budeanu,

Cornel Codijă, Daniel Dăianu, Iulian Fota, Mugur Isărescu, Dan Amadeo Lăzărescu, Adrian Năstase, Alexandru Paleologu, Vladimir Pasti, Dan Petre, Valeriu Stoica, Theodor Stolojan, Dorel Sandor, Ilie Șerbănescu, Ovidiu Șincai, Ovidiu Trăsnea, Adrian Vasiliu, Varujan Vosganian, Cătălin Zamfir, Dinu Zamfirescu.

Lista politologilor, oamenilor de cultură, ziariștilor, istoricilor, economiștilor, sociologilor este cu mult mai lungă: Gabriel Andreescu, Sorin Antohi, Carmen Bendovschi, Cezar Bîrza, Paul Blendea, Mircea Boari, Vasile Boari, Lucian Boia, Magdalena Boiangiu, Mihai Botez, Romulus Brîncoveanu, Rodica Chelaru, Marian Chiriac, Pavel Cîmpeanu, Mihai Coman, Florin Constantiniu, Aurelian Crăiuțu, Radu Călin Cristea, Filip Florian, Radu Ioanid, Sorin Ioniță, Gabriel Ivan, Cornel Ivanciu, Adrian Marino, Alina Mungiu, Virgil Nemțoiu, Victor Neumann, Marius Oprea, Horatiu Pepinc, Andrei Pippidi, Cristian R. Pîrvulescu, Adrian Pop, Cristian Preda, Eugen Preda, Mircea Răceanu, Toma Roman, Michael Shafir, Valentin Stan, Dan Suciu, Szasz Janosz, Sorin Șerb, Elena Ștefăni, William Totok, Louis Ulrich, Cristina Vasilescu, George Voicu, Leon Volovici. De aici lipsesc unele nume, în primul rînd cei mai tineri (puține reviste se pot lăuda cu o politică atât de sistematică de promovare a tinerilor, studenți și absolvenți în primul rînd de la științe politice, dar și de la o mulțime de alte facultăți, dintre care cei mai mulți au debutat în *Sfera Politicii*), precum și cei din numere pe care nu le mai avem în colecție.

O categorie aparte o reprezintă traducerile de texte. În paginile revistei *Sfera Politicii* s-au tradus pentru prima dată în limba română autori de marcă, fie cu texte din cărți celebre (rubrica "texte de referință" a avut mulți fani), fie cu studii din reviste de specialitate, unele dintre ele chiar inedite.

(continuare în pagina 59)

Un teoretician al Estului face politică occidentală

Ar fi greu pentru orice exeget să încerce a-l încadra pe Stelian Tănase într-o formulă unică, întrucât este una dintre cele mai complexe și contradictorii personaje care s-au afirmat în anii din urmă. Apariția cărții sale *Revoluția ca eșec** mă obligă a insista asupra personalității autorului, întrucât opera sa este un produs al biografiei politice și intelectuale. O fac cu puțină întîrziere, dar cum voi am să scriu un comentariu în stil *The New Republic* sau *New York Review of Books*, iar nu o simplă și simplistă recenzie, și cum între timp mi-am terminat și eu în sfîrșit doctoratul, voi acorda atenția pe care o merită unui autor analizat mai mult în reviste literare. Despre el s-a spus că face parte din categoria "aviatorilor politici", adică a politicienilor care trec de la un partid la altul (în cazul de față, Stelian Tănase a plecat cu un grup masiv de senatori și deputați din PAC în PL '93). Se mai spune despre el că nu poate duce la capăt nici unul dintre proiectele începute (revistele 22, *Acum*, Grupul pentru Dialog Social, chiar Partidul Alianței Civice). Unii îi recunosc meritele de prozator, dar le neagă pe cele de *political scientist*, iar alții tocmai dimpotrivă. Nu sunt puțini cei care au avut cu el conflicte personale sau dezamăgiri, iar cel care scrie aceste rînduri și-a dat de două ori demisia pînă acum de la publicații pe care le-a fondat împreună cu Tănase (revistele 22 și *Sfera Politicii*). Este autoritar și uneori nedrept, mai cu seamă cu cei apropiati. Defectele sale și nereușitele sunt însă puternic contrabalanse de marile calități și realizări pe care dacă le ignori rîști să nu înțelegi o parte din istoria politică și intelectuală a epocii postcomuniste din România.

Cea mai vîc amintire pe care o am despre Stelian Tănase este din ziua cea mai frumoasă pe care am trăit-o (21 decembrie 1989), în fața baricadelor "Inter", urmată de o noapte de infern (21 spre 22 decembrie). Acolo ne-am eliberat pentru totdeauna de frică, am învățat ce înseamnă solidaritatea (în afară de miile de necunoscuți, am stat acolo împreună cu Magda Cârnegi și familia, Dan Arsenie, Călin Angelescu etc.), am strigat cele mai frumoase lozinci revoluționare anticomuniste, antitotalitare și antidictatoriale. Noi credeam că va mai dura regimul vreo cîteva săptămâni

* Stelian Tănase, *Revoluția ca eșec. Elite & societate*, Iași, Polirom, 1996, 200 pagini, lei 6.500.

sau poate chiar vreo două luni, drept pentru care strîngem impresii pentru a trimite o corespondență la *Washington Post*. Am trăit împreună minunea de a căpa cu viață, pentru că în jurul nostru au căzut mulți oameni, iar cînd au intrat cu tancurile, forțînd baricada, am scăpat neîmpușcați și nearestați pentru că am fugit pe străzile înguste de la Piața Rosetti încolo. A doua zi, pe 22 decembrie, deși ne-am dat întîlnire în același loc, nu ne-am mai întîlnit, dar fiecare dintre noi a intrat pe altă poartă în Comitetul Central, imediat după fuga lui Ceaușescu.

După două săptămâni aveam să începem împreună una dintre cele mai provocatoare aventuri intelectuale și publicistice, revista 22 (pe care am numit-o așa în amintirea acelei zile de neuitat, 22 decembrie 1989), editată de Grupul pentru Dialog Social. O revistă săptămînală de opinie, cu un tiraj de 150.000 exemplare, la care colaborau numele cele mai importante ale *intelligentsiei* române, din țară și din diaspora, precum și din estul Europei. Eu tocmai îmi dădusem demisia de la fostele mele reviste, *Viața Studențească* și *Amfiteatrul*, fiind, în afară de tipii din partid și securitate, primul șomer postrevoluționar, iar Tănase m-a angajat să fac "în mod absolut liber, necenzurat, o revistă nouă, de elită" – acestea au fost cuvintele pe care el și Gabriel Liiceanu mi le-au spus la o masă plină de lume, în restaurantul Uniunii Scriitorilor. Dintre miile de amintiri de atunci, am să relatez doar două, ambele legate de Stelian Tănase, care era în același timp președintele GDS și redactorul-șef al revistei 22. Una este de natură publicistică și constituie sursa genetică a analizelor din *Revoluția ca eșec*: după ce mai întîi refuzase propunerea mea de a scrie editoriale ("nu mai suntem în presa comunistă"), Tănase s-a lăsat convins și a început să publice probabil seria cea mai importantă de editoriale ce s-au scris după 1989. Nică o istorie a presei românești nu le poate ignora. GDS a fost prima instanță intelectuală critică din țara noastră care și-a dat seama de natura malefică și antireformistă a puterii feseniste instalată în România. Cel care dădea tonul acestor vehemente atacuri – în dezbatările de la GDS, în adunările cu publicul pe care le organizează în diferite locuri publice, dar mai ales în editorialele sale – era Tănase. Se afla însă într-o poziție incomodă, deoarece mulți dintre membrii GDS făceau parte din CFSN, ba chiar din guvern (Andrei Pleșu,

Mihai řora) sau aveau funcții ministeriale (Dan Petrescu) în structurile feseniste, iar influența acestora în GDS era mare. Când eu am scos primul număr din 22, Andrei Pleșu, susținut de mulți alții, l-a făcut pur și simplu praf. Doar Tănase și Alexandru Paleologu au avut curajul să îmi ia apărarea. Încet-înceț însă, cam toată lumea din GDS a început să-i dea dreptate lui Tănase, pentru că noua putere era cu totul altceva decât declară. Editorialele sale, precum "Nu perestroika!", "Ceasuri liniștite", "Stare de asediu", "Precum în cer, aşa și pe pămînt", "Joc periculos", "Europa Judecata de Apoi", "Imaginea revoluției", "De ce" etc.¹ trăsau de fapt reperele rezistenței antifeseniste, apoi antipedeseriste pentru mulți ani de atunci încolo. Erau texte scrute, de o mare percutanță, în care erau enunțate mai multe idei și mai profunde decât reușesc cei mai mulți autori într-o operă de-o viață. Ceea ce scria atunci Tănase nu erau reflecțiiile unui gînditor, care de pe margine glosa cu privire la realitatea politică, ci reacțiile unui om de acțiune care se vedea blocat în energia lui de lipsa de clarivizune a celorlalți intelectuali, care ar fi trebuit să-i fie alături. Pentru noi, care ne-am aflat aproape tot timpul pe stradă, deja devenise limpede, cînd am văzut ce s-a întîmplat pe 28-29 ianuarie 1990 în Piața Victoriei, că fesenistii erau niște comuniști reconverteți, care săn în stare să facă orice numai ca să rămînă la putere. Am să citez aici două două texte publicate de Tănase, în februarie 1990:

"Activitatea ulterioară a Fontului este de a goli de conținut tocmai acordul social încheiat. Neonorarea promisiunilor, tergiversarea unor decizii absolut necesare, evitarea unui dialog autentic cu poporul și organizațiile sale apărute după 22 decembrie nu ajută la creația unei imagini «democratice» a FSN. Dimpotrivă... M-am înșelat. Revoluția a reușit să decapiteze sistemul comunist ca întreg, dar nu l-a distrus, cum pareă la prima vedere. Corpul monstruos al comunismului a fost segmentat și fragmentele sale s-au răspîndit pre-tutindeni. Le întînceti în stare de funcționare oriunde. În ministere, în armată, în mass media, în Consiliul FSN, în conducerile partidelor istorice și neistorice. Un soi de comunism cangreza corpul tînăr al României posttotalitare. Sub un camuflaj sau altul, acționează aproape nestingerit. Fragmentat și sub camuflaj, vechiul aparat și vechea mentalitate autoritaristă lucrează. Lupta decisivă împotriva comunismului (sărăciei, friciei, umiliințelor, minciunii, nerușinării și prostiei) nu a fost încă dată. Comunismul nu a capitulat, aşa cum au sperat mulți, în primele zile după revoluție. L-am văzut pe străzi dezlănguit, în 29 ianuarie, ca o furie împotriva chiar a cuceririlor revoluției. Care este aspectul cel mai evident al vechii mentalități? Intoleranță! Vechea mentalitate nu înseamnă numai niște concepții depăsite, care – nu-i aşa, dragi tovarăși? – nu s-au schimbat după revoluție. Vechea mentalitate înseamnă, mai ales, niște persoane concrete. Cocoșate astăzi în niște funcții concrete. Care împiedică în mod concret «Mersul revoluției la românii». Sunt mulți, foarte mulți, se cunosc bine între ei, au o experiență vastă în manipularea și mințirea oamenilor. Au trecut prin aceleași școli (la București sau Moscova), locuiesc pe aceleași străzi de mulți ani, au lucrat împreună. Au fost ambasadori, directori, miniștri, activiști ai CC al PCR. Birocaři de carieră. De decenii slujesc poporul zic ei, cauza interesului personal, zicem noi. N-au păreri proprii, aşteaptă or-

Era un semnal de alarmă, pentru care numai eu pot să dau mărturie că proteste veneau la redacție din partea "oamenilor de bine" și a unei uriașe mase de manevră manipulate de aceștia. După două săptămâni, un alt editorial dădea o radiografie perfectă a noii structuri de putere, care avea să conducă România pînă în noiembrie 1996:

"În ultima săptămînă de decembrie scriam că revoluția anticomunistă a învins deplin. România parea că a trecut în cîteva zile din arerplanul transformărilor democratice din Europa de Est în avangarda lor. Credeam atunci că revoluția distrusește structurile totalitare, spre deosebire de Polonia, Ungaria, Cehoslovacia etc., care mai aveau încă de luptat pentru distrugerea acestora. În România, Partidul Comunist dispăruse brusc de pe scena vieții politice, în vreme ce în alte țări ele existau și continuau să se afle la putere, chiar dacă o împărțeau cu alții..."

M-am înșelat. Revoluția a reușit să decapiteze sistemul comunist ca întreg, dar nu l-a distrus, cum pareă la prima vedere. Corpul monstruos al comunismului a fost segmentat și fragmentele sale s-au răspîndit pre-tutindeni. Le întînceti în stare de funcționare oriunde. În ministere, în armată, în mass media, în Consiliul FSN, în conducerile partidelor istorice și neistorice. Un soi de comunism cangreza corpul tînăr al României posttotalitare. Sub un camuflaj sau altul, acționează aproape nestingerit. Fragmentat și sub camuflaj, vechiul aparat și vechea mentalitate autoritaristă lucrează. Lupta decisivă împotriva comunismului (sărăciei, friciei, umiliințelor, minciunii, nerușinării și prostiei) nu a fost încă dată. Comunismul nu a capitulat, aşa cum au sperat mulți, în primele zile după revoluție. L-am văzut pe străzi dezlănguit, în 29 ianuarie, ca o furie împotriva chiar a cuceririlor revoluției. Care este aspectul cel mai evident al vechii mentalități? Intoleranță! Vechea mentalitate nu înseamnă numai niște concepții depăsite, care – nu-i aşa, dragi tovarăși? – nu s-au schimbat după revoluție. Vechea mentalitate înseamnă, mai ales, niște persoane concrete. Cocoșate astăzi în niște funcții concrete. Care împiedică în mod concret «Mersul revoluției la românii». Sunt mulți, foarte mulți, se cunosc bine între ei, au o experiență vastă în manipularea și mințirea oamenilor. Au trecut prin aceleași școli (la București sau Moscova), locuiesc pe aceleași străzi de mulți ani, au lucrat împreună. Au fost ambasadori, directori, miniștri, activiști ai CC al PCR. Birocaři de carieră. De decenii slujesc poporul zic ei, cauza interesului personal, zicem noi. N-au păreri proprii, aşteaptă or-

În România a avut loc o revoluție! amintim Consiliul FSN care – după felul cum conduce în ultimele zile, a uitat acest lucru – o revoluție în care poporul și-a arătat cu furie sentimentele lui anticomuniste, nu numai anticeaușiste, cum vrea FSN să ne facă să credem; eroarea majoră a FSN-ului este că dorește să facă glasnost și perestroika în România. Și poate ar fi fost în drept să o facă dacă mulți dintre cei care astăzi decid pentru soarta celor mulți ar fi luptat împotriva dictaturii și ar fi făcut ceva să o răstoarne la vreme. Ar fi evitat multe dezastre, ar fi salvat multe vieți omenesti. Această mișcare din interiorul aparatului nu s-a produs și, deci, nici trecerea «pașnică» de la dictatură la perestroika, adică la un «comunism cu față umană». Și tocmai acest lucru încercă să-l răstălmăcească troika din fruntea FSN.²

dine, sănț mereu în preajma cuiva care are puterea. Furișăți pretutindeni, se opun vehement, în forme camuflate, democrației – în provincie, ca și la București – la nivele centrale, ca și la nivele locale.³

Astăzi, după ce vechea putere a fost doborâtă, aceste analize par de la sine înțelese. Numai că atunci nu erau deloc de la sine înțelese, iar Stelian Tănase era primul care le spunea într-o formă lapidată, ca niște manifeste revoluționare, iar dacă i s-ar fi dat voie să apară la televiziune și la radio, poate că electoratul ar fi votat altfel în 1990 și 1992. N-ar mai fi fost atâtia anii pierduți dacă poporul și-ar fi ascultat profeții. Numai că Tănase nu era doar un simplu analist, director de revistă și de grup elitist, ci mai ales un om de acțiune, un om politic pur și singe. Marele necaz al acelei perioade istorice a fost că pe Tănase și-au permis să nu-l asculte nici măcar elitele intelectuale. El susținea atunci că singura sansă de a lupta cu acea monstruoasă putere fesenistă, care s-a transformat ilegal în partid politic, a candidat în alegeri și a câștigat aproape totul, era să faci un alt partid politic puternic, mult mai credibil, condus de oameni cu adevarat competenți, cu o reputație nepărată, capabili să scoată România din criză. Iar Grupul pentru Dialog Social avea atunci forță, prestigiu și legitimitatea care i-ar fi permis să devină cel puțin egalul FSN-ului. Cine se îndoiește de acest lucru ar trebui să consulte liste de atunci ale membrilor GDS. Degăză a încercat însă Stelian Tănase să-i convingă pe acești domni. Ei voiau să rămînă intelectuali critici, să nu se implice în politică, pe care o considerau murdară. După pierderea alegerilor din 1990, cînd o serie de fruntași ghedesiști au candidat ca "independenți" pe liste FSN-ului, iar nici unul dintre ei nu a fost ales, deși oricare dintre ei avea mai multă popularitate decât fesenistii propriu-zisi, Stelian nu a renunțat la luptă. A încercat să repeate aceeași muncă de convingere, însă în interiorul unei asociații voluntare care nu practica sistemul restrictiv de membership precum GDS-ul, anume Alianța Civică. Si a reușit să convingă extrem de mulți oameni, inclusiv ghedesiști, cu toate că mult mai mulți l-au dușmanit. Voiau, ca și ghedesiștii, să rămînă în societatea civilă, să nu intre direct în politică. Cînd erau suficient de mulți oameni care să alcătuiască un partid moderat și se punea problema desemnării unui președinte, Stelian Tănase a avut modestia de a accepta o persoană mai în vîrstă, deși mult mai lipsită de dinamismul său și de capacitatea sa de a interpreta realitatea. După ce s-a creat Partidul Alianței Civice, cu Nicolae Manolescu președinte, iar cu Stelian Tănase vicepreședinte, pri-

mul era omul de protocol și reprezentare, în timp ce al doilea se ocupă de strategia partidului și de organizarea filialelor din teritoriu. PAC a intrat în Convenția Democratică din România, alături de care a intrat în Parlament. În același timp, sub impulsurile lui Vladimir Tismăneanu, am fondat prima revistă de științe politice din România, lunarul *Sfera Politicii*, în aceeași formulă ca la 22, adică redactor-suf Stelian Tănase, iar eu redactor-suf adjunct.

Ce s-a întîmplat după aceea în PAC este povestea clasica a șefului de partid (cu ambii de președinte al țării) care nu îngătește pe cineva la fel de puternic ca și el (se șoptea atunci pe coridoarele partidului și în parlament că "nu încap două săbii în aceeași teacă"), iar Tănase nu era omul care să accepte un rol secund sau să nu se țină cont de părerile sale, mai ales cînd propunea o platformă alternativă (civic-liberală) pentru orientarea partidului. Dacă amîndoi liderii ar fi făcut concesii, partidul ar fi crescut. Însă de la plecarea grupării "Tănase" din partid, acesta s-a aflat în cădere liberă și este greu de crezut că va renaște fără un alt Tănase. Ulterior, era normal ca o personalitate culturală de talia fondatorului revistelor 22 și *Sfera Politicii* să nu poată fi stăpînit în partid de niște simpli politicieni, chiar dacă ei erau conducătorii unor partide precum PL '93 sau PNL, pentru că, în comparație cu profunda sa cultură liberală și politică, ei erau niște simpli activiști politici sau cel mult oameni de afaceri. Știi că Tănase a inițiat în parlamentul pedeserist legea partidelor politice. În rest, nă duceam din cînd în cînd pe Dealul Patriarhiei pentru a-i duce să vadă revista. Indiferent de certurile noastre, minore în comparație cu cearta mare împotriva tagmei pedeseriste a jefuitorilor de țară, îmi aduc aminte cu simpatie de el, deoarece se îmbrăcă într-un mod cu totul sfidător la adresa nomenclaturiștilor. "Stelică" mergea la parlament îmbrăcat cu o șapcă de baseball pusă invers, cu cozorocul la ceafă, și cu adidași în picioare, spre stufoarea securiștilor sepepiști care supravegheau opozitia. Și nu îndrăznea nimănii să surdă măcar, pentru că la argumente nu făceau față într-o confruntare cu el. În schimb, toți pedeserii și peuneriști (că de "ai noștri" eram siguri dinainte) ne felicitau pentru *Sferă*. Dacă ar fi făcut și abonamente, ar fi fost perfect, numai că Tănase avea o stranie generozitate și le-o împărtea la toți pe gratis.

Toate acestea au o mare importanță pentru a înțelege specificul textelor din volumul *Revoluția ca cec*, toate apărute inițial în *Sfera Politicii*. Ele sunt scrise de un politician activ, profund implicat în con-

stituirea unei opozitii coerente și puternice, în măsură să înfrunte o putere perfidă, imorală și antidemocratică, beneficiara structurii de partid-stat a fostei nomenclatura-securități și beneficiind de un uriaș sprijin popular, asigurat prin intermediul manipulării mediatică; un politician implicat în cele mai fracționiste lupte de partid și parlamentare. Și, totuși, calitatea acestor texte este excepțională. Față de textele din 22 ele au căteva caracteristici în plus, care le sporesc valoarea, iar treccerea de la o presă de opinie de cea mai bună calitate la studii de *political science* le sporește relevanța: textele beneficiază de un aparat critic, de apotul perspectivei *comparative politics*, în special prin raportare la experiența celorlalte state est-central-europene; autorul nu se sfiește să enunțe și să încerce a demonstra teorii și ipoteze de o mare forță cu privire la realitatea politică. Cum se explică această transformare? Tănase este unul dintre puținii tineri politicieni care au petrecut perioade îndelungate de studiu, cercetare și chiar predare la căteva din cele mai prestigioase universități și fundații din Statele Unite ale Americii, al căror nume echivalență cu prestigioase burse (New School for Social Research, din New York; University of California, Los Angeles; Fullbright; Woodrow Wilson Center, Washington, D.C.). Faptul merită remarcat, întrucât el a terminat, în același timp, un doctorat în știința politică (cu o teză despre elite), a ocupat o catedră la Facultatea de științe politice a Universității din București, a continuat să scrie și să publice romane, jurnal, cărți de interviuri și reconstituiri ale unor celebre "procese politice".⁴ Chiar dacă am fost supărat uneori pe el, m-a amuzat și m-a entuziasmat întotdeauna faptul că pentru Stelian Tănase opera sa literară, politologică și publicistică a fost – chiar dacă el nu o recunoștea – pe primul plan, astfel încât am fost de nenumărate ori martor la modul în care el conducea partidul de acasă, prin telefon, deoarece știa ce trebuie să le spună celorlăți pentru ca mecanismul să funcționeze. Iar când se ducea la parlament, o făcea cu mare strângere de înîmă. Această mă face să afirm că el face parte din acea categorie de creatori pentru care lipsa de libertate și represiunea comunistă au devenit un chin, împiedicându-i să scrie, după cum mizeria și abuzurile regimului fesenist-pedeserist i-au împins către politică. Iar dacă acești intelectuali și figuri de frunte ale societății civile nu s-ar fi implicat în politică, România ar fi fost condamnată să trăiască o veșnicie sub banda pucistă a lui Iliescu, să suporte oligarhia mafiotă care a secătuit resursele țării, cam la fel cum s-a întâmplat cu Partidul Revoluționar Instituțio-

nal din Mexic. Cu toate că nu a fost chemat să participe la administrarea noii puteri – nici nu ar fi putut să accepte pentru că de atunci înceoace el a beneficiat de două burse de studiu în SUA –, Stelian Tănase a fost implicat cu folos în campania electorală victorioasă a lui Emil Constantinescu. Cine știe, poate acum, cînd a început numărătoarea inversă pentru alegerile din anul 2000, iar Constantinescu pierde treptat din sprijinul necondiționat al celor care l-au sprijinit în trecut, și cum apar la orizont competitori extrem de amenințători, Tănase va fi din nou util...

Puțini autori au reușit precum Tănase să surprindă ceea ce s-a întâmplat în România în ultima jumătate de secol. Ca să explici specificul revoluției române de la 1989, precum și caracterul atipic al modului în care fosta nomenclatură și securitate au preluat din nou puterea în România, imediat după ce revoluția înălțurase comunismul și securitatea, ca să explici dificultățile esențiale ale procesului de formare a unei opozitii puternice, ca să explici de ce existau forțe sociale și politice atât de puternic contrarevoluționare, capabile să blocheze reforma și afirmarea forțelor democratice – pe calea democratică a alegerilor, dar și prin violențe de tip minesc-securistic –, ca să explici de ce există o asemenea dihotomie în rîndul forțelor de opoziție încât conflictele din interior erau mai grave decât cele cu oribili fesenisti și pedeseristi, ca să explici mai ales de ce se forma atât de greu baza socială capabilă să ajute opoziția democratică în lupta împotriva "monstruoasei coaliții" dintre extremității de stînga și cei de dreapta, dintre oligarhia mafiotă financiar-industrială și naționaliști trebuia să procedezi la largirea maximală a cadrului explicativ, astfel încât să arăpi cum s-a instaurat comunismul, care a fost cultura politică a comunismului românesc, raporturile sale cu țările comuniste, în primul rînd cu Uniunea Sovietică, trebuia să explici care a fost natura elitelor din ultima jumătate de secol. Este ceea ce face autorul volumului *Revoluția ca eșec*.

Lucrul cel mai interesant în scările lui Tănase este *modelul explicativ*. El a absorbit ca un burete însetat tot ceea ce s-a scris despre subiect (de la Vladimir Tismăneanu pînă la Ken Jowitt și Daniel Chirot), a studiat cu aviditate bibliografia mondială de primă mînă cu privire la rolul elitelor în istorie și în special în această parte a lumii, pentru a propune apoi propriile sale teorii. Modul cum operează cu această categorie social-profesională îl permite să explice o mulțime de lucruri, chiar și atunci când ea nu există sau își exercită rolul firesc, sau cînd este vorba de

categorii complementare, de moduri de gîndire și de atitudini, de moduri de acțiune și nonacțiune. Pe urmele lui Seymour Martin Lipset⁵, el se preocupă de "bazele sociale ale politicii" din comunism și postcomunism, însă totul se întîmplă în cadrul unei ecuații cu trei elemente (cunoscute sau necunoscute): stat–societate–elite. În funcție de contexte, de situații, de locuri, de timpuri etc., această ecuație ia fizionomii dintre cele mai uimitoare. În cele ce urmează mă voi opri doar asupra cîtorva dintre temele autorului.

Revoluția din 1989 Textul cel mai elaborat și mai substanțial, care dă și titlul cărții, pornește de la încercarea de a explica de ce România a fost singura țară comunistă în care schimbarea deținătorilor puterii s-a făcut prin violență. Teza principală a studiului este că "prăpastia dintre elita guvernantă și societate a generat revoluția din decembrie 1989, iar rădăcina acestei situații revoluționare a fost eșecul reformelor începute în anii '60". Cu alte cuvinte, elita nomenclaturistă a recurs la armată și alte forțe de represiune pentru că se credea condamnată de istorie și considera că nu va avea nici un rol de jucat după pierderea puterii politice; se credea o categorie condamnată din pricina propriei sale politici de izolare față de societate, pe care o condamnase la un rol marginal, controlând-o și manipulând-o, reducând-o la un nivel de trai din ce în ce mai precar. Dar eșecul a fost și al societății, care "nu a reușit să-și creeze mecanisme de autoapărare împotriva regimului neostalinist și nu a constituit în anii '70-80 alternative intelectuale, sindicale, civile, politice la regimul de dictatură"; a fost și un eșec al contrariei (opozitia intelectuală, civică, militară etc.) de a pregăti și negocia transferul puterii prin mijloace pașnice. Tănase se oprește asupra modului în care comuniștii și-au conceput politica internă și internațională, felul în care au conceput modernizarea, raporturile cu Moscova, căutarea legitimității, inclusiv pe calea recuperării naționalismului și pe calea a elaborării unei sofisticate mitologii politice, felul în care și-au asociat sau nu nomenclaturiștii alte categorii sociale. Toate acestea sunt povestile unor eșecuri la fel de răsunătoare, care au condus la o putere ce nu avea o bază socială, ci se baza doar pe mecanisme represive (nomenclatură, armată, milie), au dus la incapacitatea elitelor de a dialoga, la o imensă prăpastie între statul-partid și societate, la o blocare a canalelor de circulație a elitelor, care ar fi însemnat o intermediere între aceste paliere, iar în cele din urmă a dus la o revoluție sîngeroasă.

Noua societate românească Numai un politician care își pune problemele tranzitiei, reformei și

iupiei politice poate ajunge la un model dinamic și strategic al schimbării politice. Dar numai un teoretician cu o solidă pregătire comparativă și cu o înțelegere empirică, factuală a politicului poate ajunge a-și da seama care sunt principalele fundamente sociale ale politicului. Stelian Tănase este și politician și teoretician. Prin problemele pe care și le pune, el este un autohton autentic, un central european și un estic. Prin modul în care înțelege însă să le rezolve, el este în mod fundamental un occidental. Ceea ce ne aproape, pe cel care scrie aceste rînduri și pe cel despre care scriu, este sistemul nostru teoretic și pragmatic de referință, care este unul de tip american. Americanii știu mult mai multe despre comunismul de tip sovietic și despre fostele țări comuniste decât toți ceilalți occidentali. Nu întîmplător, majoritatea celor care au fugit din țările comuniste, ca și cei care s-au dus să studieze în Occident după căderea comunismului s-au dus tot în America (pe care eu o consider un fel de Europa Centrală mai mare⁶), unde se produce cam 90% din ceea ce este important în materie de știință politică. Nu mai vorbesc aici de importanță strategică a prezenței americane în lume, care ne face să dorim astăzi integrare euro-atlantică. Prin urmare, Tănase concepe structura socială și reforma politică dintr-o perspectivă concomitent teoretică și pragmatică, tipică pentru modul american de gîndire politologică. Autorul constată schimbările majore în *natura puterii*, fapt care se explică printr-o "Schimbare a participanților la partajul puterii", dar și prin "poziția și rolul diferitelor grupuri și pături sociale vizavi de putere și de ansamblul societății". Nu cred că există vreun alt autor în România care să fi acordat atâtă atenție fiecărui clement component în parte din acest complex tablou: noua elită (politică, economică, culturală); clasa mijlocie; burghezia tranzitie; muncitorimea industrială; țărani-mea; intelectualii; *lumpenintelectualii*; "inexistența structurilor intermediaire". Dar analiza structurală este completată de analiza funcțională, pentru că Tănase vrea să explice modul în care aceste componente ale realității sociale interacționează, cum influențează ele politica, reconfigurarea relațiilor clientelare, susținerea partidelor (ca principali agenți ai modernizării și democratizării). Spre deosebire de diletanți, de diferiți comentatori politici autoîntitulați "analisti" sau chiar spre deosebire de diferiți analiști (Brucan, Pasti), el nu păcătuiește prin păcatul reducționismelor sau al partizanatelor ideologice. Aici se simte lecția americană de *political science*. Se spune că inteligența constă în modul în care operezi cu informații, cifre, noțiuni, idei. Tănase este un teoretician intelligent, chiar subtil

(chiar dacă uneori prea grăbit), ceea ce-l face să ajungă la modele dinamice, care nu au doar virtuți descriptive, ci și perspective, conducându-l la numeroase predicții și anticipări (el descrie modul în care se va produce restrâșnicarea socială, explică noile clivaje sociale, elaborează diferite tipuri de scenarii ale tranziției, în funcție de tipul de societate care se naște și de actorii sociali și politici). Fascinant este atunci când acest teoretician al elitelor se ocupă de explicarea rolului maselor în comunism, revoluție, postcomunism, operind cu concepe precum masificare și demasificare.

Elita și clasa politică Majoritatea explicațiilor lui Tănase pornesc de la studierea rolului și funcțiilor exercitate de elite și clasa politică în diferite regimuri politice, țări, procese de tranziție, revoluții. Dar, în afară de analiza lor funcțională, studiile reunite în acest volum constituie și o monografie a acestora. Deci, în afară de fiziologia lor, S.T. se ocupă de anatomia lor, de patologia lor, iar când este cazul, se ocupă și de autopsia acestora. Dacă Stelian Tănase ar avea la dispoziție un institut de cercetare sau un *think tank*, ar putea să trăiască ani buni echipe de investigație empirică de pe una verificării teoriilor și ipotezelor sale. Pentru moment, nu fac decât să menționez aici câteva dintre cele mai importante: ceterogenitata clasei politice românești actuale, în care intră componente generalizante, de cultură politică și de interes extrem de diverse; trăsăturile elitei politice pedeseriste conservau multe din trăsăturile nomenclaturii comuniste, care se instaurase la putere prin mijloace violente și nu a cedat puterea decât tot prin recursul la violență; amprentele pe care diferențele componente ale clasei politice și le lasă asupra tranziției.

Mitul politic Oarecum în răspîr față de celelalte analize ale sale, Tănase adaugă și o dimensiune care ține de mentalul colectiv, de palierile raționale și iraționale ale acestuia. De aceea, în bună măsură influențat de Tismăneanu, el se ocupă de miturile care au susținut și provocat regimul comunist în România (mitul ireversibilității comunismului; mitul necesității istorice a comunismului; mitul modernizării prin industrializare și urbanizare, care permisese mobilizarea masivă a societății; mitul central al comunismului – mitul maselor populare și al "statului muncitorilor și țărănilor"; mitul agresiunii și conspirației externe împotriva patriei sfinte); miturile de care s-au servit femei pentru a pune mâna pe putere, mitul american (ar merită scrisă o istorie a societății românești din ultimii 50 de ani, ecranată de mitul american, de imaginea

americanilor, de prezența culturii și politicii americane în România).

Fără a fi epuizat tematic, conceptual sau metodologic volumul de studii *Revoluția ca eșec*, trebuie spus că este dificilă sistematizarea acestora, mai ales în lipsa unei preocupări a lui Tănase însuși de a-și sistematiza materialul. Există aici o contradicție între stilul impetuos al autorului, ca o mitralieră care încearcă să doboare toate țintele, un stil alert, în forță, și exigențele sistematizării, organizării ideilor. De aici și o serie de inexacțiuni (p. 34: "Ceaușescu încălcase pactul guvernării sale, care interzicea victimele omenești"), neglijențe, mai ales în redactarea trimiterilor bibliografice și notelor de subsol, în societăți aritmice (la p. 71 el afirmează că au trecut trei secole de la 1215 până la 1688-89), dar și în demonstrarea logică și empirică a unora dintre idei, ipoteze, teorii. Astfel, atunci când afirmează că "societățile moderne cu o mare stabilitate politică și perioade lungi de progres au undeva în trecutul lor un contract. Într-un moment critic al istoriei lor s-a făcut compromisul istoric care a dus la conlucrarea elitelor, prin recunoașterea reciprocă a legitimității intereselor lor și necesara limitare a acestora la interesele celorlați" și dă ca moment de inaugurare anul 1215, cu *Magna Charta*, în Anglia, Tănase șterge cu buretele căteva milenii de teorii ale contractului social. La fel, în studiu "Schită pentru un tablou al societății românești", Tănase enumera clivajele de clasă, sociale, dar include în rândurile acestora orice fel de tensiuni, conflicte între componente ale aceleiași clase, între generații, între stat și societatea civilă. Dacă ar fi să-l reproșez ceva, aceasta ar fi ușurința cu care emite axiome, fără a se sinchisi în a le demonstra în vreun fel. Cu toate acestea, prefer un politolog cu imaginea teoretică și un emițător continuu de idei noi, majoritatea celor care încearcă să se afirme în acest domeniu dar care nu sunt decât simpli compilatori, glosatori ai ideilor altora și imitatori. Tănase are însă o agendă politică și teoretică prea bogată pentru a mai avea timp să-i copieze pe alii: el este un reformator teoretic și pragmatic, în același timp, iar problemele de care se ocupă sunt cele care î se impun, fie imediat, fie ca probleme recurente sau strategii de tergiversare. Spre deosebire însă de restul clasei politice, Tănase are stofă de "părinte fondator", el simte problemele immediate și pe cele de lungă durată cu instinctul unui *zoion politikon*, iar înainte ca restul să le perceapă, el a și dat diagnosticul, a prescris rețeta și i-a urecheat pe cei care se pretendă doctori. Toate acestea sunt însă făcute cu o detășare exemplară, cu o seninătate pe care

nu îl-o pot da decât studiul atent și reflecția cu privire la sute de ani de politică, dar mai ales forța de a fi rezistat prin opera regimului totalitar și celui cleptocrat care i-a urmat. Este greu de anticipat cum va evolua în viitor, din punct de vedere teoretic și politic o personalitate atât de complexă precum Stelian Tănase. Un lucru însă este cert: el va avea înțotdeauna un cuvânt greu de spus.

DAN PAVEL

NOTE:

1. Autorul a avut inspirația de a aduna aceste texte, veritabile bijuterii publicistice și manifeste politice în volum, a căror de alte articole. Vezi Stelian Tănase, *Socuri și crize*, București, Editura Staff, 1993.
2. Stelian Tănase, "Nu perestroika!", 22, nr. 3, 2 februarie 1990, în Tănase, *Socuri...*, pp. 18-22.
3. Stelian Tănase, "Ceasuri liniștite", 22, nr. 5, 16 februarie 1990, în op. cit., pp. 21-22.
4. Dacă nu ar fi structura puțin rigidă pe care chiar Stelian Tănase încearcă să mi-o impună, în discuțiile noastre cu caracter mai degrabă amical în ceea ce privește sunarul revistei *Sfera*, aş aborda aici și texte sale cu caracter literar sau memorialistic. Totuși, ele merită menționate, mai ales pentru că, exceptând primul său roman, *Luxul melancolic*, publicat în 1982 la editura Cartea Românească, toate celelalte sunt manuscrise "de scris", autorul face parte din categoria celor care au fost sever cenzurați de către politicii și culturicii comuniști. Romane: *Luxul melancolic* (republicat în 1993, la editura Prietenii cărții, în ediție integrală, necenzurată); *Corpuri de iluminat* (București: Cartea Românească, 1990); *Playback* (București: Editura Fundația Culturală Română, 1995). Memorialistic: *Ora oficială de ianuarie (jurnal 1986-1990)* (lași: Institutul European, 1995). Interviu: *Sfidaarea Memoriei. Convorbiri cu Al. Paleologu* (București: Editura DU Style, 1996). O carte care să arătă că prima ocazie este *Anatomia misificării, 1944-1989* (București: Humanitas, 1997), o carte-document cu privire la "Procesul Noica-Pillat".
5. Vezi Seymour Martin Lipset, *Political Man. The Social Bases of Politics*, expanded edition (Baltimore, Maryland: The John Hopkins University Press, 1981), în special capitolele 1, 2, 4, 5, 7 și 8, pentru că restul capitolelor se ocupă de cazul cu totul special al comportamentului politic în societatea americană.
6. Vezi Dan Pavel, "Dimensiuni strategice și teologice ale Europei Centrale", *Cuvîntul*, nr. 12, 1997.
7. Folosesc acest termen în sensul consacrat de Charles Fairbanks, în numărul special din *National Interest*, intitulat "The Strange Death of Soviet Communism. An Autopsy".

Premiile *Sfera Politicii*

(urmare din pagina 52)

Într-o enumerare extrem de lapidată, iată căteva nume: Hannah Arendt, Raymond Aron, Timothy Garton Ash, Istvan Bibó, Isaiah Berlin, Daniel Chirot, Maurice Duverger, David Friedman, Ortega y Gasset, Jan Gross, Friedrich Hayek, Kenneth Jowitt, Janos Kiss, Gail Kligman, Irving Kristol, John Lampe, Adam Michnik, Ludwig von Mises, Robert Nozick, Joseph La Palombara, Karl Popper, Vesna Pusic, John Rawls, G.M. Tamas, Vladimir Tismăneanu, Michael Walzer, Max Weber. Au acordat interviuri în exclusivitate pentru revista *Sfera Politicii*, pe probleme de *political science*, istoria mentalităților, strategie, *intelligence*, căderea comunismului etc., următorii autori: Daniel Chirot, Charles Fairbanks Jr., Ferenc Feher, Francis Fukuyama, Bronislaw Geremek, Agnes Heller, Samuel Huntington, Arendt Lijphart, Irina Livezeanu, amiralul Stansfield Turner, precum și mulți alții.

Structura flexibilă a revistei *Sfera Politicii* a permis abordarea unei multitudini de teme. În afară de rubricile fixe (analize de politică internă și internațională, publicarea de documente din arhivele comunismului, comentarii și recenzii de cărți), revista noastră a abordat teme cum ar fi: Rusia – geopolitică și geostrategie; analiza partidelor politice și a sistemului de partide; separarea puterilor în stat; mass-media și sistemul politic; Convenția Democratică din România; Președinția; Parlamentul; noua clasă politică; diferitele guverne de pînă acum, ministerele din cadrul acestora; strategie și *intelligence*; Islamul și politica; 1968 – Europa; serviciile secrete; alegerile din diferite țări; cultura politică; Balcanii; Revoluția Bolșevică; Conferința de la Madrid și urmările ei; corupția politică; noua putere din România; analiza doctrinelor politice; populismul; 1956; Contractul cu România; integrarea europeană; NATO.

În continuarea festivității, Stelian Tănase a comunicat deciziile la care a ajuns juriul (compus din Vladimir Tismăneanu – președintele juriului; Călin Anastasiu, Dan Oprescu, Dan Pavel, Stelian Tănase) în ceea ce privește acordarea premiilor revistei *Sfera Politicii*. El a subliniat faptul că anul acesta premiile acordate au avut ceva în comun: *idea de Europa și opțiunea culturală și politică fermă a elitelor noastre intelectuale pentru acest spațiu*. După acordarea premiilor și prezentarea premiaților (Alexandru Paleologu a vorbit despre Adrian Marino, Dan Oprescu despre Sorin Antohi, iar Călin Anastasiu despre antologia alcătuitură de Adriana Babeti și Cornel Ungureanu), au fost invitați să ia cuvântul cei premiați. A fost un adevărat recital intelectual, susținut de către Adrian Marino și Sorin Antohi. După terminarea festivității a avut loc un cocktail care s-a prelungit cîteva ore. (Redacția)

Tablouri fucosofice¹

1. Putere-cunoaștere Să luăm, ca punct de plecare pentru o bună modelare tridimensională, două "cîmpuri" descrise de două spirale cu desfășurare mereu mai vastă, "înfițate" unul în celălalt; să le numim, pe unul putere, pe celălalt, cunoaștere și să (im)punem drept condiție de interfață generarea reciprocă: astfel, un tur (de fapt) suplimentar pe spirala puterii va antrena înținarea consecutivă a cîmpului cunoașterii (amplificare, intensificare, investire de noi spații, decupare-producere de noi obiecte), care, la rîndu-i, va servi de suport pentru relansarea puterii pe o spirală ulterioră largită, în figura acestei co-apartenențe mutuale, pe care am putea-o încadra, ideal, într-un trunchi de con, să gîndim puterea și cunoașterea ca devenindu-și una alteia instrument-efect: "... dublu proces, deci: deblocare epistemologică plecîndu-se de la o rafinare a relațiilor de putere, și sporire a efectelor de putere grație formării și acumulării de cunoștințe noi" (p. 312); la un capăt, nouitatea secolului al XVIII-lea, pășirea formelor de disciplină dincolo de pragul tehnologic: "... prin compunere și generalizare, aceste procedee" (panoptice) "ating nivelul dincolo de care formarea de cunoștințe și sporul de putere se consildează una pe cealaltă în chipul cel mai firesc, conform unui proces circular" (p. 312); la celălalt capăt – noi, sub "clopotul" societății disciplinare și a "mecanismului infinit

generalizabil al panoptismului" (p. 303); constituirea și funcționarea acestei duble spirale autogenerative este obiectul cărții de față.^{*}

2. Subiect și adevar Reformulîndu-și retrospectiv demersul, oscîndu-i în același timp un legato care-l legă, la rîndu-i, de o întreagă tradiție inaugurată de Kant², Foucault îl înscria într-o "istorie critică a gîndirii", care ar avea drept obiectiv analiza "condițiilor în care au loc formarea și modificarea unui obiect de la subiect la obiect, în măsura în care aceste relații sunt constitutive pentru o cunoaștere posibilă." Trecînd prin determinarea "modului de subiectivare" a subiectului (ce anume trebuie să fie acesta din urmă pentru a deveni, într-un anumit orizont temporal, subiectul legitim al unui tip sau altul de cunoaștere) și a "modului de obiectivare" al obiectului (ce condiții trebuie să îndeplinească ceea ce pentru a putea fi calibrat ca obiect de cunoscut într-un "joc de adevar"), reparațînd cîmpuri de experiență în cadrul căror "subiectul și obiectul nu sunt constituiri decât în funcție de anumite condiții simultane, neîncetînd să se modifice unul în raport cu celălalt, și să modifice, astfel, însuși cîmpul de experiență ca atare" – subiectivare și obiectivare a căror reciprocă formare-transformare dă naștere unor multiple jocuri de adevar –, acea istorie critică a gîndirii devine o "istorie a verdicțiilor, înțelese ca forme în conformitate cu care, pe un domeniu de lucruri, se articulează discursuri susceptibile de a fi considerate adevarate sau false".

Privilegiind, din toată această problematică a unei "arheologii a cunoașterii", doar acelle "jocuri de adevar în care subiectul însuși este

instituit, ... în calitatea lui de subiect ... ca obiect al unei cunoașteri posibile", se conturează deja cei trei versanți ai acestei istorii critice a gîndirii: a) constituirea "subiectului vorbitor muncitor și viu" ca obiect de cunoaștere apărut în mișcarea profundă a unei mutații arheologice (*Cuvîntele și Iucrurile*); b) constituirea subiectului "de partea cealaltă a unei linii de separație normative" și de-a lungul unor practici – înțelese în același timp ca "mod de a aciona și de a gîndi", într-un anumit decupaj temporal – precum cele ale psihatriei, ale medicinei clinice sau ale penitității, devenit obiect de cunoaștere în calitate de nebun, bolnav sau delincvent (*Istoria nebuniei, Nașterea clinică, A supravegherea și a pedepsei*); c) constituirea subiectului ca obiect pentru el însuși, de analizat de-a lungul unei "istorii a subiectivității" (subiectificare), adică "a modului în care subiectul face experiența lui însuși printr-un joc de adevar în care el se raportează la sine însuși" (*Istoria sexualității*).

Or, domeniul de studiu, adică "practicile – "... ce se facea; ce se facea, de pildă, cu nebunii, delincvenții sau bolnavii" – deschide numai înspre principiul de inteligență al constituiri corelative a subiectului și obiectului, ci și înspre problema studierii relațiilor de putere înțelese ca "procedee și tehnici care sunt folosite în anumite contexte instituționale pentru a aciona asupra comportamentului indivizilor ...; pentru a le forma, dirija și modifica felul de a se conduce, pentru a impune diverse scopuri înacțiunii lor sau a o înscrie în strategii de ansamblu". Tocmai prin analiza acestor procedee și tehnici de putere se poate înțelege cum,

"prin intermediul anumitor forme de guvernare – a alienaților, a bolnavului, a criminalului etc. – se ajunge la obiectivarea subiectului nebun, bolnav sau delincvent"

Să luăm, de exemplu, cazul delincventului. O dată pusă dubla problemă politică a reducerii ilegalismelor populare prin exercitarea unui control sporit, prin organizarea unui întreg cîmp de prevenție și, corelativ, a deplasării puterii punitive de la modelul discontinuu al fastului și risipei ceremoniei suplicantice la un model economic, continuu, utilitar, corectiv, ortopedic (cu ramificația la nivelul dispozitivelor efective: *cetatea penitivă*, ca în visul reformatorilor, cu ansambluri codificate de reprezentanți cărora generalizarea scenei pedepselor asigură circulația ca semne-obstacol, disuadînd virtualul deviant, sau *instituția carcerală* – loc al puterii administrative, unde pedeapsa devine o tehnică disciplinară de constrîngere, modelare, dresare a conduitelor care a încălcat pacatul social), delincventul va fi produs de instituție: obiectivarea lui ca subiect trece prin aservirea lui ca și corelat obiectual al unei tehnologii de putere, întărind-o; raporturile de putere ce însuiează activitatea de pedepsire sunt dublate de o relație de obiect în care, în dosul crimei sancționate de justiție, se insinuează figura delincventului ce trebuie cunoscut: "Tehnică penitenciară și individul delincvent, ... frați gemeni..., au apărut împreună, unul în prelungirea celuilalt, ca un ansamblu tehnologic ce formează și decupează obiectul la care își aplică instrumentele" (p. 373). Procesele de obiectivare a subiectului iau naștere chiar la nivelul tacticilor puterii, de studiat, în cîndul acesta, la nivelul practicilor penitității.

3. Puterea Puterea nu este o substanță, ci o relație: "termenul de putere desemnează relații între parțeneri (și prin aceasta ... mă gîndesc ... la un ansamblu de acțiuni care se induc și își răspund reciproc"); puterea nu există decât exercitată de unii asupra altora;

"puterea nu există decât în act", chiar dacă ea se înscrie într-un cîmp de posibilitate străbătut de structuri permanente; puterea este "un ansamblu de acțiuni asupra unor acțiuni posibile: ea operează asupra cîmpului de posibilități unde vine să se înscrie comportamentul subiecților activi: ea incită, induce, determină, facilitează sau îngreunează, ca lărgște sau limitează, face mai mult sau mai puțin probabil; la limită, constrînge sau impiedică absolut; dar ea rămîne tot timpul o manieră de a aciona asupra unuia sau mai multor subiecții activi, care acionează sau sunt susceptibili de a aciona. O acțiune asupra altor acțiuni". A exercita puterea înseamnă a amenaja probabilitatea, a structura cîmpul de acțiune posibilă al altora, a conduce conduitelor, a guverna.⁴

A aborda problema puterii în termeni de relații de putere implică mai multe deplasări critice: a renunța la interrogațiile asupra origini, principiilor sau limitelor puterii și a insista doar asupra întrebării, mărunte și empirice: "cum se exercită puterea?", a distinge, apoi, relațiile de putere de capacitatele obiective (puterea exercitată asupra lucrurilor) și de raporturile de comunicare – chiar dacă toate aceste trei tipuri de relații pot condensa în "blocuri de capacitate-comunicare-putere", adică discipline (iar disciplinarea societăților începînd cu secolul al XVIII-lea nu înseamnă nimic altceva decât raționalizarea și eficientizarea economică a ajustării celor trei tipuri de relații), de analizat în spațiile instituționale aferente (școală, cazarmă, închisoare etc.), cu preminența fie a activităților finalizate (atelier, spital), fie a raporturilor de comunicație (școală), fie a relațiilor de

* Michel Foucault, *A supravegherea și a pedepsei*, București, Humanitas, 1997, traducere și note de Bogdan Ghiu, prefată de Sorin Antohi.

putere (penitențiar) – sau cu supersaturarea celor trei tipuri de relații în disciplina militară; ele trebuie distinse de exercitarea violenței sau achiziționarea consimțământului, care nu pot fi decât cel mult instrumente ale acestui "mod de acțiune singular – nici războinic, nici juridic – care este guvernarea"; ele trebuie delimitate de coerciția pură sau de servitudinea voluntară, tocmai fiindcă ele se exercită asupra unor subiecți liberi care au (trebuie să aibă) la dispoziție un câmp mai mult sau mai puțin larg de acțiune și de răspuns la provocarea puterii, în felul acesta stabilindu-se între relațiile de putere și nesupunerea libertății – convertită în necesitatea rezistenței ca suport pentru o relație de putere posibilă, fără de care aceasta din ună ar deveni coerciție pură – un agonism fundamental, "un raport care este în același timp unul de incitare reciprocă și de luptă".

O putere difuză, infinitesimală, exercitându-se plecând de la puncte nenumărate (începând din chiar "instituția" familială, cu modele care o străbat), putere intersticială, micro, *puzzle*, multiplă și difractată într-un corp social care o produce fără înțelere, de-a lungul diferențierilor care-l organizează (relația de putere sprijinindu-se pe diferențieri care sunt pentru ca tot atât de condiții, instrumente și efecte); putere exercitată pentru atingerea unei multiplicițăți de obiective și disponind de un întreg set de modalități instrumentale (amenințarea armelor, dispariții economice, mecanisme de control, sisteme de supraveghere etc.), cunoscând diverse forme de instituționalizare (dispoziții tradiționale, structuri juridice, fenomene de modă, dispozitive închise; Statul devine, într-o

astfel de vizion, integrarea și codificarea instituțională a tuturor acestor raporturi de putere, "instanța de control global, principiul de reglare și... de distribuire a tuturor acestor relații de putere într-un ansamblu social dat") și înscriindu-se într-un spectru larg de grade de rationalizare ("exercitarea puterii nu este un fapt brut, un dat instituțional, nici o structură care se menține sau se sparge, ea se elaborează, se transformă, se organizează, se dezvoltă cu proceduri mai mult sau mai puțin ajustate").

Pe scurt, puterea nu este atât o proprietate, cât o strategie: "... este numele pe care îl dăm unei situații strategice complexe, într-o societate dată"⁵; puterea se exercită mai degrabă decât se posedă, ca nu constituie privilegiul dobândit sau păstrat al clasei dominante, ci efectul de ansamblu al pozițiilor strategice pe care aceasta le ocupă (p. 61). Puterea este peste tot, nu pentru că ar îngloba totul, ci fiindcă vine de pretutindeni. Ceca ce nu exclude posibilitatea redescupării acestor multiplicițăți mobile într-o opoziție globală dominanți-dominanți, dar doar ca efect terminal și niciodată stabil al rețelei de microputeri care funcționează într-o societate.

Or, tocmai oscilația neîntreruptă între nivelurile micro și macro (cu subtilele trimiteri reciproce, negocieri și ajustări permanente) poate ajuta la clarificarea a ceea ce Foucault numește disciplinarizarea societății. Multe din procedeele disciplinare existau deja înainte de epoca clasică (mănăstire, ostire, ateliere). Ele nu se înscriu într-un câmp general de dominație decât în momentul în care "ia naștere o artă a corpului omenește ce nu urmărește numai perfecționarea deprinderilor, nici doar accentuarea aservirii

acestuia, ci formarea unui raport care, prin intermediul aceluiași mecanism, să-l facă cu atât mai ascuțitor cu cît este mai util, și invers" (p. 206). Sub presiunea necesității de a administra dubla acumulare de oameni și de capital aduse de secolul al XVIII-lea, generalizarea acestei tehnologii de putere care este disciplina ("anatomie politică a detaliului") trebuie înțeleasă ca rezultat complex al unei "puzderii de procese adesea minore, de origini diferite, risipite ca localizare, care se amestecă, se repetă, se imită și se sprijină unele pe altele, se desebesc după domeniile de aplicare, devin convergente, schiind înțelutul cu înțeletul epura unei metode generale" (pp. 206-207). Contaminare reciprocă, ajustare mutuală a unor microdispozitive răspunzând adeseori unor probleme punctuale, transferabilitate, adaptabilitate, recomponeri suple, extindere și multiplicare de înscriși, toate, în *coerență unei tactică*. Cauza lentei infiltrări progresive a corpului social de către acest nou mod de a exercita puterea (disciplina) nu trebuie căutată în vreun "decret" la nivel macro sau în puterea statului care vrea să-și extindă controlul, ci în faptul că această tehnologie de putere s-a pliat mult mai eficient și mai economic pe necesitatea de a ordona mulțimile umane, de a le face cu atât mai productive cu cît mai docile, și invers. Aptitudine majorată + intensificarea dominației. Funcționalism: "Puterea disciplinară este, într-adevăr, o putere care, în loc să extorcheze și să preleveze, are ca principală funcție pe aceea de a modela; sau... de a forma cu scopul de a preleva și extorca mai mult" (p. 249). Ea modelază "multitudinile mobile, confuze, nefolositoare de corpuși și de forțe

într-o multiplicitate de elemente individuale" (p. 249), de produs după cvadrupla exigență a individualității cellular-analitice, natural-organice, genetice și combinatorii, tot atâtlea corelate ale celor patru tehnici de care disciplina se servește pentru o "bună modelare": "construiește tablouri, prescrie manevre, impune exerciții și... organizează tactică" (p. 242).

Prin instrumente relativ simple (supravegherea ierarhică instituind o privire disciplinară, sancțiunea normalizatoare delimitând un spațiu al normei de unul al abaterilor infrapenale și, procedura de putere-cunoaștere, examenul, care le combină pe primele două sub specia unor relații de putere care permit prelevarea și formarea de cunoaștințe (p. 266), aservirea celor percepți ca obiecte și obiectivarea celor aserviți), puterea disciplinară înverșează regimul de vizibilitate în exercitarea puterii ("subiecții sunt oferiti ca obiecte examinării unei puteri care nu se manifestă decât ca privire" (p. 269) – vezi *Panopticon*-ul imaginat de Bentham), înscrie individualitatea într-un câmp documentar, face din fiecare individ un caz ("fiecare primește drept statut propria sa individualitate" – p. 274), răstoarnă axa politică a individualizării pe măsură ce puterea devine mai anonimă și mai funcțională: se trece, în ordinea formării individualității, de la mecanisme istorico-rituale la mecanisme științifico-disciplinare, omului memorabil fiindu-i substituit omul calculabil (p. 275), iar, în ordinea exercitării puterii, de la erințarea triumfală a sennelor autorității la captarea "supușilor" într-un mecanism de obiectivare, ca polul dependent al unei relații ocular-disciplinare – ei sunt cei care, de acum

NOTE:

1. Temenul de "Foucault-Sophie" îi aparține domnului Bogdan Ghiu. Am optat pentru varianta romanizantă a termenului ca titlu pentru această încercare de a furniza cîteva "scule" de lectură pentru cartea care face obiectul recenziei de față, în continuarea, sper, a prefeței domnului Sorin Antolii.

2. Este vorba de articolele "Foucault", semnat "Maurice Florence" și apărut în Denis Huisman (ed.), *Dictionnaire des philosophes*, Paris, Presses Universitaires de France, 1984. Aceste articole mi-a fost oferit (mie și participanților la un seminar de filosofie) de către domnul Bogdan Ghiu, în traducerea domniei sale, pentru care îi mulțumesc încă o dată.

3. Michel Foucault, "Le pouvoir, comment s'exerce-t-il", în H. Dreyfus și P. Rabinow, *Michel Foucault. Un parcours philosophique...*, Gallimard, 1984

4. Foucault redescoperă și valorifică semnificația largă pe care termenul o avea în secolul al XVI-lea: "el nu se referă numai la structuri politice sau la gestionarea Statelor; el desemna, de asemenea, maniera de a dirija conduita indivizilor sau a grupurilor: guvernare a copiilor, a sufletelor, a comunităților, a familiilor, a bolnavilor", în "Le pouvoir, comment s'exerce-t-il".

5. În *Histoire de la sexualité*, tom I, *La Volonté de savoir*, Gallimard, 1976.

RADU DOBRESCU

Semnale

MIHAIL MANOILESCU <i>Rostul și destinul burgheziei românești</i> studiu critic Dari Pavel București, Editura Athena, 1997, pag. 516. preț neprecizat	STELIAN TĂNASE <i>Anatomia mistificării</i> ASH <i>Foloasele prigoanci. Eseuri despre destinul Europei Centrale și de Est</i> București, Editura Humanitas, 1997, pag. 504. preț neprecizat	TIMOTHY GARTON <i>State și piețe</i> traducere de Petru Iamandi, ediție îngrijită de Lucian Dîrdală Iași, Institutul European, Central European University Press 1997, pag. 328, leu 29.580	SUSAN STRANGE <i>Lanterna magica. Martor la revoluția din '89 la Varsavia, Budapesta, Berlin și Praga</i> traducere de Corina Popescu București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, pag. 504, preț neprecizat
<p>Ceaastă lucrare aparținând lui Mihail Manoilescu, apărută inițial în 1943, face parte din colecția "Cărți fundamentale ale culturii române" a editurii Athena, colecție care încearcă să reintegreze în circuitul ideilor prezentei lui opere fundamentale din spațiul românesc, din domeniile teoriei sociale, politologiei, filosofiei și literaturii. Este vorba, cel puțin în cazul lucrării de față, de o reintegrire filtrată de experiențele tragicе acumulate de atunci și de jaloanele teoretice impuse de un studiu extensiv al fenomenelor economice, sociale sau politice. Autor al unor lucrări originale de teorie economică, cum ar fi <i>Tărăanism și democrație, Neo-liberalismul, Politica producției naționale sau La théorie du protectionisme et de l'échange international</i>, care l-au plasat printre puțini teoreticieni români cu o reputație internațională, dar și un profet al totalitarismului, un fervent susținător al delirantelor idei fasciste, Mihail Manoilescu este încarcerat la Sighet de proaspăt instalata putere bolșevică și moare în 1950. Cartea sa despre importanța burgheziei într-un sistem economic caracteristic capitalismului timpurii reflectă personalitatea și gândirea contradictorie a unui intelectual a cărui rigoare analitică nu-l-a împiedicat să se lasă purtat de valul iraționalismului.</p> <p>Când un istoric intelligent se apucă de jurnalism, ceea ce publică el sunt texte care ieș rapid din zona esențierului, spectaculosului și vulgarității, pentru a deveni documente ale unei epoci. Timothy Garton Ash este mai mult decât un simplu documentarist: el este un explorator occidental care vizitează regimul comunist totalitar, pentru a descoperi sub reprezisune și ambiguitate o lume care părea dispărută. Europa Centrală. El devine martor și participant la prima revoluție din lume făcută de cei lipsiți de putere, la trezirea societății civile, sub impulsurile intelectualității critice. Garton Ash este un comentator strălucit al unei lumi care nu poate fi înțeleasă nici de la distanță, nici dacă te lași strivit de aspectele ci hidioase. În sens popperian, Ash respinge "teoria găleată" a minții pentru a propune "teoria lanțemă" a spiritului. Editura Fundației Culturale Române dovedește că poate contribui la descoperirea afinităților noastre cu un univers de care comunismul a încercat să ne despartă, chiar dacă trăiam experiențe represive similare.</p>			

Summary

2.	<i>Editorial</i>	Stelian Tănase	Reform and Counter-Reform
6.	<i>One year (or so) of government</i>	Liana Ionescu	Majoritarian Coalition: tensions, conflicts, crisis
10.		Dinu Pietraru	Depolitization of Reform: the long way towards a new juridical consciousness
13.		Răzvan Dumitrescu	Some Notes about Message
16.	<i>Civil Society</i>	Lucian Leahu	The Crisis of Romanian University
19.	<i>Doctrines</i>	Daniel Dăianu	Twentieth Century Liberalism (III)
26.	<i>Platforms, procedures, institutions</i>	Pavel Câmpeneanu	Elections in Transition
33.	<i>Anatomy of Communism Document</i>		Informative Framework of Securitate Apparatus (V)
38.	<i>Up-to-Date</i>	Sabina Fati	Announced Death of a Nationalist Party
41.	<i>International Politics</i>	Cristina Vasiliu	When Started Bosnian Lesson ?
44.		Valentin Stan	Luxembourg: The Anatomy of a Failure
51.	<i>Professional Journals</i>	Foreign Affairs	
52.	<i>Event</i>		<i>Sfera Politicii</i> Prizes
53.	<i>Book Reviews</i>	Dan Pavel	Stelian Tănase, <i>Revoluția ca eșec. Elite & societate</i>
60.		Radu Dobrescu	Michel Foucault, <i>A supraveghea și a pedepsii</i>

Semnale

MIHAEL MANOILESCU <i>Rostul și destinul burghezici românești</i> studiu critic Dan Pavel București, Editura Athena, 1997, pag. 516. preț neprecizat	STELIAN TĂNASE <i>Anatomia mistificării 1944-1989</i> București, Editura Humanitas, 1997, pag. 504. preț neprecizat	TIMOTHY GARTON <i>ASH</i> <i>Foloasele prigoanei.</i> <i>Eseuri despre destinul Europei Centrale și de Est</i> traducere de Catrinel Pleșu <i>Lanterna magica. Martor la revoluția din '89 la Varșovia, Budapesta, Berlin și Praga</i> traducere de Corina Popescu București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, pag. 504. preț neprecizat	SUSAN STRANGE <i>State și piețe</i> traducere de Petru Iamandi, ediție îngrijită de Lucian Dîrđală Iași, Institutul European, Central European University Press 1997, pag. 328, lei 29.580		
Cartea se constituie într-un document bine integrat în seria reconstituirilor cu care ne-a obișnuit editura Humanitas. Istoria comunismului, aşa cum apare ca în documentele oficiale din arhive, supuse unor modificări și distorsiuni în funcție de starea momentană de lucruri, necesită o descrezare și o interpretare pentru clarificarea multor aspecte contradictorii. La această clarificare contribuie substanțial mărturile supraviețitorilor celor mai negre perioade. Destinile individuale, experiențele unice și memoriile se țes, se întrepătrund și se cimentează într-o veritabilă istorie orală a comunismului și cum a putut fi el încorporat la nivel subiectiv. Pornind de la procesul-fantomă intentat lotului Noica-Pillat – din care, în afară de cei doi, mai făcea parte Arșavir Acetian, Alexandru Paleologu, Nicu Steinhardt, Sergiu Al-George și alții –, Stelian Tănase realizează – prin intermediul dosarelor procesului, jurnalelor întîi și a interviurilor – un tablou al societății comuniste, în care informația cade în planul secund, iar ceea ce se urmărește este de fapt, redarea întregii ambițiuni. Originalitatea cărții constă în faptul că autorul nu este atât un interpret, cât un regizor care adună la masa fictivă a istoriei personaje că se poate de reale.			Cartea lui Susan Strange reprezintă o abordare îndrăzneață a unor probleme controversate din domeniile economiei politice și relațiilor internaționale (conflictul valorilor și al teoriilor, puterea în economia mondială). Susan Strange se preocupă de structurile puterii în economia mondială (securitatea, producția, finanțele, cunoașterea și.a.), de structurile secundare ale puterii (sisteme de transport maritim și aerian, comerț, energie, asistență socială). Atacând simultan trei teorii influente ale epocii noastre (institutionalismul liberal, neorealismul lui Waltz și neomarxismul de tip Wallenstein & company), autoarea reușește să propună cîteva soluții interesante cu privire la soluționarea marilor probleme ale sistemului internațional. Autoarea cărții despre care vorbim nu se sfîrșește să contrazică teoria "declinului hegemonic" cu privire la Statele Unite ale Americii, pentru a susține că această țară este astăzi mai puternică decât oricând. Bineînteleles, Susan Strange ne propune aici o depășire a limitelor realismului politic, punând accent pe aspectele normative.		

Summary

2. <i>Editorial</i>	Stelian Tănase	Reform and Counter-Reform
6. <i>One year (or so) of government</i>	Liana Ionescu	Majoritarian Coalition: tensions, conflicts, crisis
10. <i></i>	Dinu Pietraru	Depolitization of Reform: the long way towards a new juridical consciousness
13. <i></i>	Răzvan Dumitrescu	Some Notes about Message
16. <i>Civil Society</i>	Lucian Leahu	The Crisis of Romanian University
19. <i>Doctrines</i>	Daniel Dăianu	Twentieth Century Liberalism (III)
26. <i>Platforms, procedures, institutions</i>	Pavel Câmpeneanu	Elections in Transition
33. <i>Anatomy of Communism</i>	Document	Informative Framework of Securitate Apparatus (V)
38. <i>Up-to-Date</i>	Sabina Fati	Announced Death of a Nationalist Party
41. <i>International Politics</i>	Cristina Vasiliu	When Started Bosnian Lesson ?
44. <i></i>	Valentin Stan	Luxembourg: The Anatomy of a Failure
51. <i>Professional Journals</i>	Foreign Affairs	
52. <i>Event</i>		Sfera Politicii Prizes
53. <i>Book Reviews</i>	Dan Pavel	Stelian Tănase, <i>Revoluția ca eșec. Elite & societate</i>
60. <i></i>	Radu Dobrescu	Michel Foucault, <i>A supraveghea și a pedepsii</i>